

BIBIANA

revue o umení pre deti a mládež

XXVIII. ročník
Cena / 0,70 €

2021 / 2

Iveta Gal Drzewiecka

V ŠATÁCH Z ČIPKY A PAPIERA

(Na počtu umelkyne Ireny Tarasovej, ktorá rozradostňovala detskú dušu) / 1

Ondrej Sliacky

PROFESORKA LITERÁRNEJ PEDIATRIE

(K jubileu Zuzany Stanislavovej) / 6

Dávid Dziak

PANI UČITELKE Z LÁSKY

(Rozhovor s jubilantkou) / 10

Svatava Urbanová

MOJE SPŘÍZNENÁ DUŠE / 26

Dávid Dziak

KÁNONY A KANÓNY SLOVENSKEJ

LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ PO ROKU

1989 (V.) (Simona Michalík, Tatiana Hrušovská, Patrícia Karnošová) / 30

Ondrej Sliacky

VELKÝ MALÝ MUŽ

(Za Petrom Libom) / 39

Margarita Engle – Roger Mello

HUDBA SLOV

(Medzinárodný deň detskej knihy) / 42

Bibiána Hlebová

ŽÁNRE RÓMSKEHO FOLKLÓRU

V RÓMSKYCH ROZPRÁVKACH / 44

Ondrej Sliacky

ODKEDY SÚ CIGÁNSKI DÓMOVIA U NÁS

DOMA / 50

Ľubica Kepštová

DORÁSTOL NA DETSKÝ ROZUM

(Za Jozefom Pavlovičom) / 54

Milena Šubrtová

OHLÉDNUTÍ ZA SPOLEČNOU HISTORIÍ

LITERÁRNÍ VÝCHOVY / 56

RECENZIE / 58**Peter Naščák** / Daniel Hevier: Chymeros 2.Tajná škola, kde deti učia dospelých; **Veronika****Čigarská** / Jackie Morris: Tichá hudba jemnepadajúceho snehu; **Patrícia Karnošová** /

Alexandra Salmela: Strom alebo košatý príbeh

o strašne zlom Blöeglöekovi a o Princeznej,

ktorá mala všetko

Gabriela Mikulčíková

RIEKLA RIEKA RIEKANKOVÁ

(Online konferencia Centra detskej literatúry,

čítania a SK IBBY) / 66

VÝSTAVY V BIBIANE / 72

Šéfredaktor ONDREJ SLIACKY

Jazyková korektúra Gabriela Mikulčíková

Revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY

Vychádza štyrikrát do roka v BIBIANE, medzinárodnom dome umenia pre deti

Zriaďovateľom BIBIANY je Ministerstvo kultúry SR

Adresa redakcie: BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, 815 39 Bratislava,

tel. 02/54 41 84 88; IČO: 00 682 357

Obálka a typografická úprava: Marcel Rusíňak

Tlač Commercium, spol. s r. o., Bratislava

Rozširuje a objednávky prijíma distribučná firma ARES, s. r. o., Elektrárnska 12091, 831 04 Bratislava

bezplatná linka 0800 14 19 11

Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom pôšt č. J-243/94-P zo dňa 21. 1. 1994

MK SR EV 2974/09

Číslo vyšlo v júni 2021

Autorkou ilustrácií v revue 2/2021 je Irena Tarasová

Na obálke vpredu ilustrácia z knihy Márie Topoľskej Modré nebo – letný deň, vzadu ilustrácia z knihy

Sneženka od J. a W. Grimmovcov

ISSN 1335-7263

*Na počtu jubilujúcej umelkyne,
ktorá rozradostňovala detskú dušu*

IVETA GAL DRZEWIECKA

V šatách z čipky a papiera

Jej obrázky si z mladých rokov pamätajú tí, čo už sami vychovali deti a dnes sa možno tešia z vnúčat. Mnohé z nich svojou atmosférou, motívmi i tvaroslovím výrazne pripomínajú dobu, kedy vznikali – pokojnejšie časy, kedy dievčatá a chlapci nosievali podomácky ušité šatočky a košielky, mamy ich v neďelu zvolávali k stolom prestretým vyšívanými obrusmi, steny kuchýň rozveseľovali pestré tapety a všetko, čo bolo v detskom živote podstatné, sa odohrávalo v blízkom kruhu rodiny, školy a kamarátov. Reč je o Irene Tarasovej, ilustrátorka narodená 29. júna 1931 v českom Písku, profesijne pôsobiacej v Bratislave, ktorá svoju celoživotnú tvorbu zasvätila ilustrovaniu kníh pre najmladšie vekové kategórie čitateľov.

Od ilustračných prvotín bola zrejmä autorkina inklinácia k experimentovaniu s výtvarnou materiálou a formou, ktorému boli naklonené i „zlaté“ šesťdesiate roky domácej ilustrácie. Opatrné náznaky kombinovania výtvarných techník, rovnako aj smerovanie k pre ňu typickému lyrickému vyzneniu ilustrácie je badať už v obrazovom podaní

výberu detskej poézie Dominika Štubňu-Zámotského *Lesný rozhlas* (1960). V nasledujúcich rokoch jej tvorbu úplne ovládla koláž, ktorej sa v tom čase intenzívnejšie venovali aj ďalší domáci ilustrátori. Viacerých z nich inšpirovali folklórne formy slovenskej výtvarnej moderny, Irenu Tarasovú však lákali aj civilnejšie polohy tejto techniky, spojené s tvorivým prieskumom jej možností a krajných limitov. Zo záujmu o spektrum výtvarných výrazov ilustrácie celkom prirodzene vyplývala nekomplikovanosť námetov, ktoré sa v jej knižných obrázkoch pravidelne opakujú – fantazijné bytosti a krajiny, zvieratká, príroda, detské hry, rodinný a školský život detí. Hoci ich do veľkej miery určovali samotné literárne predlohy (rozprávky, básničky, krátke poviedky a pod.), ilustrátorka sa voľbou konkrétnych motívov obracala k zážitkovým obsahom detstva, všedným i čarovným okamihom, ktoré sa v pamäti dieťaťa uchovávajú v podobe silných zmyslových obrazov.

Skoré ilustrácie Ireny Tarasovej publikované v 60. rokoch minulého

Irena Tarasová

storočia (K. Jarunková: *O jazyčku, ktorý nechcel hovoriť*, 1964; A. Minichová: *Makové zrnko*, 1964; Ľ. Podjavorinská: *Už ho vezú*, 1965) charakterizuje rozvíjanie neobvyklých, po technickej i výrazovej stránke náročných postupov. Vynikajú unikátnym autorským prístupom ku koloristike a dekorativizmu knižných obrázkov: uplatňuje sa v nich hravé až odvážne, pritom vo výsledku harmonické spájanie zdanlivo nekompatibilných dezénov, výrazných štruktúr a kontrastov živých farieb, zároveň obratná tvarová štylizácia, ktorú si vyžadovala použitá technika vystrihovačky. Zobrazenia jednotlivých postáv, prvkov prírodných, mestských či vidieckych scenérií ilustrátorka tvorila kolážovým navrstvovaním papierových výstrižkov, útržkov, kúskov textilu. Samotnej realizácii ilustrácií tak nepredchádzalo iba premyslené rozvrhnutie dekoratívnej kompozície, ale aj príprava rôznorodého kreatívneho materiálu – tapiet, baliacich papierov, rôznych tlačovín, látok a čipiek, no najmä autorských podkladov, z ktorých ilustrátorka vystrihovala jednotlivé plôšky do svojich obrazových „skladačiek“. Pri ich zhotovovaní používala viacero maliarskych a grafických techník: odtláčanie drobných geometrických vzorov, akvarel na voskovej rezerváži, dekalk, vyškrabávanie ornamentov do olejového pastelu. Robustnosť finálneho dekoratívneho celku napokon autorka zjemňovala podrobne vykreslenými tvármi a ďalšími anatomickými detailmi postáv, časťami ich odevov, florálnym dekórom na predmetoch a pod. Pre tvorcovsky vyzreté ilustrácie z druhej polovice decénia (A. Miller: *Jankina prikrývka*, 1967; L. Friedová: *Kufrík*, 1968; K. Bendová: *Mám koníč-*

ka bieleho, 1968; N. Tanská: *Ňuňa je sama doma*, 1969; M. Ďuričková: *Sestričky z Topánika*, 1969) je príznačné prehĺbené reflektovanie intímneho vzťahu dieťaťa k jeho bezprostrednému okoliu. Leitmotívmi ilustračných výjavov sú pokojné mestské uličky, útulne zariadené interiéry, hračky či úplne všedné maličkosti z domácností, ktoré však v detských očiach predstavujú hotoivé poklady.

Ku koncu šesťdesiatych rokov autorka postupne upúšťa od zložito rozpracovaných mozaikovitých foriem ilustrácie, prikláňa sa k jednoduchšiemu výrazu a minimalistickejšiemu výtvarným prostriedkom. Nebyť precízne strihaných siluet zvieracích a ľudských postáv, takmer ako abstrakcie pôsobia krajinné výjavy v knihe A. Hromadžića *Skamenení vlci* (1967). Dramatickosť

Libuša Friedová: *Kufrík*, 1968

príbehu situovaného doprostred divokej prírody ilustrátorka podčiarkla pôsobením náhody a výtvarného gesta – voľným vytrhávaním tvarov z papierov pokrytých neurčitými škvrnami tlmených farieb. Tvarovou čistotou naopak vynikajú ilustrácie k *Papierovej rozprávke* M. Ďuričkovej (1968), v ktorých autorka rozvinula koncept pásovej vystrihovačky. Ako materiál jej pritom poslúžili farebné papiere, stránky z časopisov, obaly či propagačné tlačky, ktorých grafika narušuje dokonalú symetriu vystrihovaných vzorov a zrakovo aj významovo obohacuje ich znakovú figuratívnosť.

Sedemdesiate roky minulého storočia znamenali v ilustračnej tvorbe Ireny Tarasovej obrat k tradičnejším spôsobom ilustrovania. Gvašové a akvarelové maľby (J. Poliak: *Sedem múdrych majstrov*, 1971; B. Trilecová: *Skorocélia, princezná času*, 1973; J. a W. Grimmovci: *Snežienka*, 1975) síce ešte v mnohom nasledujú štylistické špecifiká experimentálnych koláží (dekoratívne riešenie kompozície, grafická kompaktnosť plôch zobrazenia, pre autorku príznačné volutovitité, vlnkovité, stužkovité formy a pod.), vyznačujú sa však už aj decentnejším prístupom k farebnosti a ornamentike, dotváranej spravidla bodkovanou manierou. Tá sa spolu s pravidelnými rastrami, monochromatickými plochami či vzdušným kolorovaním objavuje aj v kresebne minuciózných ilustračných perokresbách (Z. Solivajsová: *Kľúč od každých dverí*, 1971; H. Šmahelová: *Dievčatko zo zámku*, 1972; *Kubo dostal nápad*, 1973, zost. O. Sliacky), ktoré sa svojou rokokovou hravosťou – paradoxne spojenou s dôsledným grafickým poriadkom – vymedzujú voči

expresívnejším, intuitívnejšie utváraným kolážam z predošlej etapy autorkinej tvorby.

Práve v posledných menovaných knihách možno pozorovať postupnú tendenciu k iluzionistickejšej prezentácii priestoru a jeho kresbovému vyjadreniu – princípom, ktoré z čiernobielych peroviek prenikajú aj do Tarasovej celostranových maľovaných ilustrácií. Ich východiskom sa stáva podklad hebkých pastelových farieb, z ktorého sa vynárajú pedantne namalované figúry a predmety, ale aj motívy definované rýdzo líniami – jemné filigrány dekoratívne rytmizovaných prírodných a materiálno-povrchových štruktúr (M. Ďuričková: *Oriešky. Z veršov a rozprávok pre najmenších*, 1980; I. Tokmakovová: *Ďalej to bolo takto*, 1988) či mimoriadne nápadité autorské adaptácie ornamentálnych foriem pochádzajúcich z inonárodných výtvarných kultúr (írske rozprávky *Spíaca krásavica*, 1976, zost. E. Chmelová; chorvátske *Rozprávky z pradáвна* I. Brličovej-Mažuraničovej, 1976; barmské rozprávky M. H. Haunga *Ženích pre slečnu Myšku*, 1981).

Na konte jubilujúcej výtvarníčky nesvietia veľkolepé ilustračné opusy k textom svetoznámych autorov ani najvyššie ocenenia ilustrátorskej tvorby, jej príspevok k domácej ilustrácii je však celkom iný. Možno skrytejší a nie celkom docenený, ale nenahraditeľný – podobne ako v prípade opatery, ktorou matky neúnavne zahŕňajú svoje ratolesti. Obrázky, do ktorých Irena Tarasová zaodievala detské knižky, boli šité na mieru dieťaťu, vnímavé voči jeho emocionálnym a estetickým potrebám, pripravené pohľadiť a rozraddostiť jeho dušu i zmysly. ■

Libuša Friedová: Kufrík, 1968

Profesorka literárnej pediatrie

Zuzana Stanislavová

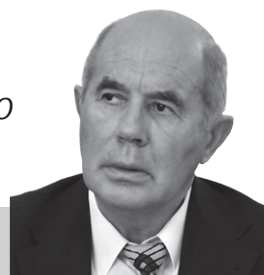
Spomeňme si na začiatky slovenského literárneho realizmu. Samý muž. Až v jeho závere sa objaví žena, Timrava. Na rozdiel od pánov kolegov nemá akademické vzdelanie, má len talent. Ale taký epochálny, že jej vstupom do literatúry začína nová, moderná, epocha slovenskej literatúry. Asociácia so Zuzanou Stanislavovou môže v tejto súvislosti vyznievať pritiahnuto za vlasy. Nie však až tak, aby bola nepravdivá. Celé obdobia boli totiž v detskej literárnej kultúre dominantní muži, dedinskí učitelia a dedinskí farári. Ľudmila Podjavorinská a Mária Rázusová-Martáková ich kvalitatívnu dominanciu síce v prvej polovici 20. st. narušili, ale kvantitatívne skóre zostalo nezmenené. Nehovoriac už o tom, že v takej disciplíne, akou sú všetky odnože literárnej vedy, ženy, ich uhly pohľadov absolútne chýbali. A to nielen v čase medzivojnovnej

klasiky, nebolo ich ani v 60. rokoch minulého storočia, v čase moderny, keď najmä v prozaickej tvorbe získali ženské autorky reprezentované Klárou Jarunkovou, Jaroslavou Blažkovou, Máriou Ďuričkovou, Janou Šrámkovou dôstojné zastúpenie. Dokonca reprezentatívne. Boli to práve ony, ktoré s definitívnou platnosťou, pripomínam zistenie Stanislava Šmatláka, literárneho vedca par excellence, dosiahli, že detská literatúra sa stala neodmysliteľnou súčasťou národnej kultúry.

V odbornej literatúre zameranej na analýzu detskej literatúry, ktorá sa práve v tomto období začala zbavovať socialisticko-realistických relikvií (viď dve diela Zlatka Klátika *Ondrejovov mýtus o slobode* a interpretácia Hronského tvorby pre deti *Krajina plná detstva*), však ženské teoretičky naďalej absentovali. Zmena tohto stavu nastala až v polovici 90. rokov, keď na Pedagogickej fakulte v Nitre pod gesciou výnimočného teoretika Františka Miku a Jána Kopála, začal sa rozvíjať výskum detského aspektu, nového metodologicko-tvorivého fenoménu tvorby pre deti a mládež. Vtedy sa detskej literatúre, jej textom, začali sústredene venovať talentované pedagogičky Eva Tučná, Marta Žilková, Jana Nemcová (dnes všetko de facto emeritné profesorky literárnej vedy). Každá v inej

Zásluhou Zuzany Stanislavovej sa Prešovská univerzita v Prešove stala centrom vedeckého výskumu literatúry pre deti a mládež.

ONDREJ SLIACKY

tematickej oblasti, v inom žánri, dospela k riešeniam, ktoré literárna veda, vtedajšia i súčasná, prijala a prijíma. A nie z dnešnej rodovej zdvorilosti, keďže po prvý raz v dejinách slovenskej literatúry pre deti a mládež na jej nebi zasvietili hviezdičky. Ale preto, že z tých hviezdičiek vyrástli hviezdy. Osobnosti, ktoré posunuli poznanie detskej literatúry, jej zmyslu, estetického i etického, o generáčnejšie kroky dopredu.

Doslova a do písma to platí o Zuzane Stanislavovej, o pol generáciu mladšej, ktorá na rozdiel od nitrianskych kolegyň začínala na Pedagogickej fakulte PU v Prešove svoju vedeckú kariéru ako samorast. Aj to nie hneď po absolvovaní fakulty. Kým sa na ňu dostala, krátko pobudla na gymnáziu v Starej Ľubovni, potom ju „na čas potreby“ prichýlila Prešovská univerzita v Prešove, jej alma mater. Keď sa tento „čas potreby“ pominul, neostávalo jej nič iné len štyri roky sa živiť ako pedagogická pracovníčka v Okresnom dome pionierov a mládeže v Prešove, až napokon – ako sama poznamenáva – si na ňu spomenuli na fakulte a prijali ju – na dobu určitú (!). Vtedy už mladá asistentka nielen učí, ale začína publikovať články a štúdie o literatúre, ktorá sa stane jej osudom. Jej prvá kniha má názov *Priestorom spoločenskej prózy pre deti a mládež* (1995). Ako po ro-

koch skonštatoval prof. Viliam Obert, DrSc. z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre bol to debut, vzbudzujúci nádej, že v jeho autorke prichádza osobnosť, ktorá dokáže nielen referenčno-kritickým spôsobom zaregistrovať hodnoty modernej detskej literatúry, ale i nasmerovať vývin k ich tvorbe.

Ďalšia odborná publikácia (*Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež*, 1998) túto koncepcnú ambicióznosť budúcej literárnej vedkyne potvrdila. V tom čase (1993) v medzinárodnom dome umenia pre deti BIBIANA vznikla rovnomenná revue, ktorej zmyslom mala byť prezentácia nielen organizačno-tvorivých aktivít tejto jedinečnej kultúrnej inštitúcie, predovšetkým však organizovanie svetovej súťažnej prehliadky ilustračnej tvorby detských kníh BIB (v ostatných rokoch i svetového bienále animácie BAB), ale i sledovanie pôvodnej tvorby pre deti, predovšetkým literárnej, ilustračnej a dramatickej (divadelnej, rozhlasovej i televíznej). V organizačnej spolupráci s Pedagogickou fakultou UK v Bratislave sa od roku 1996 až do odchodu autora laudačného textu z fakulty rok čo rok uskutočňovali na Katedre slovenského jazyka a literatúry celoslovenské odborné konferencie o jednotlivých druhoch tvorby pre deti a mládež.

Zásluhou profesorky Zuzany Stanislavovej a jej kolegýň a kolegov z Pedagogickej fakulty PU v Prešove sa tieto konferencie stali najvýznamnejšími sprostredkovateľmi poznania novodobého slovesného, výtvarného a dramatického umenia pre deti. Už aj preto, že nezostali len spomienkou, ale vďaka revue Bibiana, ktorá sa stala ich printovým médiom, dodnes prehlbujú záujem vysokoškolských študentov a pracovníkov knižníc o literatúru pre deti a mládež. Nie div, že s ich záujmom sa stretla i jubilantkina publikácia *Vplynutí času* (2003), súbor jej bilančných reflexií z bratislavských konferencií v rokoch 1996 – 2002. Význam tohto súboru nespočíva len v tom, že je literárno-historickým sumárom knižnej produkcie pre deti a mládež v predmetnom období, ale že je – a to predovšetkým – hodnotovou navigáciou v čase spoločenských zmien i meniacich sa umeleckých orientácií. Ten samý charakter má i jej deväťdesiat textov, ktorými podporila snahu zostavovateľa jediného Slovníka slovenskej literárnej lexikografie zameraného na tvorbu pre deti a mládež vytvoriť dielo, ktoré by nebolo „telefonickým zoznamom“, ale súborom hodnotiacich slovníkových portrétov, vydávajúcim „správu“ o kontexte.

Štvrté vydanie *Slovníka slovenských spisovateľov pre deti a mládež* (2009), lexikografickým spôsobom zaznamenávajúcej dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež od obrodeneckých kontaktov so školskou literatúrou až po jej modernú fázu, neprosperovalo len literatúre pre deti a mládež. Znamenalo medzník i v samotnom vývine Zuzany Stanislavovej. Dokazuje to jej dielo *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mlá-*

dež po roku 1960 (2010), ktoré kompletizuje dovtedajší literárno-historický výskum slovenskej literatúry pre deti a mládež.

Po školskej a klasickej umeleckej detskej literatúre už existujúcich Dejín Stanislavová sa v ňom sústredila na modernú detskú literatúru po roku 1960. Jej vývin na rozdiel od predchádzajúceho diela neanalyzovala na základe historicko-chronologického princípu, ale na princípe žánrovom. Takýto prístup je pravda diskutabilný, nezdôrazňuje vývinový kontext v jeho komplexnosti, na druhej strane jeho legitímnosť a originalitu podporuje fakt, že výsledkom takéhoto prístupu je detailný obraz žánrov, ktoré literatúru pre deti a mládež vytvárajú (spoločenská próza, autorská rozprávka, literárny folklorizmus, dobrodružná próza a fantastika, literatúra faktu). A ešte niečím sú Stanislavovej Dejiny pozoruhodné. Na ich vytvorení sa podieľal „kolektív“. V snahe zachytiť i iné oblasti detskej kultúry, autorka si prizvala k spolupráci Michala Tokára, znalca ilustračnej tvorby pre deti, a mladú Adelu Mitrovú, odborníčku na divadelnú, rozhlasovú a televíznu tvorbu pre deti. Bol to dobrý nápad, tak ako aj nápad začleniť do Dejín kapitolu o krajanskej literatúre pre deti v Rumunsku a Maďarsku. Informácie o nich napísala sama autorka, kapitolu o slovenskej literatúre pre deti vo Vojvodine, regiónu známom suverénnou slovenskou komunitou udržiavajúcou slovenské kultúrne povedomie, napísala profesorka Jarmila Hodoličová z Nového Sadu, autorka *Prehľadu dejín slovenskej vojvodinskej prózy pre deti* (2005).

Vzhľadom na predchádzajúce úzke kontakty s českou literatúrou pre deti

(pravda až na vojnové obdobie), bolo od autorky Dejín prirodzené, že na ich záver zaradila kapitolu českej literárnej vedkyne Svatavy Urbanovej *Vzťahy české a slovenské literatúry pro děti a mládež od 60. let po současnost*. „Kolektívny“ princíp použitý v Dejínach sa ukázal natoľko produktívny, že v rôznych obmenách ho Zuzana Stanislavová využila pri realizácii svojich ďalších projektov. Napríklad na vytvorení svojho exkluzívneho *Slovníka původnej a prekladovej literatúry pre děti a mládež s tématou ľudského znevýhodnenia na Slovensku (1850 – 2020)* zaangažovala rad pracovníkov Pedagogickej fakulty PU v Prešove (B. Hlebovú, D. Leškovú, J. Kožárovú, R. Rusňáka, V. Volochoví, A. Mitrovú, I. Gal Drzewiecku), čím de facto vytvorila tvorivé zoskupenie, ktoré

svojou produkciou doloženou početnými monografickými výsledkami svojich členov nemá žiadna pedagogická fakulta na Slovensku. V tomto zmysle sa Prešov, jeho univerzita, stala centrom vedeckého výskumu literatúry pre deti a mládež nielen na Slovensku, ale vďaka tvorivým kontaktom so zahraničnými odborníkmi i v celom stredoeurópskom priestore. Je absolútne nespochybniteľné, že sa tak stalo zásluhou Zuzany Stanislavovej, ktorá je viac než len profesorkou literárnej pediatrie. Možno ju považovať za jej prednostku.

Takže k Vášmu životnému jubileu „pani prednostka“ Vám revue Bibiana, na formovaní ktorej sa roky aktívne podieľate, srdečne blahoželá a želá Vám ďalšie úspechy tak vo vedeckej tvorbe ako aj v jej popularizácii. ■

J. a W. Grimmovci: Snežienka, 1975

DÁVID DZIAK

Pani učiteľke z lásky

K životnému jubileu profesorky Zuzany Stanislavovej pripravil jej žiak Dávid Dziak

Dejiny literatúry pre deti a mládež, staršej i modernej, regionálnej i prekladovej, jej žánrové, poetologické a axiologické aspekty v plynutí času a predovšetkým jej éthos a poésis desaťročia formovala literárna vedkyňa – profesorka Zuzana Stanislavová, ktorá tohto roku oslavuje nádherné jubileum. Čo všetko stojí za/nad/pod/pred tým?

■ **Kde bolo, tam bolo... narodila sa v Hačave. Dejiny Hačavy a okolia sa budú spájať už aj s vaším menom. Aké ďalšie mená priniesla Hačava a okolie?**

Možno viete, možno nie, ale na Slovensku sú dve Hačavy. Jedna je v košickom regióne, neďaleko Zádielskej doliny, tá moja leží v údolí rieky Rimava. Rimavská dolina a okolité hory boli osídlené oddávna. Svedčí o tom napr. kyjatická kultúra (neskorá doba bronzová), ktorej pozostatky sa našli v obci Kyjatice, no a v Klenovci, čo je obec opačným smerom cez údolie Rimavy do kopcov, sa zasa vraj kedysi rýžovalo zlato. Je to kraj s množstvom

prameňov a podzemných priestorov naplnených chutnou horskou vodou, kraj zviazaný s povestami o Jánošíkovi, predovšetkým však s celým radom významných kultúrnych osobností. S Tisovcom sú spojené mená ako Štefan Marko Daxner, Jonatán Dobroslav Čipka, Vlado Clementis; s Rimavskou Pílou Terézia Vansová; s Hačavou slepý kolportér slovenskej tlače z 19. storočia Matej Hrebenda; s Hnúšťou „najkrajší Slovák“ Janko Francisci; s Lukovišťami Ivan Krasko; s Rimavským Brezovom Ľudovít Kubáni; s Vyšným Skálnikom Ján Botto... a tak by sme mohli pokračovať až po Rimavskú Sobotu. Ako deti sme sa o týchto osobnostiach dozvedali zásluhou rodičov a učiteľov.

Mala som šťastie na svojho prvého učiteľa; bol to človek ako vystrihnutý z ľudovýchovných snažení 18. a 19. storočia. Nestaral sa len o nás malých, v dvojtriedke, do ktorej sme chodili, ale aj o kultúrny život obce a zvýšenie kvality života jej obyvateľov. Ako prvá z malých dedín na doline si Hačava jeho pričinením svojpomocne postavila začiatkom 60. rokov vodovod; mimochodom, funguje a používa sa doposiaľ.

Od neho sme sa dozvedali o Matejovi Hrebendovi, on nás vodil k jeho rodnému domu za riekou Rimavou. Hrebenda sa mi stal blízkym aj preto, lebo som si ťažko vedela predstaviť život „potme“ a okrem toho studnička, ku ktorej (podľa jednej z jeho básní) „sto krokov po vodu chodieval“ (neraz som si tú vzdialenosť „krokovala“; v podstate to sedelo), ležala na lúke, ktorá bola zhodou okolností naším vlastníctvom a z ktorej môj otec spolu so svojím bratom urobili ovocný sad. Obaja boli veľkí ovocinári.

Z detstva sa pamätám asi na sedem druhov hrušiek, množstvo slivák, päť druhov čerešní a ťažko povedať koľko sort jablák. Pozemok som pred pár rokmi darovala bratrancovmu synovi; nestíhali sme sa oň starať, z vodovodného rezervoára naň stekala voda, bol teda zamokrený. Mladý muž si ho zveladil, má na ňom krásny rybník a studničku veľmi pekne upravil.

■ Aká bola Hačava, keď ste boli dieťa a aká je dnes?

Hačava bola pôvabná a vďaka poplatkom továrne na spracovanie magnезitu aj bohatá dedinka, ktorá si v čase môjho detstva ctíla svoju minulosť a svoje tradície. Škoda, že sa to postupne začalo kaziť, až sa to celkom pokazilo. Dedina stratila príjem z továrne i samostatnosť: bola pričlenená k Hnúšti ako jej miestna časť – a začal sa úpadok. Hrebendov dom, do ktorého, opusteného, sme ako deti nazerali a na pôjde objavovali staré listiny (čo by som dnes za ne dala!), nechali moji rodáci kedysi v polovici 60. rokov zbúrať a na jeho pôvodnom pozemku dnes stojí iný dom. Hrebendovi už mu-

Mária Topoľská: *Modré nebo – letný deň*, 1970

sel stačiť len pamätník v strede obce, ale dnes je aj ten už ošumelý... A ešte údajný hrob na dedinskom cintoríne. Do domov, ktorých obyvatelia postupne vymierali, nasťahovali neprispôsobivých občanov. A tak v celej dedine je už len pár desiatok zachovalých obydľí. Dnešná dedina je celkom iná, než bola tá, v ktorej som žila ako dieťa.

■ Aké ste teda boli dieťa? Pippi Dlhá Pančucha alebo Dokonalá Klára?

Ako malá som bola, myslím, vcelku dobré a poslušné dieťa; napokon, vyrastala som v milujúcom prostredí. Ale Dokonalá Klára som určite nebola. Predsa len: vidiecke detstvo bolo detstvom vyhraným, stalo sa, že školské alebo domáce povinnosti museli ísť bokom, keď sa bolo treba hrať na schovávačku alebo naháňačku. Okrem

toho, úspešné zvládanie školy ma síce tešilo, ale nijako tragicky som neprežívala ani občasný neúspech. Možno aj preto, lebo i rodičia to brali tak, že dobrému žiakovi sa tiež môže pritrafiť smola. Horšie to so mnou potom bolo v puberte, tá už bola trochu búrlivejšia a tam by sa aké-také konotácie s Pippi veru aj našli.

■ Našli by sa aj s huncútstvami Miroslava Fazul'ku?

Bolo dosť aj huncútstiev. Napríklad: ako malé školáčky sme si s kamarátkami šili šatočky na bábiky. Bola medzi nami jedna, ktorej teta darovala veľmi pekné zvyšky látky. Strašne sa mi niektoré páčili. Tak veľmi som po jednej z nich zatúžila, až som si ju v nebadanej chvíli strčila do vrečka a utekala domov. Ešte dnes cítim vnútorné prekvapenie z toho, že doma som zrazu z handričky vôbec nepocítovala očakávanú radosť, ale čosi, čo by som dnes

pomenovala rozčarovaním. Pravdaže, dievčatá o chvíľu prišli, handričku mi zobrali a ja som pomerne dlhý čas v sebe prekonávala zahanbenie za svoj skutok. Táto detská skúsenosť s krádežou mi stačila na celý život: nikdy viac som nikomu nevzala ani špáradlo. A keď ste teda hľadali paralelu s Miroslavom Fazul'kom, musím konštatovať, že Jarunková práve takéto pocity zahanbenia za skutok, či rozčarovania z vlastného konania vyjadrila absolútne autenticky. Hoci – predsa len nehovorím čistú pravdu: predsa len som sa na „krádežiach“ podieľala aj neskôr: chodili sme totiž „kváriť“ ovocie do okolitých záhrad. Pikantné na tom bolo, že najčastejšie do nášho sadu. Bolo to skôr uspokojovanie potreby dobrodružstva než krádež.

To už však boli aktuálne (s Jarunkovou povedané) „kozie“ roky (čiže roky raného dospievania). Fungovali sme ako zohraná partia dievčat a chlapcov, rovesníkov, ktorí z času na čas

vystrojili dáke darebáctvo. Napríklad na Zuzanu (žien tohto mena bolo v dedine požehnane, hoci spomedzi mladých len ja som bola jeho nositeľkou a ani najmenej som s tým nebola spokojná), teda v predvečer mena Zuzana bolo u nás zvykom „biť hrnce“. Znamenalo to, že po domácnostiach, ale aj po smetiskách (poklady smetísk tiež patrili k nášmu detstvu – ajhľa, Blažková!) sme pozháňali staré hrnce a pod rúškom tmy sme ich hádzali na schodisko domu, v ktorom bývala nejaká Zuzana. Nemusím azda hovoriť, aký hrmot, občas veru aj škodu to narobilo! Ale radosť z lomozu a útek pred preklínaním domácich mal pre nás príchuť úžasného dobrodružstva.

Ešte by som azda dodala, že veľkú časť svojho detstva som prežila – na strome. Mali sme na ulici pred domom dva orechy (dnes už stojí len jeden). Práve ten, ktorého už niet, mal rázsochu konárov tak nízko nad zemou, že sa ľahko dalo vyšplhať do jeho koruny. V korune orecha sme strávili s mojou najlepšou kamarátkou dlhé hodiny detstva a dospievania, tam sme čítali knihy, rozprávali si o nich, zverovali

si tajomstvá, rozhádali sa a zmierovali, prisahali si večné priateľstvo a snovali sny o tom, ako raz budeme mať balkóny vedľa seba. Hoci sme napokon bývali každá v inom kraji, priateľstvo nám naozaj vydržalo až do jej predčasnej smrti.

■ V korune orecha ste hltali knihy ako Dahlova Matilda či ste boli skôr ako Uličianskeho Analfabetka?

Bola som čistá Matilda. V tom smere som mala ako vzor svoju mamu. Ako som spomínala, bývali sme na dedine, obaja rodičia boli však zamestnaní a mali sme malé hospodárstvo, na ktorom po príchode zo zamestnania čakala ďalšia práca. Času na čítanie bolo s výnimkou zimy málo, ale mama si ho aj tak vedela nájsť: po príchode z práce si pri jedle rozložila knihu a čítala. To bola polhodinka, ktorú si pre seba ukradla z celého dňa vyplneného povinnosťami.

Dobre, poviete, že je nekultúrne čítať pri jedle, lenže ona knihy milovala a času na pokojné posedenie s nimi bolo veľmi málo. Obraz mamy s knihou ma sprevádzal od narodenia. Otec mal knihu v rukách zriedkavejšie: ako železničiar chodieval každú druhú noc do nočnej, po návrate si len trochu zdriemol a hneď sa krútil okolo hospodárstva. Ak si teda s knihou aj sadol (obyčajne skôr ľahol), spravidla s ňou zadriemal. Čítaval Kollárovu Slávy dcéru, štúrovských básnikov a verše Vajanského a Rázusa.

A ja si už síce nepamätám, ale príbuzní a známi nevedeli zabudnúť na jeho komické roly v dedinskom ochotníckom divadle. Bol takým zdatným hercom, že po vojne, keď sa hľadali

Mária Topol'ská: *Modré nebo – letný deň*, 1970

herecké talenty po dedinských ochotníckych súboroch, ho veľmi naliehavo presviedčali, aby išiel hrať do bansko-bystrického súboru. Nešiel, pretože nedokázal opustiť chorú matku (moju starkú), ktorá svojich dvoch synov vychovala ako vdova; starý otec zomrel na následky bojových plynov na Piave a zrejme v dôsledku posttraumatického syndrómu a ťažkej depresie, keď mal môj otec len tri roky, jeho starší brat sedem.

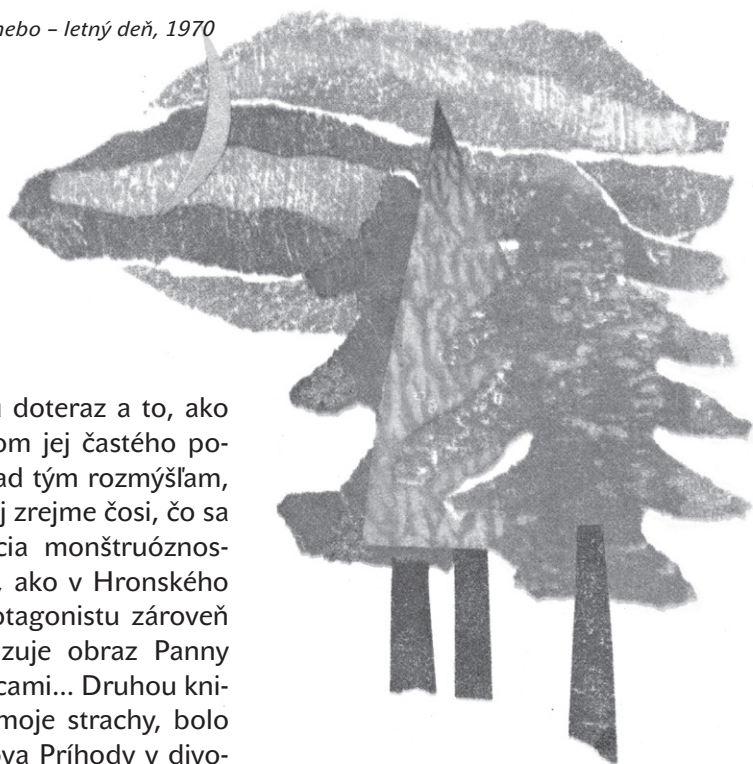
Ale knihy boli v našej domácnosti stále na stole, či už beletria, evanjelický spevník Tranoscius alebo Biblia mojej starkej. Okrem toho pri žiadnej sviatočnej príležitosti nechýbala ako darček práve kniha. Nuž, nemilujte potom čítanie! Kým som ešte čítať nevedela, otravovala som s knihou každého príbuzného, ktorý sa u nás zastavil. V detskej naivite som si to vyhodnotila takto: veď návšteva len sedí (poznámam, že pri posteli mojej starkej, ktorá dlhé roky bola kvôli ťažkej astme viac-menej ležiacim pacientom), tak prečo by si (a aj mne) nemohla spríjemniť chvíľu zaujímavým príbehom alebo básničkou? Veď príbehy a verše boli tým najkrajším, čo som okrem lietania a hier s kamarátkami poznala!

Keď som už čítať vedela, prepadla som knihám úplne. Takže boli chvíle, keď ma rodičia od čítania odháňali, pretože sa mi kazil zrak a zabúdala som na povinnosti. Napríklad Dobrodružstvá kapitána Korkorána Alfreda Assolanta ma tak očarili, až som sa asi vo svojich jedenástich rokoch rozhodla, že si knihu prepíšem do zošita. Nedala sa totiž kúpiť. Prišla som približne po tretiu stranu a bolo mi jasné, že to nebol dobrý nápad.

■ **Spomínali ste čítanie kníh príbuznými, v rozprávkach mnohokrát rodičia či starí rodičia čítajú pred spaním pri sviečke deťom knihu. Ako to bolo u vás? Mali ste strach počas počúvania či čítania niektorých ľudových rozprávok?**

No, pri sviečkach sme v mojom detstve už nežili. Rimavská dolina bola pomerne industrializovaná a vďaka magnetke v Hačave Skáli, železiarňam a vápenke v Tisovci elektrifikovaná veľmi dávno. Ale dodávka elektriny často viazla; predsa len: elektrické vedenie sa tiahlo zalesneným terénom a neznieslo tiež časté preťaženie. Pamätám si teda aj na svietenie sviečkou či petrolejkou. Rozprávku pred spaním mi mama čítala alebo rozprávala v kuchyni, kde bolo najteplejšie. Izba bola chladná, tam bolo treba rýchlo skočiť pod perinu a zohriať sa. Alebo mi zohrievali perinu na peci – tak ako sa to dočítate v poviedke Dušana Dušeka Na konci záhrady.

A či som sa bála? Z detstva si pamätám len na dve knihy, ktoré mi istým spôsobom nahnali strach. Neboli to Dobšinského rozprávky v troch zväzkoch, s ilustráciami Martina Benku, ktoré sme si s mamou nosili so sebou, keď sme išli popáť naše dve kravky. Jednou z inkriminovaných „strašidelných“ kníh boli Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambela, pripravené Jozefom Minárikom a Mariannou Prídavkovou, vydané r. 1959. Úzkosť mi naháňali démonologické postavy, ktoré v nich vystupujú, Matajova posteľ a drastické scény – to všetko podporované čierno-bielymi linorytmi či drevorytmi Ernesta Zmetáka. Napriek tomu som sa k nim veľmi často

vracala; mám knihu doteraz a to, ako vyzerá, je svedectvom jej častého používania. Keď tak nad tým rozmýšľam, priťahovalo ma k nej zrejme čosi, čo sa dá nazvať „fascinácia monštruóznosťou“ – spomeňte si, ako v Hronského diele Jozef Mak protagonistu zároveň priťahuje aj odpudzuje obraz Panny Márie s oškreťmi lícami... Druhou knihou, ktorá plodila moje strachy, bolo dielo Ľuda Ondrejova *Príhody v divočine*. Desili ma predstavy divých, krvilačných zvierat, ktoré určite čakali v tme pod mojou posteľou, preto bolo treba do nej rýchlo skočiť – a pod perinou ste už boli v bezpečí.

Spúšťačom týchto strachov bola ilustrácia v spomínanej knihe, na ktorej sa tiger škriabe na strom a na jeho vrcholci sedí vydesený protagonista príbehu. Musím sa priznať, že úzkosť z divých zvierat vo voľnej prírode (menovite z medveďov) ma drží dodnes. Preto mám problém chodiť po Tatrách, ale v posledných rokoch už aj po lesoch v mojom rodisku, kde sa medvede tiež zdržiavajú.

Jednoducho fóbia, za ktorú však určite nemôže literatúra, ma sprevádza aj vtedy, keď sa s manželom vypravíme vysoko nad Hačavu, do hôr, v ktorých leží hektár nášho lesa a horský ovocný sad. Lepšie povedané – už len jeho po-

zostatky: staré jablone zdola okmášané jeleňmi a veru aj medveďmi. Pomaly ho pohlcuje bukový a javorový les.

■ **Pocit strachu niekedy patrí k estetickému zážitku, spomínate si na nejaký konkrétny estetický zážitok podobný čitateľskému zážitku malej Anny z knihy Rok Sivka ohniváka? Pamätáte sa, kedy ste sa naučili čítať a ktorú knihu ste prečítali ako prvú?**

Čítať som sa naučila v prvej triede, rýchlo a bezbolestne. Väčšie ťažkosti boli s písaním, písmenká sa mi nepodávali tak ľahko, ako som si predstavovala, a tak som sa pri písaní veru dosť aj vyzlostila.

Ale napokon sa to poddalo, takže kedysi vo 4. ročníku som dokonca písala triednu kroniku. Neskôr som niekoľko

rokov kroniku len ilustrovala; rada som kreslila a maľovala, ale nebol to talent, len taká detská záľuba. Ako dieťa som totiž vždy niečo robila: skákala, kreslila, vystrihovala, čítala... Ale na prvú knihu, ktorú mi čítali, sa veru neviem rozpačovať. Vidí sa mi, že to mohla byť kniha Márie Rázusovej-Martákovej *Od jari do zimy*, požičaná od staršej sesternice, ktorá z nej už bola „vyrástla“. Básne z tejto knihy som poväčšine ovládala naspamäť a ako troj-štvorročná som ich recitovala na dedinských slávnostiach. Kniha určite patrila medzi prvé, ktoré som si potom prečítala sama.

Ale prvou samostatne prečítanou knihou možno bolo leporelo *O troch sestrách*, s ktorým som sa aj rada hrávala, možno *Gulliver v Lilipute* v podobe priestorovej knihy s výrazne skráteným dejom. Mala som ju veľmi rada. No na ten typ „osvietenia“, precítienia estetického zažitia vyvolaného umeleckým slovom, aký veľmi autenticky opísala Toňa Revajová, si, žiaľ, nespomínam.

■ **Spomenuli ste už niekoľko kníh, aká teda bola vaša obľúbená kniha v detstve? Bola aj kniha, ktorá sa vám nepáčila?**

Obľúbených kníh bolo veľa. Boli to slovenské ľudové rozprávky, napr. vo výbere *Starý Bodrík a vlk*, aj rozprávky bratov Grimmovcov; bola to *Babička* Boženy Němcovej a *Beecherovej Stoweovej Chalúпка strýčka Toma*, *Elenkine dobrodružstvá v divotvornej krajine a zrkadlovom paláci* (čo bola domestifikovaná podoba *Carollovej Alice v krajine zázrakov*) alebo *Zlatý Kľúčik* Alexeja Tolstoj (čo zasa bolo prerozprávanie *Collodiho Pinocchia*); boli to knihy *Arkadija Gajdara*, *verneovky* (zvlášť *Pätnástročný kapitán* a *Deti kapitána Granta*), knihy *M. Twaina*, potom *mayovky*... Milovala som *Andersenove rozprávky*. *Utekala* som sa k nim obyčajne vtedy, keď som prežívala detské žiale alebo krivdy. Ale na knihu, ktorá by sa mi bola vyslovne nepáčila, si nespomínam. V mojom

Nataša Tanská: Nuňa je sama doma, 1969

detstve nebolo k dispozícii ani zďaleka také more titulov, ako majú deti dnes. A ja som bola knihomol; preto som obľúbené knihy čítala dookola a popri nich aj tie, čo sa mi azda až tak veľmi nepáčili. Len nech to boli písmená.

■ **Chceli ste sa podobieť na nejakú literárnu postavu? Spomínate si na niektorú, ktorú vám bola nesympatická?**

Najprv to boli princezné. Potom chvíľu Žeňa z Gajdarovej knihy Timur a jeho družina. Ale najintenzívnejšie som sa identifikovala s dvomi postavami. Prvou bola Gerda z Andersenovej Snehovej kráľovnej (až tak, že som istý čas rodičom vyčítala, že mi nedali meno Gerda). Druhou bola postava Winnetoua. Keď k nám totiž začiatkom 60. rokov dorazili mayovky, bol to blesk z jasného neba, ošiaľ! Porovnateľný s tým bol len ošiaľ z Harryho Pottera, ktorý mládež zažila o desaťročia neskôr. Zháňali sme mayovky za každú cenu, u toho, kto ich vlastnil, boli na ne poradovníky, v kníhkupectvách sa predávali „pod pultom“, čítali sme ich po nociach a stále dookola. Winnetou a Old Shatterhand boli našimi vzormi, na nich sme sa chceli podobieť. Hrali sme sa na Indiánov, a to nielen chlapi, ale aj dievčatá! Ja som napríklad bola Winnetou a jedna z mojich spolužiačok Old Shatterhand; kamarátka, ktorú som už niekoľkokrát spomínala, bola podľa potreby Inču-čuna alebo Nšo-či. Vedeli sme naspamäť celé pasáže. A deklamovali sme ich. Mali sme založené slovníky apačských výrazov. Aj my dievčatá sme si vyrábali luky a strieľali z nich na terč, plazili sme sa za nepriateľom a priväzovali ho k mučiarskemu kolu, ak sme ho dola-

pili. Pred indiánkami som bola celkom dobre stotožnená aj s Dickom Sandom z Pätnásťročného kapitána. A našlo by sa zrejme ešte viacero literárnych postáv. No a s týmito sympatickými postavami išli ruka v ruke aj nesympatické: za všetky spomeňme napr. takého Santera. Nemala som tiež rada baletku z Andersenovho Statočného cínového vojačika, ani zbojnícke dievčatko zo Snehovej kráľovnej. A nesympatické mi boli ufnúkané postavy zo sentimentálnych dievčenských románov (ktoré som napriek tomu čítavala).

■ **Literatúra teda musela byť vaším obľúbeným predmetom. Aká ste boli žiačka na základnej škole? Aké predmety boli vaše obľúbené a ktoré nie. Písali ste si denník?**

Žiačka som bola dobrá, išlo to bez ťažkostí, lebo som nemala rada problémy s učiteľmi a ani situácie doprosovania sa spolužiakov, aby mi dali odpísať alebo aby našepkali. Skôr odpisovali iní odo mňa a našepkávala som ja, ale veľmi mi to nešlo, vše a zas ma pri tom pristihli a bol harmatanec. Zlajdáčila som sa trochu v 6.-7. ročníku (už som spomínala mierne búrlivú, „odvrávaciu“ pubertu), ale potom som sa od svojej najlepšej kamarátky nakazila infekčnou žltáčkou, strávila som päť týždňov v nemocnici a na jeden školský rok v ôsmom ročníku som musela obmedziť pohyb a cvičenie. Zostali mi však knihy a v tom čase som objavila pôvab samostatného štúdia. S radosťou som nasávala poznanie v obľúbených predmetoch (slovenčina, ruština – iný cudzí jazyk sa vtedy tam u nás neučil, milovaný dejepis, zemepis, prírodopis, chémia, matematika) aj mimo učebnice.

Nebolo to také ľahké ako dnes; žiadny internet, Google, Wikipédia...

Nemala som rada fyziku a to sa so mnou vlieklo aj na strednej škole. Nezaujímal ma, preto som jej potom nerozumela a celkom som na ňu rezignovala (možno aj preto, lebo učiteľ fyziky na strednej škole dal pokoj žiakom, ktorí sa chystali študovať humanitné odbory). Dnes to ľutujem. Fyzika je všade okolo nás, veľmi veľa úkazov a javov si človek môže vysvetliť, ak má kvalitné základy z tejto vedy. Čo však robiť – už aj umriem ako hlúpa z nej... A denník? Aj pod vplyvom čítanej literatúry som sa niekoľkokrát pokúsila písať si denník, ale vždy som to napokon vzdala. Príliš ma zaujímal to, čo sa dialo okolo mňa, a zážitky som si ukladala radšej do pamäti než na papier netušiac, ako veľmi vie pamäť so stúpajúcim vekom zrádzať. Hoci zasa: tá dlhodobá funguje najlepšie, horšie je, že občas neviete, čo ste kde položili pred hodinou.

■ **Fyzikárkou ste sa asi nechceli stať, pojem literárnej vedkyne ste pravdepodobne nepoznali, čím ste chceli byť?**

V detstve som ani netušila, že jestvujú nejakí literárni vedci. Až potom na strednej škole som si to letmo všimla a na vysokej škole, keď sme z kníh vedcov študovali a vedci par excellence nám prednášali, pozerala som sa na nich s veľkou bážňou. V detstve som chcela byť všeličím, dosť dlho lekárkou – odniesli si to brušká plyšových macíkov, ale na pôjde nášho domu som potajomky pitvala aj myši, keď sa mi ich podarilo uchmatnúť našej mačky, prípadne objaviť v pasci. No kdesi v podvedomí som určite mala zafixo-

vanú učiteľku. Byť učiteľkou, to bol totiž nesplnený životný sen mojej mamy. Ako najmladšiu z deviatich detí ju starší súrodenci nepodporili v jej túžbe študovať matematiku, a tak si zbalený batôžtek niesla nie na učiteľskú preparandiu do Banskej Bystrice, ale do služby vo Vyšnom Skálniku (mimocho- dom, pestovala tam dieťa, z ktorého neskôr vyrástla herečka prešovskej činohry Želmíra Kačková). V dospelosti

Libuša Friedová: Kufřík, 1968

absolvovala viacero kurzov a stala sa aspoň účtovníčkou; vypočítavala mzdy v tisovskej textilke Zornica. Myslím, že sa našla aj v tomto povolaní, ale o učiteľstve neprestala hovoriť ako o niečom úžasnom, a ja som bola pozorný poslucháč. Zrejme sa mi to postupne dostávalo pod kožu, napokon, bábiky som doma často učila, školu som mala rada, a tak som sa na strednej škole pre toto povolanie aj rozhodla. Doma som mala plnú podporu; myslím, že moja mama bola z môjho rozhodnutia šťastná. Len mamina najstaršia sestra,

Ludmila Podjavorinská: Už ho vezú!, 1965

ktorá žila v Kanade, jej napísala, nech ma preboha odhovorí od toho, keď sa tak dobre učím, lebo učiteľ je „tým najostatnejším poskokom“. O čom hovorila, to človek pochopil až časom.

■ Boli obdobia, kedy ste prestali čítať knihy? Aké ste mali a máte ďalšie záľuby?

V mojom živote boli obdobia čitateľskej „pažravosti“ a čitateľskej „striedmosti“, ale nikdy nie čitateľského „pôstu“. Knihy boli, sú a asi do konca budú okolo mňa. A moje ďalšie záľuby? Už som spomínala kreslenie, trochu modelovanie, trochu hra na klavíri, trochu sme si s dievčatami pospevovali, veľa sme sa hrali: s loptou alebo so švihadlom na škôlku, rôzne pohybové hry, v zime to bolo korčuľovanie, lyžovanie a sánkovanie. Veľmi rada som mala gymnastické cvičenie – táto láska mi vydržala do pomerne vysokej dospelosti. Dnes mi pohyb v telocvični chýba. Rada som chodila s otcom, dnes s manželom, na hríby (len tam nesmú byť tie medvede). V puberte som podľa vzoru svojej mamy začala pliesť, vyšívať

a aj šiť; v dospelosti, kým boli deti malé a aj doba akási pomalšia a pekných vecí na oblečenie nedostatok, venovala som sa tomu. Teraz si často kladiem otázku, či som už tieto zručnosti nezabudla. Uvidíme: ak sa dožijem skutočného odchodu na dôchodok, chystám sa k týmto aktivitám vrátiť popri čítaní kníh, ktoré na prečítanie čakajú.

No a mojou veľkou láskou sú zvieratá a rastliny. A propos, zvieratá. Keď som bola malá, chovali sme doma okrem sliepok, prasiatka a dvoch kráv aj zajace. Raz som sa náhodou vyskytla pri sťahovaní zajaca z kože; odvtedy nedokážem prekonať odpor voči konzumácii zajačieho mäsa. Stále sa mi vybaví tá úbohá mŕtvolka. V našom dome stále žila aj nejaká mačka. Prvá z mojich spomienok mala podľa všetkého matku, ktorá sa „pozabudla“ s divým kocúrom. Bola veľká, tigrovaná a stále nazlostená, ba dokonca akoby zlomyseľná. Keď moja mama v nylonových pančuchách prekračovala prah domu cestou z práce a mačka na ňom sedela, často jej pazúrom zatiahla po pančuche – a mame zostalo už len pančuchu vyhodiť. Potom mačka jedného dňa zmizla; netuším, čo sa stalo. Ale čoskoro mi u susedov ponúkli malé tigrované mačiatko. Päťročnému dievčaťu nemohli urobiť väčšiu radosť! Vyprosila som si súhlas od rodičov a víťazoslávne som si mačičku Minku priniesla domov. Bol to ten najúžasnejší tvorček, akého som v detstve mala! Prilipli sme k sebe. Dovolila, aby som ju ukrúcala do perinky ako bábätko a trpezlivo to znášala. Keď sa mi stala nejaká krivda a ja som nariekala, pritierala sa ku mne, ba občas aj s účasťou zamraučala. Po rokoch jej bola veľmi podobná povahou aj výzorom naša prvá mačka Murka,

ktorú sme si zaopatřili s manželom, keď sme sa presťahovali na vidiek. Prežila s nami vyše 13 rokov – a jedného dňa sa domov nevrátila. Oplakali sme ju a časom sme si obstarali kocúrika (ono to mala byť pôvodne tiež mačička, ale akosi sa z toho vykľul kocúr). Murko je neskutočne prítulný, ale (ako už chlapci bývajú) aj oveľa drzejší ako bola jeho predchodkyňa.

Psa som v detstve nemala a ani si nepamätám, že by som bola po ňom túžila. Skôr som mala pred psami rešpekt. Ale na vidiek k domu som psíka chcela. Dostali sme ho proti zime: miešanca zlatého retrievera a pouličnej špicky. Bol ako malé biele kľbko, maličký ľadový medvedík. Dali sme mu meno Lord a veľmi skoro sa ukázalo, že je preň príliehavé: bol krásne urastený (po otcovi), dominantný, a uštekavý (po matke), veľmi prítulný, usmievavý a hravý aj na staré kolená. Ako trinásťročný začal vážne trpieť na srdce, dýchalo sa mu veľmi ťažko, a tak nám kamarát veterinár pomohol skončiť jeho trápenie. Máme ho pochovaného v záhrade. Dnes u nás dožíva život dcérin pes, podľa všetkého český bradáč, asi dvannásťročný (je z útulku, preto nevieme, koľko má rokov). Je už načisto hluchý (počuje, len keď zašuchocem niečím zaujímavým pri chladničke), ale dobrý ako kus chleba. V mladosti by bol býval vhodný na canisterapiu. Takže pýtali ste sa na moje záľuby – teda: okrem kníh sú to zvieratká a aj záhrada: okrasné rastliny, aj rastliny úžitkové, izbové kvety, samozrejme, tiež.

■ **S takými základmi sa vám muselo dariť aj na strednej škole v Hnúšti. Aká bola vaša obľúbená kniha počas strednej školy?**

Na stredoškolské štúdium náš ročník prijímali na základe veľmi náročných prijímacích skúšok. Ako žiačka som s matematikou problém nemala, ale veru spomedzi piatich matematických príkladov sa mi podarilo vypočítať ani nie celé dva. Poprijímali nás však, zrejme aj na základe výsledkov v základnej škole. Študovala som v prírodovednej triede a maturovala som teda aj z matematiky.

Po okupácii Československa v auguste 1968 som zanevrela na ruštinu (ktorú som pôvodne chcela študovať) a presedlala som na nemčinu. Na SVŠ v Hnúšti sa učili len tieto dva cudzie jazyky, ak nepočítam ešte základy latinčiny. Z ruštiny som napokon ani nematurovala – náš ročník mal takúto možnosť, tak som to využila. Štúdium bolo bez problémov, partia v triede sme boli výborná (pred coronou sme sa okolo 20 spolužiaci stretávali takmer pravidelne každé dva roky). Na strednej škole som už čítala dospelácku literatúru. Mala som rada Ivana Krasaka, Dostojevského (Zločin a trest) a Tolstého (najmä Vojnu a mier), mala som šťastie, že moja generácia sa ešte stretla aj s tvorbou Solženicyna (Jeden deň Ivana Denisoviča), zo slovenských autorov mi učaroval Milo Urban, verše M. Válka a M. Rúfusa...

■ **Nemčinu ste rozvíjali aj na vysokej škole, prečo ste si vybrali práve kombináciu slovenčiny a nemčiny? Medzi akými vysokými školami ste sa rozhodovali? Vysokoškolské časy na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika boli študijné či študentské?**

Tuším v jedinom roku, a to v tom, v ktorom som maturovala, si maturanti

mohli podať prihlášku na dve vysoké školy. Počas socializmu to nebolo dovolené. Využila som to: do Prešova som sa prihlásila na štúdium slovenčiny a nemčiny, lebo neotvárali kombináciu slovenčina a dejepis, ktorú som túžila študovať, v Bratislave to zas bola kombinácia nemčina a dejepis (lebo ani tam slovenčinu s dejepisom neotvárali). Do Prešova ma vzali, do Bratislavy nie (moja nemčina nebola hviezdna), ale ponúkli mi možnosť študovať archívniectvo. Aj by som to bola prijala, ale rodičia sa asi vydesili predstavou, že ich jediná dcéra bude naháňať potkany kdesi po archívoch (takú predstavu mali o tom povolání; ja som, priznám sa, nemala žiadnu, ale dobre to znelo), a tak som napokon kapitulovala a namiesto na západ krajiny pustila som sa východným smerom. Nikdy som to neolutovala.

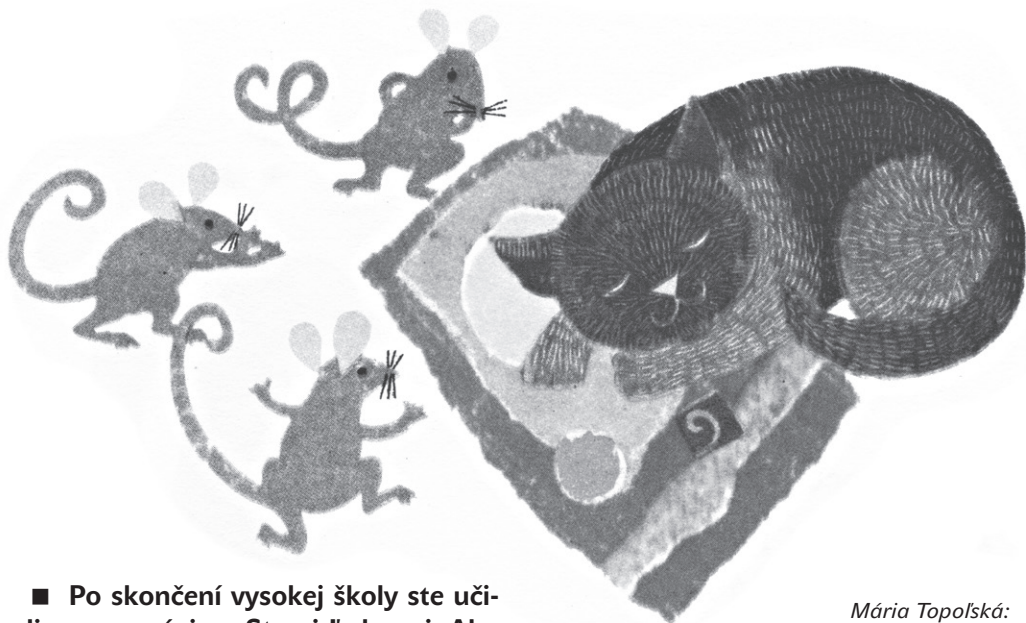
A keď sa pýtate na vysokoškolské časy, boli študentské aj študijné v rozumnej miere. Študovala som v skupine, ktorá bola čoskoro medzi vyučujúcimi známa ako dravá, pritom súdržná, v ktorej študovali ľudia, čo študovať chceli. Popri tom sme si, pravdaže, užívali aj študentské radosti. Po baroch a diskotékach nás však akosi neťahalo, skôr sme „vymetali“ kiná a divadlá. A celý rok sme sa tešili na májové dni, v ktorých prebiehal Akademický Prešov. To boli ozajstné sviatky študentskej tvorivosti!

■ **V rámci Akademického Prešova sa každoročne usporadúva aj súťaž vo vlastnej tvorbe, písali ste niekedy aj vlastné beletristické texty?**

Libuša Friedová: Kufřík, 1968

Jaj, beletristické texty... Asi v trinástich som sa rozhodla, že napíšem podobné úžasné dielo ako Karol May. Po pár stranách som to vzdala. Potom sme s kamarátkou skladali rozličné satirické „klapancie“, keď som sa prvýkrát zaľúbila, spísala som akúsi trápnosť... Potom som sa už do podobných pokusov nepúšťala. V posledných ročníkoch základnej školy a potom na strednej škole som však dostávala za úlohu vypracovať referát o určitej knihe a potom ho predniesť pred triedou, pričom sa o knihe následne malo diskutovať. Čiže skôr som pomerne skoro začínala písať čosi ako naivné „recenzie“.

■ Po skončení vysokej školy ste učili na gymnáziu v Starej Ľubovni. Ako spomínate na toto obdobie?

Mária Topol'ská:
Modré nebo – letný deň, 1970

Veľmi dobre. Miesto som si našla sama – ohlásila som sa na inzerát. V Prešove totiž získať miesto stredoškolskej učiteľky bolo beznádejné. Celkom mi vyhovovala práca na strednej škole. Komplikované bolo len dochádzanie z Prešova. Takže som tam čiastočne aj bývala, spolu s kolegyňou, vo veľmi skromných podmienkach, ale nesťažovali sme sa. Boli sme mladé a v mladosti podmienky bývania zasa neboli najpodstatnejšie. Ibaže manžel sa nechcel odsťahovať z Prešova a úporne mi hľadal prácu, čo sa mu napokon aj podarilo. A začala sa moja „zamestnanecká anabáza“: Pedagogická fakulta UPJŠ na čas potreby, dom pionierov na štyri roky, potom návrat na fakultu, na ktorej si na mňa spomenuli – a zamestnanie stále na dobu určitú, až som si na to zvykla. A keď som napokon dostala pracovné miesto na dobu neurčitú, došlo k novembriu 1989 a k zmenám, aké platia ohľadom za-

mestnanosti vysokoškolských pedagógov dodnes.

■ Spomínali ste prvé naivné „recenzie“, prečo ste sa rozhodli pre doktorandské štúdium a následne pre výučbu na vysokej škole? Pamätáte sa na proces písania svojej prvej odbornej recenzie?

Po návrate na fakultu mi bolo už jasné, že doktorandské štúdium (vtedy sa tomu hovorilo ašpirantúra) ma neminie. Učila som síce všetko možné, ale pri mojom prvom pôsobení na fakulte mi učarovala literatúra pre deti a mládež (a mala som doma už aj dva svoje objekty, ktorým som čítala), a tak som sa rozhodla, že sa budem pripravovať na profesionálne pôsobenie v tejto oblasti.

Prihlásila som sa teda na ašpirantúru do Literárnovedného ústavu SAV, vzali ma a ako školiteľa som dostala Dr. Henricha Pífkua – ako sa o ňom bol

raz vyjadril profesor Sliacky, najlepšieho nepíšuceho kritika v literatúre pre deti a mládež. Bolo to tak: doktor Pifko bol veľmi rozhladený, mal vynikajúci literárnokritický postreh – ale písať sa mu nechcelo. No roky na SAV boli pre mňa veľmi obohacujúce. Ako ašpiranti (doktorandi) sme mali nezabudnuteľné literárnohistorické semináre so Stanislavom Šmatlákom, metodologické semináre s Františkom Mikom. Človeku veľa dali rozhovory s ďalšími literárnymi vedcami, s ktorými sme sa tam stretávali. Takže čo sa týka doktorandského štúdia, u mňa (a v mojej generácii) to bolo opačne, než je teraz: najprv vás zobrali na vysokú školu za asistenta, potom ak usúdili, že nie ste odborne nesúci a ideologicky škodný, povolili vám robiť si ašpirantúru.

A teraz odpoveď na otázku o prvej recenzii: rodila sa veru ťažko a bola to recenzia o reedícii knihy M. Ďuríčkovej Majka Tárarka. Predchádzala jej vedecká štúdia uverejnená vo fakultnom zborníku Slavistika. Štúdia bola v podstate dvadsaťstranovou syntézou mojej diplomovej práce Baladické princípy v modernej slovenskej próze. Štúdiu ako recenzent veľmi pochválil banskobystriický literárny vedec a vynikajúci človek Zdenko Kasáč; to mi dodalo odvahy. Pretože spočiatku som sa necítila byť povolaná učiť na vysokej škole; mala som stále pred očami autority svojich vysokoškolských učiteľov – Pavla Petrusa, Albína Bagina, Stanka Rakúsa, Jána Sabola, Jána Horeckého, Ľudevíta Nováka a mnohých ďalších. A literárnej kritiky som sa bála ako čert kríža; predsa len, idete s kožou na trh... V tej dobe neboli zriedkavosťou ani ostré literárne polemiky. Tú prvú recenziiu som poslala len veľmi skromne

do ktorýchsi novín, aj ju uverejnili; až postupne som sa osmelila.

■ **Zazneli viaceré mená učiteľov, nie náhodou sa postava učiteľa často objavuje v detských knihách, vy ste učili stovky študentov, z ktorých ste mnohých ovplyvnili. Na ktorých pedagógov radi spomínate?**

Tak študentov prešlo okolo mňa naozaj veľa. Spomínam si najviac na svojich diplomantov, potom na tých, čo pôsobili v divadielku poézie Versus, ktoré som istý čas viedla (dramaturgičkou a režisérkou bola Danka Šilanová-Hivešová). Poteším sa, keď sa aj oni k človeku po rokoch prihlásia. Či, ako a či vôbec som niektorých ovplyvnila... to by vedeli najlepšie povedať oni. Našlo sa ich však niekoľko, ktorí mi poďakovali za to, že som im pomohla nájsť si cestu k čítaniu a literatúre; to je veľká satisfakcia pre učiteľa.

A keďže už som spomínala, na ktorých pedagógov si najvdáčnejšie spomínam zo svojich študentských čias, pripomeniem teraz niektorých z tých, ktorí boli (výnimočne ešte aj sú) mojimi kolegami. Predovšetkým skromný a múdry doktor Petrovič, s ktorým sa dalo pohovárať o všetkom a ktorý vedel poradiť v každej situácii. Vtipný intelektuál Paľo Kušnir a hrmotný profesor Jozef Jacko, výborné pedagogičky Katka Ichniovská a Tamara Šperková, svojrázna syntaktička Gita Počtová, estét – štylista Fero Ruščák, a potom rovesníci a mladí kolegovia a kolegyne Oľga Sabolová, Ľubka Sičáková, Mariannka Sedláková, Mariánovia Andričík a Milčák, naša odchovankyňa Ľudka Liptáková... Slovenčinárska katedra na starej aj tejto fakulte vždy predstavovala zohraný a pracovitý kolektív.

■ **Z rozprávok vieme, že dvom sa ľahšie kráča životom, kde a ako ste sa spoznali s vaším manželom? Aký je jeho vzťah ku knihám? Prečíta si niekedy aj detskú knihu?**

S manželom sme sa zoznámili na jednej tancovačke. Už som spomínala, že ako študentky sme veľmi po tancoch a baroch nechodili; toto bola výnimka – a pre mňa osudná. Môj muž číta literatúru faktu, zaujíma ho najmä prvá polovica 20. storočia, mimoriadne intenzívne sa interesuje o obdobie fašizmu, vojny a povojnovej situácie v Európe. Detskú knihu mu niekedy podstrčím, ale s chuťou si ju prečíta vtedy, ak je v nej aspoň určitý podiel faktuality.

■ **Ako ste dokázali zosúladiť kariéru s rodinnými, materskými radostami a starosťami? V čom sa na vás podobajú vaše deti? Viem, že čítavate knihy so svojou vnučkou...**

Zosúladiť rodinu s prácou nebolo veľmi ľahké. Teraz už viem, že mnohé veci išli na úkor rodiny; napríklad až časom som sa dozvedala, ako veľa kníh z našej knižnice si dcéra prečítala samostatne, lebo ja som nemala čas, ktoré knihy boli jej obľúbené (o čom som ani netušila). Keby som sa mohla vrátiť späť, veľa vecí by som si už zriadila inak. Času na plnenie povinností v práci bolo i vtedy málo, a tak som sa mnohokrát utiekala k tomu, čo som si sama pre seba nazvala „varešková veda“. Tu je recept: napíš dve-tri vety a odskoč k sporáku zamiešať polievku, pretlak alebo čo už sa varí, a pomedzi dve ďalšie pomiešania zas môžeš napísať pár

viet. Ale muselo sa urobiť, čo bolo treba, a bol tu ešte nočný čas, keď ostatní spali (ibaže ja som nikdy nebola nočnou sovou, preto sa mi nočné „šichty“ darili len vtedy, keď už naozaj išlo do tuhého).

A v čom sa mi podobajú moje deti? Možno vo výbušnosti, v ochote pomôcť, keď treba, nežiť na úkor iných... Knihy majú rady – syn skôr faktúalnu alebo mysterióznu literatúru, dcéra beletriu a kreatívnu literatúru. Viac ako svojim deťom som čítavala vnučkám, najmä prešovskej, lebo tá bola poruke a pomerne dlho sme bývali v jednej domácnosti. Večerné čítania, to boli naše spoločné chvíľky. Bola veľmi vnímavou poslucháčkou a v jej očiach som často zbadala to, na čo ste sa pýtali a na čo som si ja zo svojho zážitia spomenúť nevedela: ako hlboko zažíva umelecký text. Pravdaže, nestávalo sa to pravidelne, len pri tých najsilnejších príbehoch (napríklad pri Hevierovej Krajine Agord, ktorú som jej niekoľkokrát čítala ako päťročnej).

Nataša Tanská: Ťuňa je sama doma, 1969

Táto vnučka v súčasnosti už končí štúdium práva. Jej štvorročná sestrička je teraz mojím objektom, hoci nie každý deň. Je celkom iná. Zaujímajú ju skôr knihy, ktoré spájajú vecnosť s imagináciou a veľmi dobre vníma paródiu. A tak jej „top“ tituly sú Čvrtkove Rozprávky o víle Amálke, Čapkove Rozprávky o psíčkovi a mačičke, Blažkovej O kozliatkach, ale poslušných a Mačky letia do Kanady a tiež Varróova kniha Nie, nie, nie, veru veru nie. Tie môžeme čítať dookola. Popri tom jej, samozrejme, podstrčím aj iné, ale napokon sa akosi vždy vrátim k niektorej zo spomínaných.

Tri bratislavské vnučky sa z mnohých dôvodov (aj z dôvodu vzdialenosti) stávali objektom čítania len sporadicky. Najstaršia Alžbeta študuje masmediálnu komunikáciu (je neskutočne výrečná), prostredná Barborka je modelka a pohybuje sa medzi Parížom, Milánom a Londýnom (čo je teraz dosť komplikované), najmladšia Terezka študuje na veterinárnej strednej škole. S dvomi mladšími sme si pred pár rokmi s veľkým úspechom čítali knihu Petra Karpinského Sedem dní v pivnici.

■ **Takéto čítanie starej mamy vnučke má určite aj výchovný aspekt, v súčasnosti sa mnohí znova zamýšľajú nad formatívnu detskou literatúrou. Spomínate si na konkrétny zážitok, počas ktorého ste si uvedomili, že ste podobne rozmyšľali alebo konali ako nejaká postava z textu?**

Ako dieťa na prvom stupni základnej školy som čítala známy mikropříbeh o spolužiakoch, z ktorých si jeden zabudol ceruzku a druhý mu pomohol tak, že svoju rozlomil na dve. Presne

toto som urobila aj ja pre svojho spolužiaka a bolo to preto, lebo som si v danej chvíli spomenula na onú epizódu. Nikdy nezabudnem na jeho od údivu vyvalené oči!

Čo sa týka formatívneho vplyvu literatúry na dieťa, nedá mi nepristaviť sa pri ľudových rozprávkach. Pamätám sa veľmi živo na to, aké rozhorčenie som prežívala nad konaním macochy, ktorá úbohú Marušku posielala v krutej zime do lesa, alebo nad zlou babou, ktorá odťala ruky-nohy Zlatovláske a potom ju vyhodila do rieky. Ako intenzívne som prežívala nezávideniahodné polohy týchto postáv! Preto mi je dnes ľúto, keď čítam či počúvam o tom, že z rozprávok treba vymiesť zlo a drsné motívy (odňať niekomu končatiny je teda naozaj drsné!).

Ale zlo a jeho prejavy majú v ľudovej rozprávke svoju zákonitú funkciu, nedejú sa samoúčelne! Práve cez vyhrotený zápas dobra so zlom si v detstve (ani netušiac) osvojujeme morálne hodnoty a presvedčenie, že proti zlu a nepravosti má zmysel sa postaviť. Preto je mi smutno, keď zaznamenávam tieto odmietavé postoje k ľudovej rozprávke. Mravné hodnoty personifikované v rozprávkových postavách, to boli asi moje najsilnejšie neuvedomené literárne vzory.

■ **A žili šťastne... Ako vidíte budúcnosť detskej literatúry?**

Kým žijú vnímavé deti, múdri a láskaví autori, ktorí rozumejú detskej duši a majú dar pretaviť to do slov, a ľudia, ktorí bez postranných úmyslov, s citom pre umeleckú hodnotu budú sprostredkovať knihy deťom, nemá sa detská literatúra čoho báť. ■

Milá Zuzko, dovolím si uvést pár slov, které se snáze píšou než říkají, neboť mají ráz spíše subjektivní a značně soukromý.

SVATAVA URBANOVÁ

Moje spřízněná duše

Nejdříve zavzpomínám na začátky naší odborné spolupráce a přátelství, které trvá téměř třicet let a nezdá se mi, že by někdy drhlo. Nedávno se mě někdo zeptal, proč moje publikace *Konfigurace – Figury a figurace II.* vychází na Slovensku ve Vydavatelství Prešovské univerzity. Odpověděla jsem: protože v Prešově na sebe slyšíme, rozumíme si bez velkých a složitých vysvětlování, a protože tam působí moje spřízněná duše profesorka Zuzana Stanislavová a směřuje k neuvěřitelnému životnímu jubileu.

Každá z nás by teď mohla začít slovy: vzpomínáš si? Pamatuješ si, jak jsme se setkávaly na začátku 90. let v Brně na PdF MU na celostátních seminářích organizovaných tehdejším Ústavem literatury pro mládež vedeném doc. Věrou Vařejkovou? Ten první se konal v březnu 1992 a byl věnován exilové a samizdatové literatuře pro děti a mládež. Následně jsi pravidelně přijížděla do Brna s Vierkou Žemberovou. Říkali jsme si mezi sebou: „Počkáme, kdy dorazí slovenská

mise“. Nikdy jste nezklamaly. Nejenže jste přijaly pozvání, ale také jste aktivně vystupovaly. Všechny účastníky spojovala obava, že po novém státoprvním uspořádání a rozpadu institucí může dojít k propastným mezerám mezi českou a slovenskou kulturní a vědeckou spoluprací. Šlo nám o vzájemnou informovanost a výměnu názorů, protože události předbýhaly realitu. Nebýt dostatek specializovaných odborníků na českých a slovenských univerzitách, mohlo dojít ke kolapsům. U nás se na knižních pultech např. přestaly objevovat slovenské knihy a dodnes jsem Ti vděčná za ty, které jsi mi příležitostně darovala (např. Klimáčka, Taragela, Uličianskeho, Heviera aj.) Vystupovala jsi vždy neokázale, srozumitelně, žádný „metaspektákl“, naopak z Tebe vyzařovala opravdovost, pozitivní energie, vnitřní světlo, přenášela jsi na zúčastněné svou klidnou sílu.

Vzpomínáš si, jak byl v roce 1996 v Ostravě založen Kabinet literatury pro děti a mládež při Katedře českého jazyka a literatury s didaktikou na

PdF OU? Stimulem byla veřejná podpora brněnského pracoviště a tamějšího nově vzniklého časopisu *Ladění*. Následně se každoročně konala mezinárodní, mezioborová diskusní fóra „kulaté stoly“. Téměř nikdy jsi nechyběla. Někdy s Tebou přijížděla také Marta Žilková z Nitry nebo Brigita Šimonová z Banské Bystrice a další slovenští kolegové. Bože, jak jsme byli pyšní, že vážíte tak dlouhou cestu!

Vzpomínáš, jak bouřlivou diskusi vyvolaly referáty, které zazněly v prosinci 1999 k problematice tvorby pro děti a mládež a její recepce na konci 20. století? Tvůj příspěvek o vývojových trendech ve slovenské literatuře pro děti a mládež byl neobyčejně podnětný a přitom značně kritický. Trefně jsi uvažovala i o „estetickém pragmatismu“, připomenula jsi formulaci O. Čepana, že se jedná o „záchvat rozkolísanej neschopnosti“. Věděla jsi, co říkáš, neboť jsi již tehdy měla za se-

bou tři bilanční hodnocení, která se dodnes na Slovensku systematicky vypracovávají, na světlo světa se dostaly *Tvé Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež* (1998) i *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež* (1998).

Víš, Zuzko, velice jsem si považovala, že jsi souhlasila být spoluřešitelkou našeho velkého projektu GAČR a v publikaci z r. 2004 *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století* (Reflexe české tvorby a recepce) jsi zpracovala kapitolu *K recepcii a reflexii české literatury pro děti a mládež po roku 1990 na Slovensku*. Chyběl nám náležitý časový odstup, avšak kdo rychle dává, dvakrát dává. Dodnes tam nemusíme v zásadě nic měnit.

Neodpustím si jednu epizodu z r. 2005. Myslím, že to byla prof. Jana Svobodová, která se v Prešově zúčastnila vynikající besedy s Danielem Hevierem a spontánně jej pozvala do

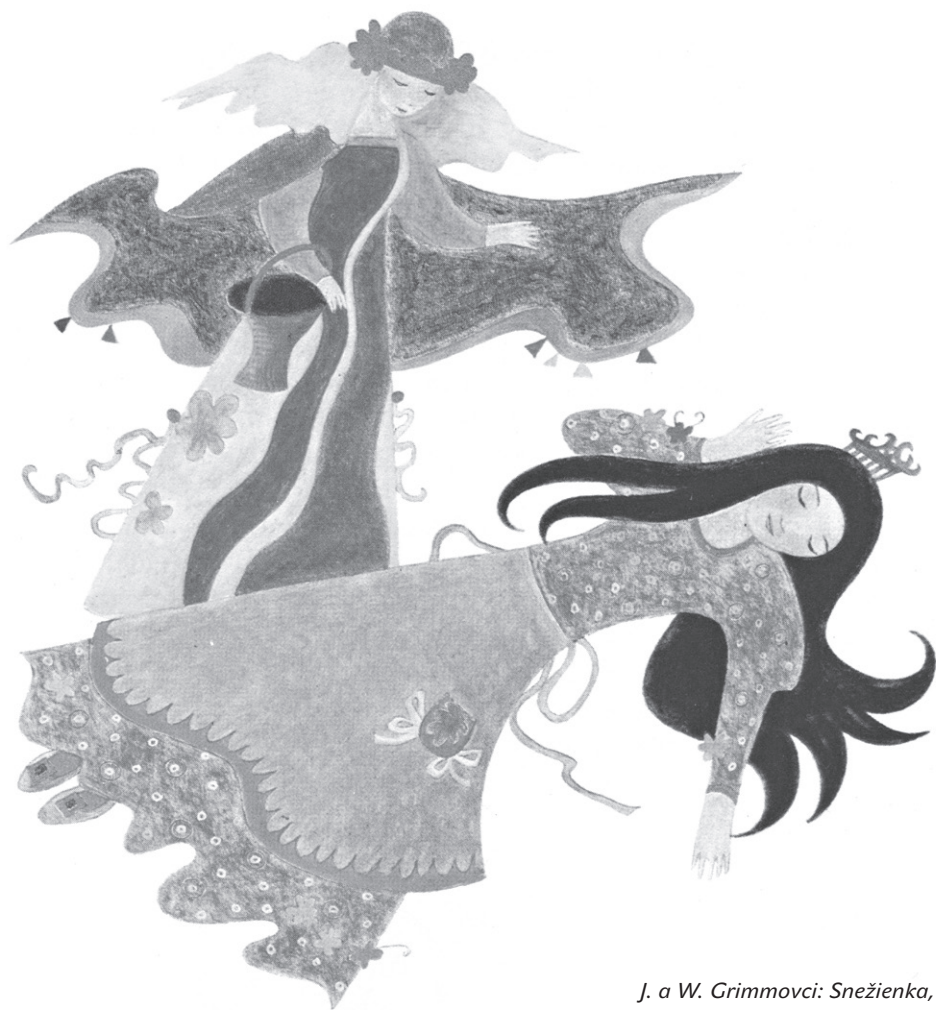

Klára Jarunková: *O jazyčku, ktorý nechcel hovoriť*, 1964

Ostravy. Požádala mě, aby se setkání zúčastnili také studenti bohemistiky Filozofické fakulty OU. Narazila jsem ovšem na fatální nezáměr a vlastně neznalost současné slovenské LPM. Chtěla jsem ukázat studentům některé jeho knihy, avšak v KMO měli jen jednu z 80. let, zbytek byl vyřazen.

Rozhodla jsem se něco udělat k nápravě, alespoň sestavit antologii žánrově strukturovanou, aby tam byli zastoupeni reprezentativní slovenští spisovatelé i literární teoretici. Opět jsem „volala na pomoc sokola“, opět

do Prešova, opět jsem požádala, abys do toho šla se mnou. Do roka vyšla v Ostravě naše společná publikace s názvem *Současná slovenská literatura pro děti a mládež* (2006), čítající 259 stran, a pokud vím, odebraly ji především knihovny a školy. Naplnila očekávané. Dokonce v Knihovně města Ostravy získali finance a dokoupili některé slovenské knihy pro děti. Teď běžně vznikají bakalářské a diplomové práce s touto tematikou a tím, že je revue Bibiana na internetu, mohou se další doobjednat. Vidiš, Zuzko, jaké

J. a W. Grimmovci: *Snežienka*, 1975

Zlava: Svatava Urbanová, Zuzana Stanislavová, Jana Svobodová, Jaroslav Toman

stopy po sobě necháváš, žádná sociometrie se tomu nevyrovná.

A ještě jednu (možná dvě) věc si neodpustím připomenout. V Prešově se od r. 1997 konaly literárněvědné konference s mezinárodní účastí, přispívající ke vzájemnému poznání české a slovenské literatury pro děti a mládež. Jen v letech 1997 – 2002 se jich konalo šest. Jsi dodnes skvělou týmovou šéfkou, organizátorkou a hostitelkou. Mělas vždy čas probrat jakoukoliv kolizi, nevnucovala jsi svůj názor, jen podporovala a podněcovala potřebné. Možná právě proto máš kolem sebe tolik mladých, talentovaných spolupracovníků, kteří na Tebe nedají dopustit. Vzpomínáš si na rok 1998, kdy se konala konference a zabývala se *Druhovým a žánrovým kontextem v epice pro děti a mládež*? Vystupovala jsem v plénu s referátem o Ivě Procházkové. Sestavení progra-

mu mě udivilo, neboť v anotaci jsem avizovala, že půjde o interpretačně – analytickou formu, navíc autorčiny knihy nebyly přeloženy do slovenštiny, ale nechtěla jsem přidávat starosti. Ujala jsem se slova po prof. Mauthauserovi. V sále bylo naprosté ticho, nikdo neodcházel, ale ani si nikdo nic nezapisoval. Trnula jsem, co z toho vzejde. Opak byl pravdou. O Ivu Procházkovou se začalo zajímat více účastníků konference, slova zřejmě padala na úrodnou půdu. Tvůj překlad *Pěti minut před večerí* (2010), krásné knihy I. Procházkové o malé Babetce, která se narodí do milující rodiny jako nevidoucí, je toho důkazem. Ve tvém podání zůstává příběh stejně lidsky moudrý a vztahově křehký, jako je tomu v originálu. Rozdává víru v dobro, laskavost a upřímnost. Všechno to, co je Ti vlastní. Milá Zuzko, děkuji Ti, že jsi! ■

*Kánony a kanóny slovenskej literatúry
pre deti a mládež po roku 1989 (V.)*

DÁVID DŽIAK

Kánony a kanóny

Anketa Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po r. 1989 v predošlých číslach priniesla pohľady literárnych vedcov, prevažne strednej a staršej generácie, na najprínosnejšie slovenské knihy pre deti a mládež po r. 1989. V piatej časti ankety predstavujeme, naopak, názory troch zástupkýň najmladšej generácie: Simony Michalík, Táne Hrušovskej a Patrície Karnišovej, všetko poslucháčok jubilujúcej prof. Stanislavovej – jednak preto, aby sa naznačila kontinuita literárnej kritiky detskej tvorby, a jednak preto, aby sa mohli porovnať názory najmladšej a najstaršej generácie na najprínosnejšie knihy zo súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež, a tým potvrdiť kánonickosť niektorých titulov.

SIMONA MICHALÍK

Rok 1989 so sebou priniesol mnoho zmien. Jednou z nich bola aj výrazná detabuizácia v literatúre pre deti a mládež, čo malo za následok, že prí-

stup zobrazovania znevýhodneného hrdinu v literatúre pre deti a mládež sa radikálne zmenil a inakosť a hendikep sa stali významnou témou celospoločenskej debaty i mnohých literárnych diel. Pohľad na rôzne druhy odlišnosti môžeme nájsť v dielach **Jany Bodnárovej**, ktorá k tejto problematike pristupuje veľmi citlivo a implicitne. Jej diela v sebe zahŕňajú nepopierateľný výchovný potenciál, obsahujúci nielen esteticko-výchovnú sféru, ale i oblasť hodnotových preferencií čitateľov a ich osobnostného a emocionálneho rastu.

V zbierke poviedok *Barborkino kino* nám prostredníctvom jednotlivých postáv približuje sociálne znevýhodnenie (*Deň bez filmu*), etnické (rasové) znevýhodnenie (*Černošská nevesta*), mentálne postihnutie (*Film o mestskom bláznovi*) i telesné postihnutie (*Film v daždivom dni*). Príbeh desaťročnej Barborky žijúcej v mestečku nápadne podobnému Prešovu so svojou veľkou rodinou prežíva vďaka jej imaginárnej kamere, na ktorú si „natáča“ svoje krátke filmy. V zbierke poviedok *Sabínkine*

prázdniny sa spolu s hlavnou hrdinkou Sabínkou ocitáme v priestoroch pavlačového domu, v ktorom Sabínka neochotne trávi časť svojich prázdnin. Pavlačový dom sa jej sprvoti zdá nezaujímavý a jeho obyvatelia príliš starí, avšak postupom času zisťuje, že prvý dojem nie je vždy až taký správny. Sabínka sa postupne spriatelí s Grétkou, obyvateľkou domu v jej veku, ktorá je pripútaná na invalidný vozík, čo im však nebráni v prežívaní úžasných dobrodružstiev. Grétka Sabínke predstavuje jednotlivých obyvateľov domu, vďaka čomu dievčatá zisťujú, aký mnohotvárný môže byť život a aká dôležitá je spolupatričnosť a nezištná pomoc.

Pohľad na detstvo v nezidealizovanej podobe, ale také, aké v skutočnosti je (prítomnosť nudy, smútku, problémov, smrti) nám ponúka autobiografická spomienková kniha *Pepína z Longitálu*, ktorá je druhým a zároveň posledným autorským dielom spisovateľky a ilustrátorky **Petry Hilbert**. Na pozadí príbehov z Longitálskej doliny nám autorka odкрýva posolstvo o tom, že detstvo môže byť krásne a kúzelné aj vtedy, keď nie je úplne idylické, a že krásu treba hľadať v každodenných maličkostiach. Celý príbeh je popretkávaný metaforami a snovými obrazmi malej Pepíny, čo umocňuje estetický zážitok z čítania.

Kniha *Adela, ani to neskúšaj!*, do ktorej **Peter Karpinský** zakomponoval hneď niekoľko ťaživých aktuálnych tém (neúplná rodina a jej traumatizujúce následky na deti, rasistické náznamy, inakosť, poruchy učenia, choroba, smrť, hľadanie vlastnej identity), však na čitateľa vôbec nepôsobí tragicky či ťažkopádne, a to najmä vďaka tomu, že všetky tieto vážne témy približuje autor

čitateľom prostredníctvom vtipných historiek a úsmevných situácií. Príbehová línia diela je komponovaná z krátkych príbehov z bežného života hlavnej postavy, ktoré spoločne vytvárajú kompletný obraz o živote Adely, netradičnej dievčenskej literárnej hrdinky oplývajúcej zmyslom pre spravodlivosť a vášňou k futbalu. Spoznávanie sveta prostredníctvom takéhoto literárneho diela znamená pre detského čitateľa cestu k lepšiemu začleneniu do spoločnosti a k prijatiu jej hodnôt.

Libuša Friedová: Kufrík, 1968

Problémy týkajúce sa materiálneho zabezpečenia, samostatnosti človeka, problematické partnerské či susedské vzťahy, generačné konflikty, traumatizujúci odchod matky, neúplná rodina, samota, toto všetko a ešte omnoho viac zakomponovala do diela *Johanka v Zapadáčiku* **Toňa Revajová**. Prostredníctvom života Johankinej rodiny autorka ilustruje problémy, s ktorými bojuje nielen rodina Johanky, ale aj mnoho skutočných rodín dnešnej doby. Johanka je veľmi vydareným a pre detského čitateľa zaujímavým typom postavy, ktorý oplýva nikdy nekončiacim optimizmom a veľkou dávkou empatie a citlivosti, a to všetko bez zbytočného sentimentu.

Autorská rozprávka *Tuláček a Klára*, ktorej autorom je **Erik Jakub Groch**, v sebe ukrýva sedem podobenstiev o vzťahu človeka k svetu, o veľkej sile lásky a priateľstva, ale aj o spolupatričnosti a pokore. Každý z týchto príbehov je popretkávaný množstvom symbolov a nesie v sebe silný etický odkaz.

Ďalším symbolicko-filozofickým dielom, ktoré sa mi vrylo do pamäti, je rozprávka *Dierožrút*, ktorej autormi sú **Slavka Liptáková** a ilustrátor **Fero Lipták**. Tento príbeh zvláštnej imaginárnej bytosti s menom Dierožrút, ktorá sa vydá na púť, aby uhasila svoj hlad, môžeme vnímať ako posolstvo o tom, akú hodnotu má život, ale aj o tom, ako nás dokáže vlastná nenásytnosť pripraviť o radosť z neho. Príbeh Dierožrúta je vystavaný na paradoxe: čím viac dier zje, tým je hladnejší a svojou symbolikou nabáda čitateľov k hlbavosti.

Zaujímavým tvorivým autorským počínom sú aj obrazovo-textové narátky **Kataríny Macurovej**, najmä knihy *Prečo nekvitneš?* a *Lily a Momo*, ktoré

sa vyznačujú jednoduchou kompozíciou: krátke textové výpovede sa prelínajú s obrazovou stránkou knihy. Knihy Kataríny Macurovej sú typické tým, že neposkytujú konkrétne odpovede na otázky, ktoré nastoľujú, ale ponúkajú priestor na vysvetľujúce dialógy medzi deťmi a dospelými. Jednoduché príbehy majú potenciál osloviť nielen detského, ale aj dospelého čitateľa. Autorka tvorí príbehy zväčša tak, že koniec príbehu prepojí s jeho začiatkom, čím čitateľovi prináša jeho uspokojivé uzavretie. Poznanie v príbehoch nevyjadruje explicitne, ale symbolicky. Prostredníctvom jednoduchého deja pre-pája viaceré významové dimenzie, čím poskytuje detskému čitateľovi priestor na skúmanie daných situácií z rôznych perspektív.

TATIANA HRUŠOVSKÁ

Tolko detských kníh v kníhkupectvách, knižniciach, antikvariátoch, na policiach, na povale, pod posteľou, v taške, na papieri, v hlave, v duši, vymyslených, naozajstných, nakreslených... Tolko možností, povedz, čo je krásne a čo ešte o kúsok krajšie; čo má len štipku k smiechu a k smutným slzám v očiach, čo je správne, dobré, vhodné... Nuž, aspoň sa o to pokúsím (pateticko-poeticky som sa zasnivala nad anketovou otázkou literatúry pre deti a mládež po roku 1989, roku, v ktorom som ešte ani nebola na svete). Viac-menej spomeniem detské knihy s tabuizovanými témami, témami, o ktorých sa veľmi nehovorí a malo by sa. Zároveň spomeniem knihy, ktoré si ku mne našli cestu, spolu s knihami si pamätám aj tváre, mená, hlasy, úsmevy a príbehy ľudí, ktorí mi knihu daro-

vali, odporúčali, predali, ukázali, požičali a pod.

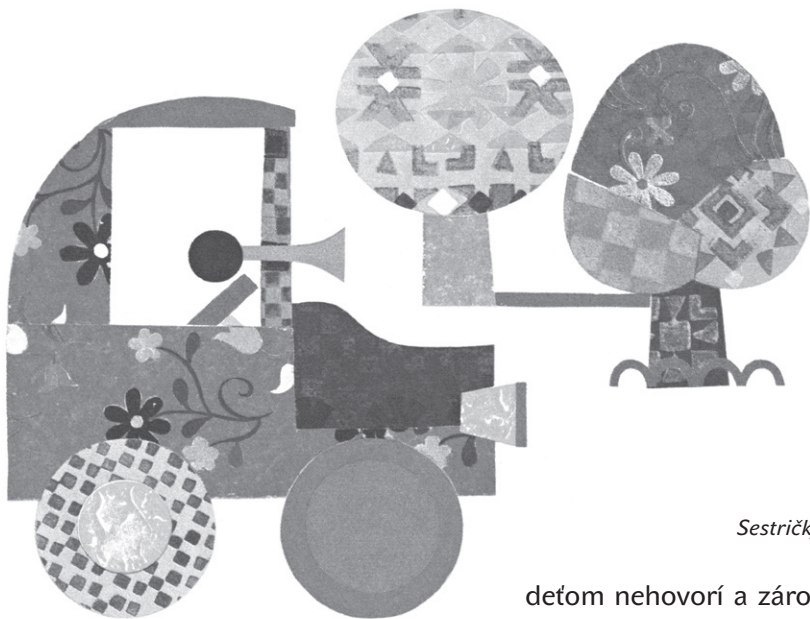
Pozornosť si zaslúži poviedka *Anjeli vo vysokej tráve* od **Vladimíra Hanuliaka**. Stala sa svetlým momentom, keďže v pôvodnej slovenskej tvorbe sa smrť ako hlavný motív vyskytuje skôr sporadicky, o čom svedčí aj fakt, že získala Cenu dieťaťa 2007. Pre hlavného hrdinu je smrť úplne nová skúsenosť, ktorú ešte nezažil, a netuší, ako sa má správať na pohrebe. Dilemu mu pomôže rozlúštiť jeho rómsky kamarát

Fedor, pretože „v jeho rodine smrť nebola takou vzácnosťou“. Autor smrť vyjadril priamym nekompromisným spôsobom. Detského čitateľa nezavádza naivnými alebo falošnými prekonceptami smrti. Zároveň smrť nevykresľuje ako strašidelnú či morbidnú tému, ale ako súčasť života. Otvára sa tu tak priestor pre komunikáciu o smrti a jej komponentoch s dieťaťom v mladšom školskom veku.

Minulý rok, 17. novembra, som si prečítala *Rozprávku o slobode*. Išlo

J. a W. Grimmovci: Snežienka, 1975

Mária Ďuričková:
Sestričky z Topánika, 1969

o spoluprácu **Daniela Heviera** so spoločnosťou Sóna O2. Kniha sa dala stiahnuť v elektronickej forme alebo vypočítať v podaní známeho slovenského herca Roberta Rotha. Rozprávka hovorí o Zachariášovi, spisovateľovi na voľnej nohe, a živote v časoch nie veľmi demokratických, „aby ste si vedeli predstaviť, o akom čase hovorím, pretočte si svoje neviditeľné hodiny o niekoľko rokov dozadu. Päť, desať, pätnásť, dvadsať – a sme na začiatku roku 2000. Ale pokračujeme ďalej, do hĺbky času: rok 1990, 1989, 1980... Tu by sme sa mohli zastaviť“. Rozprávka nesie posolstvo minulosti, ktoré je zároveň odkazom pre dnešné a budúce generácie. Ja sama som sa raz pokúsila žiakom štvrtého ročníka vysvetliť niektoré historické fakty. Pohybujete sa na hranici dôležitých historických udalostí a zmätených detských tvárí. Práve rozprávky takéhoto charakteru dokážu detskému príjemcovi vysvetliť pochopiteľným spôsobom témy, o ktorých sa

deťom nehovorí a zároveň spĺňajú estetickú funkciu literatúry, nepochybne aj poznávaciu a pragmatickú funkciu.

Počas môjho magisterského štúdia ma veľmi zaujala kniha *Môj anjel sa vie biť* od **Romana Brata**. Na prvý pohľad ma upútal názov knihy, pri ktorom som si položila otázku: Ako sa anjel (dobrá bytosť) môže vedieť biť? Autor sa popasoval s témou šikanovania, ktorá je tak často prehliadaná a citlivá, s dôvtipom a optimizmom. Hlavný protagonista Oskar dal svojmu anjelovi meno Oskariel, akoby spojil svoje meno s anjelským, a tak si vytvoril svoj bezpečný priestor. Oskar môže byť pre mnoho detských čitateľov inšpiráciou, o čom nepochybne svedčí aj titul Detskej knihy roka 2007.

Naopak, v knihe *Tuláčik a Klára*, ktorú napísal **Erik Jakub Groch**, ma okrem samotného textu zaujali aj ilustrácie Ľuboslava Paľa. Toto dielo považujem za naozaj výnimočné, za zaujímavú súhrnu textu s ilustráciou. Za dielo, ktoré zvláštnym, nie celkom opísateľným spôsobom v čitateľovi ostane. Keď Klára písala svoje meno do trávy,

fúkal vietor a ten vietor sa dal takmer cítiť. Ilustrácie sú veľmi osobité a majú veľkú výpovednú hodnotu vo svete plnom pestrofarebných kresieb.

Nedávno som čítala knihu **Mareka Vadasa** *Útek*. Kto by bol povedal, že naučiť sa rýchlo utekať je pre dieťa najdôležitejšia vec. Z nevinnej detskej hry sa stane útek a boj o život. Útek považujem za neobvyklý a veľmi potrebný počin, ktorý načrtáva veľmi aktuálny jav migrácie, rasovej neznášanlivosti, smrti. Autor otvoril priestor pre témy, ktoré sa nás len zdanlivo netýkajú, ale poslanstvo knihy nás svojím spôsobom všetkých usvedčuje – „*Raz tam bez varovania skoro ráno vstúpili obludy. Nevedel ich presne opísať, ale jedno si pamätal. Nemali srdcia. Tam, kde by ich mali mať, uprostred hrude, mali diery. Preto ani nič necítili, keď ničili osadu*“. Zároveň dieťaťu metaforickým spôsobom (v podobe špecifických miest a zvláštnych ľudí, ktorí v nich bývajú) odpovedá na nezodpovedané otázky, na ktoré my dospelí akosi neodpovedáme, resp. možno odpovedať nevieme.

Nenahraditeľným prínosom pre slovenskú poéziu bol pre mňa osobne **Milan Rúfus** a jeho *Modlitbičky*. Dovolím si tvrdiť, že pokorné Rúfusove prosby sú nezameniteľné a nenapodobiteľné. Modlitbičky pokladám za akúsi výpoveď medzi životom a duchovnou realitou, ktorá nás presahuje. Za dialóg medzi dieťaťom, Bohom a dospelým. Tak ako boli *Modlitbičky* vzácne v roku 1992, tak sú vzácne aj dnes.

Literatúra pre deti a mládež s tabuizovanými motívmi pomáha detskému príjemcovi vyšplhať sa na pomyselný vrchol kopca a vidieť krásny výhľad. Výhľad, v ktorom ľudia zažívajú radosť,

smútok, hnev, neúspech, krivdu, zlosť, bolesť, eufóriu... A dieťa (aj dospelý čitateľ) sa pomaly učí odvahe získavať nadhľad.

Verím v krásne nadhľady kníh z kníhkupectiev, detských knižníc, políc, tašiek, duší, vymyslených, naozajstných, nakreslených...

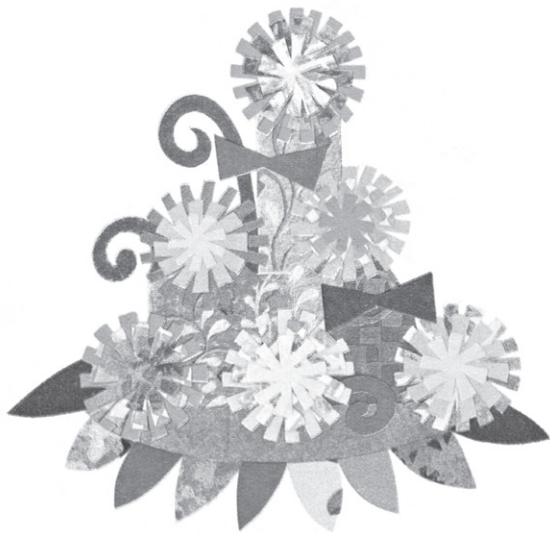
PATRÍCIA KARNIŠOVÁ

Pri premýšľaní o voľbe správneho kľúča pre výber kánonických diel slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1989 som sa zaoberala najmä otázkou, do akej miery som schopná hodnotiť obdobie, ktoré je pre mňa samú jediným poznaným, keďže je časom môjho narodenia. Z tohto môjho uvažovania nakoniec vznikol kľúč viac podmienený emóciou, akoby sa na literárnu kritiku patrilo, avšak na druhej strane možno rázovitejší vo vzťahu k detskému čitateľovi. Ako študentka učiteľského odboru sa teda pokúsim vybrať tie diela, s ktorými som sa stretla najmä v rámci štúdia a ktoré mi už ako dospelému recipientovi dokázali odomknúť pocity a spomienky na vlastné obdobie detstva. Z preosiatego vreca diel slovenských autorov, ktoré sú mi známe, teda vyberám knihy, ktoré autenticky reflektujú detské potreby poznania, hravosti i literárneho dialógu o témach, ktoré zaujímajú detskú dušu.

Začnem jednou z mojich prvých vysokoškolských knižných stretov s detskou literatúrou a súčasne pre mňa najkrajšou útlou knihou so širokou náplňou, ktorá vo mne dokázala vyvolať atmosféru domova väčšmi ako akýkoľvek iný príbeh z rodinného prostredia. Je ňou dielo **Erika Jakuba**

Grocha Tuláčik a Klára (2000), v ktorom nachádzame na skutočne malom priestore všadeprítomnú nehu, dobro, hodnotu priateľstva a rodiny, a to všetko popretkávané láskavým humorm vznikajúcim z nedorozumení detskej a zvieracej perspektívy. Materinský vzťah dievčatka Kláry k nájdenému Tuláčikovi ponúka detskému recipientovi (a nielen jemu) cez prístupné obrazy filozofické zamyslenia o domove, autenticite bytosti, kráse okolitého sveta, relativite času či potrebe lásky.

Vo vzťahu k žánrom autorskej rozprávky a spoločenskej prózy, ktoré v sebe pre detského recipienta ukrývajú hravosť, dobrodružstvo, humor a dynamickosť, sú to pre mňa knihy **Petra Karpinského** a **Gabriely Futovej**. Od spomínaných autorov vyberám pre mladšieho čitateľa Karpinského rozprávku *Ako sme s Ťuktúkom ťuktúkovali* (2001), kde čitateľa vtiahne do dobrodružstiev všedných dní zvláštna postavička Ťuktuk – nezadefinovaná bytosť, čím autor ponecháva voľnú ruku detskej fantázii pre kresbu postavy. Tieto zážitky spisovateľa s Ťuktúkom som zvykla počas pedagogickej praxe čítať aj deťom, dôrazne ich však neodporúčam čítať pred spaním, figliarske kúsky Ťuktuka totiž naplňajú skôr opačný efekt ako ten uspávací. Ďalšie dobrodružstvá z príťažlivého sveta čarodejníctva a magickosti sprostredkúva vo svojej tvorbe G. Futová. Blízky mi je najmä autorkin debut *Naša mama je bosorka* (2000), na ktorý si spomínam vždy ako na čerstvo prečítaný, keďže táto kniha bola v detstve mojou najobľúbenejšou a zvykla som ju „zhltnúť“ aj niekoľkokrát za týždeň. Dôvod mojej fascinácie vidím v tom, že autorka hodnoverne zobrazila túžbu

Nataša Tanská: *Ňuňa je sama doma*, 1969

dieťaťa po svete kúziel a vmiešaním čarov do prirodzeného detského objavovania vyčarovala napínavé dobrodružstvá dvoch súrodencov.

Z tvorby P. Karpinského môže zapôsobiť na staršieho čitateľa spoločenská próza *Adela, ani to neskúšaj!* (2016) z atypického prostredia detského domova s ešte viac netradičnou protagonistkou Adelou. Napriek dievčenskej hrdinke kniha zaiste prilákala aj chlapčenského čitateľa (a možno aj väčšími). Adela spĺňa všetky príťažlivé parametre hrdinu pre súčasného detského čitateľa – je trochu drzá, má v sebe huncútstvo, viac z chlapca ako z dievčaťa, ale hlavne jej nechýba markantne hrdinské odhodlanie stáť na strane slabších. Kniha zároveň úderne stiera stereotypnú perspektívu dievčenskej hrdinky, čo možno hodnotiť opäť len pozitívne. Ak ostaneme pri atypických hrdinkách, takisto mimoriadnou protagonistkou avšak z iného súdka je aj *Dokonalá Klára* (2014) – spoločenská próza zo života rozmaznanej prváčky Kláry od G. Futovej.

Môj obľúbený princíp, ktorý veľmi rada nachádzam v literatúre pre deti, keďže mi pripomína moje obdobie detstva a jeho vlastnú optiku sveta, sú príbehy vybudované na princípe antropomorfizácie. K myšlienkovito obsažným dielam dláždeným touto cestou možno zaradiť jemnocitné texty **Jána Milčáka**, a to napríklad výberom *Zuzanka a pán Odilo* (2004). V tejto imaginatívnej symbolickej rozprávke fungujú práve predmety a zvláštne magické bytosti ako inotaje ľudského sveta a jeho problémov, funkčne sa prelína reálne s ireálnym a príbehy cez dieťaťu zrozumiteľný personifikačný princíp zrkadlia problémy nedostatočnej komunikácie, samoty či hodnotu priateľstva a pomoci. Iným spôsobom, no zároveň rovnako očarujúco pracuje s antropomorfizáciou a citlivým detským videním aj **Jana Bodnárová**. V jej zbierke „filmov“ *Barborkino kino* (2001) možno sledovať nápadité uchopenie témy mikrosвета predmetov cez citlivý priezor detskej postavy. Túto senzitivnosť a vnímavosť

reprezentuje protagonistka Barborka, ktorá cez svoju kameru zachytáva príbehy predmetov, pričom sa dokáže nadchnúť pre všedné veci okolo nás a nechať ich žiť vlastným životom v jej mysli. Okrem tejto vnímavosti možno oceniť aj autorkinu reflexiu mnohotvárných tém, v tejto zbierke filmov (ale aj v autorkinej ďalšej tvorbe) totiž nachádzame multikultúrne pohľady, etiku vzťahu k zvieratám, detskú imagináciu či záber na sociálne vylúčené skupiny obyvateľstva a mnohé ďalšie zamyslenia.

Rovnakú citlivosť pohľadu na všedné veci ako pomyselný dialóg o senzitivnosti nachádzam v zbierke *Noha k nohe* (1996) od **Dezidera Tótha** a **Viliama Klimáčka**, naplňajúc tak pre dieťa príznačnú eminentnú potrebu prostej hry, bádateľstva, interakcie detského čitateľa s knihou. Dielo možno nazvať žánrovým kompozitom, ktoré čitateľa nenecháva sedieť, núti ho kráčať po stopách autorov, vstupovať do textu, hry a prechádzať sa básňami,

Nataša Tanská: *Ňuňa je sama doma*, 1969

obrazmi, poviedkami, skrývačkami, no hlavne zanechávať po sebe stopu.

Z ďalších kľúčov, tentokrát od dverí ťažkých tém vyberám zbierku krátkych poviedok **Dany Podrackej** z knihy *Nezabudni na vílu* (1991). Napriek tomu, že autorka reflektuje najmä náročné témy jestvujúce zväčša za zatvorenými dverami, akými sú fyzické týranie, apatia rodičov, alkoholizmus, problematika neúplnej rodiny, samota, robí to opatrne, tak, aby zbytočne nedramatizovala už dostatočne závažné situácie. Podracká volí naratívny postup, ktorým sprístupňuje čitateľovi príbeh tak, akoby sa daný problém ocitol len na úzadí malých konverzácií jej detských protagonistov s poetickou melancholickosťou pocitov prítomnou vo všetkých jej epizódach.

Na záver krátko spomeniem knihy

odomykajúce pre detské vnútro receptne náročnejšie avšak príznačné témy aktuálneho času. V súvislosti s týmito témami súčasnej doby, jej nástrahami a ťažkosťami je značná aj adaptácia tvorby slovenských autorov na trendy a páľivé problémy spoločnosti. K týmto témam môžeme zaradiť Hevirovu *Krajinu AGORD* (2001) sprístupňujúcu svet drog; tematiku utečenectva a rasovej odlišnosti v obrazovo-textovom naratíve *Útek* (2016) od **Mareka Vadasa**; či najnovšiu autorskú rozprávku *Strom alebo košatý príbeh o strašne zlom Blöeglöekovi a o Princeznej, ktorá mala všetko* (2020) s nádherným vizuálom, no najmä ekofilozofickým posolstvom hodnoty prírody od **Alexandry Salmely**, ktorá má potenciál vstúpiť do dverí kanonických diel slovenskej literatúry pre deti. ■

Mária Ďuríčková:
Sestričky z Topánika, 1969

Veľký malý muž

Za Petrom Libom
(27. jún 1931 – 25. september 2020)

ONDREJ SLIACKY

Chýbajú už len týždne a bol by prijímal pocty, aké si výnimočný človek pri svojej deväťdesiatke zaslúži. Žiaľ, osud ho o ne pripravil. Ibaže ak si prof. PhDr. Peter Liba, DrSc., literárny vedec, prvý rektor Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a neuveriteľne slušný, žičlivý človek na niečo nepotrpel, tak to boli práve pocty. Vyznával iné hodnoty než jubilejné fanfáry a ligotajúce sa pliešky. Predovšetkým každodennú drinu výskumníka usilujúceho sa predložiť dôkazy o našej kultúrnej svojprávnosti. Čo iné je jeho *Vydavateľské dielo Matice slovenskej (1863 – 1953)* než doklad, nespochybniteľný dôkaz, že v čase, keď sme nemali byť, sme boli, a vôbec nie kameňmi bez duše.

A dokladá to nielen toto excelentné bibliografické dielo. Potvrďuje to záujem mladého absolventa Filozofickej fakulty UK v Bratislave o bibliografickú vedu, o niečo, čo nikdy nebolo v centre pozornosti mladých literárnovedných adeptov. Nie div, že keď roku 1957 zaklopal na dvere bibliografického odboru Matice slovenskej mládenec nevelkej postavy, tak na piad' od zeme, so žiadosťou o prijatie, stretol sa s blahosklonnými úsmevmi. Áno, prečo nie, dlho sa tu i tak nezdrží. Napokon, nie knihoveda, slovenčina a dejepis boli

mládenčovým vysokoškolským študijným odborom. Postupne, krôčik za krôčikom sa však s knihovedou začal zoznamovať. Aj vďaka ľuďom, ktorí

prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.

v tom čase boli v Matici bibliografickými osobnosťami, si ho navonok neatraktívna vedecká disciplína získavala čoraz viac. Dokonca až tak, že z radového odborného pracovníka bibliografického oddelenia sa stal vedúci, riaditeľ Bibliografického ústavu.

V tom čase už bolo zrejmé, že sa Matici upísal. Bolo to zrejme z toho, že si ctí starú Moyzesovu a Kuzmányho

V rozhovore s pápežom Jánom Pavlom II.

Maticu, no súčasne patril medzi tých, ktorí sa ju v čase demokratizačného procesu 60. rokov usilovali prebudovať na modernú kultúrno-vedeckú inštitúciu. Napriek tomu ani vtedy neprestal byť jej „radovým“ pracovníkom. *Čítanie starých otcov* (1970), unikátne bibliograficko-literárnohistorické dielo, je toho jednoznačným dôkazom. Niežeby ďalšie, ktoré vytvoril potom, čo normalizačná komisia dospela k názoru, že je nespôsobilý v Matici ďalej pôsobiť, neboli výnimočné. Boli. Lenže už neboli matičné. Pravda, mohli byť, ibaže to by bol musel mladý riaditeľ pri svojej previerke zaprieť všetko, čo vyznával, čo formovalo jeho duchovný svet, kresťansko-národný predovšetkým. A keďže toho sa zrieknuť nedokázal, Matica sa zriekla jeho.

Prichýlila ho Nitra, genius loci veľkomoravskej kultúry so všetkou jej veľkosťou i tragédiou, presnejšie tamojšia Pedagogická fakulta. Na rozdiel od iných „vykázaných“, ktorí skončili beznádejnejšie (spomeňme si na Milana Jurča, Ivana Kadlečíka, Michala Gáfrika), normalizačný režim bol k nemu „ohľadupľnejší“. Toleroval jeho prítomnosť v „nitrianskej komunikačnej škole“. Že nový odborný pracovník na Katedre slovenského jazyka a literatúry, ktorý mal študentov vychovávať v marxisticko-leninskom duchu, každú nedeľu odchádza z metropolitného cirkevného mesta na vidiek, aby si tam v utajení, v dedinských kostolíkoch uctieval grécko-rímsky kult svojich východoslovenských predkov, nemajú ani tušenia. A keď sa im to už dostane do uší, čo už.

„Súdrh“ Liba nie je provokatér, nie je disident, nepodpisuje nič ani za, ani proti. Je len pomýlený. Nechajme ho na pokoji! Z tých jeho literárno-komunikačných teórií predsa pršať nebude. Ale pršalo. Nitrianska komunikačná škola s oficiálnou teóriou zdiskreditovaného socialistického realizmu nemala totiž nič spoločné. Bola to iná interpretácia, ktorá už len tým, že prichádzala s odlišným chápaním zmyslu literatúry než bol oficiálny, nadobúdala pozíciu opozičného spoločenského postoja.

Po príchode do Nitry sa Peter Liba systémovo venuje literárnej teórii a literárnej komunikácii (*Čitateľ a literárny proces*, 1987, spoluautor prác *Pojmoslovie literárnej komunikácie*, 1976 a *Pojmoslovie literárnomúzejnej komunikácie*, 1979), literatúra pre ľud, ktorú objavil v Matici, zostala však v centre jeho pozornosti naďalej. Po diele Čítanie starých otcov do literatúry pre mládež zasiahol aj súborom štúdií o literárnom folklorizme *Literatúra a folklór* (1991). V jeho prvej časti sa sústredil na teoreticko-metodologické problémy literárneho folklorizmu, v druhej ponúkol interpretácie ľudovej balady a bájky, ktorá sa Kollárovou Čítankou z r. 1825 stala integrálnou súčasťou slovenskej školskej literatúry, v tretej sa venoval identifikácii folklórnych elementov v tvorbe niektorých slovenských básnikov a prozaikov, najmä V. Šikulu a R. Slobodu.

Tu i v ďalších štúdiách a recenziách zdôraznil podnetný presah ľudovej slovesnosti do autorskej literatúry, pričom zvláštnu pozornosť venoval folklórnej rozprávke v interpretácii štiurovských zberateľov. Nekompromisné stanovisko zaujal najmä v súvislosti s vtedajšou vydavateľskou komercializáciou

rozprávky, s jej netvorivou adaptáciou, ktorá vyúsťovala do degradácie jej myšlienkových a estetických hodnôt (*Bože, ochraňuj rozprávku*, v Bibiane). V tomto ohľade je Peter Liba jedným z mála literárnych vedcov, ktorý sa rozprávke nielen venoval, vymedzil jej estetickú a etickú identitu, ale ktorý ju pochopil ako významný esteticko-literárny fenomén v dejinách novodobej slovenskej literatúry.

Do priameho kontaktu s literatúrou pre deti a mládež sa dostal aj v monografii *Kontexty populárnej literatúry* (1981). V štúdiu *Popularizačný aspekt v náučnej literatúre pre deti* okrem špecifickej problematiky analyzoval aj spoločenské faktory, ktoré ovplyvňovali a ovplyvňujú podstatu sveta dieťaťa. Tým opätovne dokázal, že tvorbu pre deti a mládež vníma v širšom kontexte ako jedinečný prostriedok estetickej humanizácie sveta. Nepochybne i to spôsobilo, že ako dekan a rektor Vysokej školy pedagogickej i ako prvý rektor Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre podporoval okruh nitrianskych znalcov literatúry pre deti a mládež (J. Kopál, J. Nemcová, V. Obert, E. Preložníková, E. Tučná, M. Žilková), ktorí v 70. až 90. rokoch 20. st. vytvorili i s jeho tvorivou spoluúčasťou z nitrianskeho akademického pracoviska centrum výskumu slovenskej literatúry pre deti a mládež.

Dnes je už všeličo inak. Malý muž však naďalej zostáva veľkým. I napriek tomu, že nebude spočívať na Národnom cintoríne v Martine medzi „veľkými“, ale v malej dedinke Melek pri Nitre, ktorá mu takmer polstoročie nahrádzala jeho rodný východoslovenský Klenov.

Nuž zbohom, veľký malý muž. Nech ti je zem slovenská ľahká. ■

Hudba slov

HUDBA SLOV

*Ked' si čítame,
naša myseľ dostáva krídla.
Ked' píšeme, naše prsty spievajú.*

*Slová znejú na stránkach.
Sú bubnami a flautami,
sú vtáčou piesňou a sloním trúbením,
sú riekami, ktoré zurčia,
vodopádmi, ktoré dunia,
motýľmi, ktoré poletujú
vysoko medzi oblakmi!*

*Slová nás vyzývajú do tanca: rytmus,
rýmy, tlkot srdca,
dupot kopýt, trepot krídel,
staré príbehy a nové príbehy,
vymyslené i skutočné.*

*V pohodlí domova,
alebo na cestách cez hranice smerom
k novej zemi
a cudziemu jazyku,
príbehy a básne sú vaše
a vždy vám budú patriť.*

*Ked' sa rozprávame, naše hlasy
vytvárajú hudbu budúcnosti,
hudbu pokoja, radosti a priateľstva,
melódiu nádeje.*

*Preložila
Anna Kosperová*

2. apríl - Medzinárodný
deň detskej knihy

Medzinárodný deň detskej knihy si pripomíname v deň narodenia svetoznámeho dánskeho rozprávkaru H. Ch. Andersena (2. 4. 1805 – 4. 8. 1875). Podnet k oslavám dala v roku 1967 medzinárodná mimovládna organizácia UNESCO IBBY – International Board on Books for Young People (Medzinárodná únia pre detskú knihu). Jej cieľom je združovať organizácie a jednotlivcov z celého sveta, s cieľom podporiť vydávanie a rozširovanie hodnotných detských kníh. Oslavy Medzinárodného dňa detskej knihy pripravujú jednotlivé národné sekcie IBBY vo svojich krajinách v duchu posolstva, ktoré striedavo vypracuje vždy jedna z členských krajín IBBY. Významný spisovateľ napíše posolstvo určené všetkým deťom sveta a ilustrátor danej krajiny navrhne plagát. Slovensko malo patronát nad celosvetovými oslavami v rokoch 1986 a 2006. Gestorom osláv Medzinárodného dňa detskej knihy v roku 2021 je sekcia IBBY USA. Posolstvo deťom pod názvom Hudba slov napísala Margarita Engle a plagát navrhol Roger Mello.

Vyznanie Margarity Engle

Pre mňa osobne znamenajú slová, ktoré tvoria pokoj, veľmi veľa. Pochádzam z komplikovanej rodiny, ktorú tvoria utečenci, imigranti a ľudia, ktorí sa rozhodli usadiť na mies-

Deti sú poetické a filozofické, sú rozdielne. Skúste sa zastaviť a načúvať ich poézii. Započúvajte sa do ich tempa. Ako by povedala Margarita: tlkot srdca, dupot kopýt a trepot krídel. Snažil som sa zakomponovať tieto zvuky bez hraníc do plagátu. Hudba, slová, obrázky... Nedajú sa obmedzovať hranicami. Duša IBBY je rovnako bez hraníc! ■

Žánre rómskeho folklóru v rómskych rozprávkach

BIBIÁNA HLEBOVÁ

Rómska ľudová slovesnosť, tradície Rómov, ich vnímanie sveta i filozofia života sú súčasťou typickej rómskej identity (*romipen*) uchovávané v komunite z pokolenia na pokolenie. Pojem *romipen* má podľa Mileny Hübschmanovej (1988, s. 49) mnoho významov; rómsstvo nepredstavuje len rómsku kultúru, tradíciu, mentalitu, ale aj dodržiavanie určitých nepísaných zákonov ako pohostinstvo, pomoc, súdržnosť medzi Rómami a pod. Podľa Márie Vágnerovej (1999, s. 355) rómsku identitu môžeme identifikovať na základe antropologických znakov (prejavujú sa odlišnosťou zvonku, pôsobia ako zdánlivé potvrdenie celkovej odlišnosti), ako aj etnických znakov (vlastný jazyk, normy, hodnoty, kultúra a tradičný spôsob života). Špecifickosť Rómov potvrdzujú aj slová Eleny Lackovej (1992a, s. 94): „*My Rómovia sme zvláštni. Nenapodobiteľní. Naše vnútro, naše srdce treba skutočne pochopiť. Nielenže sa odlišujeme od majority spoločnosti farbou pleti, čiže antropologicky, ale odlišujeme sa aj svojím zdedeným temperamentom a inými vlastnosťami, ktoré nás Rómov robia skutočnými Rómami. Naše rómske srdce sa nedá pretvoriť.*”

Rómovia na Slovensku si dodnes

uchovávajú niektoré tradičné fenomény, ktoré sa premietajú v rôznych oblastiach ich každodenného života. K nim patrí aj rómska kultúra, najmä hudba, spev a tanec, ako aj ostatné žánre rómskeho folklóru, v ktorom sú bohato zastúpené najmä rómske rozprávky (paramisa). Výskumom rómskeho folklóru v Čechách a na Slovensku sa zaoberala romologička Eva Davidová (1992, s. 54), ktorá ho považuje za jeden „*z najcharakteristickejších etnických determinantov Rómov,*” J. Belišová (1998, s. 5), podľa ktorej pochopiť Rómov znamená „*čosi o nich vedieť, mať úctu k ich tradíciám, zvláštnostiam, zvyklostiam, spôsobu života a prejavu,*” ako aj Milena Hübschmannová (1988), ktorá klasifikovala žánre rómskeho folklóru a poukázala na ich archaický charakter.

V príspevku prezentujeme výskyt žánrov rómskeho folklóru v rómskych rozprávkach (paramisa) od najvýznamnejších rómskych autorov na Slovensku, ku ktorým patrí Dezider Banga (*Čierny vlas: Cigánske rozprávky*, 1969), Elena Lacková (*Rómske rozprávky/Romane paramisa*, 1992b) a Ján Berky-Luborecký (*Sny o šťastí*, 1993). Pri ich interpretácii sme vychádzali z klasifikácie žánrov

rómskeho folklóru podľa Mileny Hübschmannovej (1988), ktorá ich rozdelila na **formalizované žánre** (majú svoje názvy a formálne pravidlá, opakované a všeobecne známe obsahové typy) a **neformalizované rozprávania** (bývajú súčasťou formalizovaných žánrov na základe určitej témy) (Hlebová, 2010).

1. Formalizované žánre rómskeho folklóru v rómskych rozprávkach (paramisa)

Do skupiny formalizovaných žánrov Milena Hübschmannová (1988) zaradila **rómsku ľudovú poéziu** (*gila* = piesne), ktorú považuje za najživšiu zložku rómskeho folklóru. Reprezentujú ju piesne **phurikane gila – halgato** (určené na počúvanie), často s nejakým posolstvom pre ľudí (napr. uväznení rómski muzikanti *„Šejinke a Barovi zahrali krásnu pieseň o láske; rómska dievčina Rupuny predávala na jarmoku výrobky a spievala pieseň „o čiernom vtáčikovi, ktorý zvestuje srdcu radosť svojím či, či, ri, či. Nad jarmokom znelo: Odá kálo čiriklo, / šukar díly, joj, phenel, / či – či – ri – či, / mre jileske lačhipe kere“*).

Z rómskych piesní sú známe aj **čorikane gila** (žalostné piesne, *čorikano* = úbohý, zbadačený, osirelý), piesne o biede, hlade a núdzi Rómov, ale aj o láske, zodpovednosti k rodičom a deťom, o nevere, pijanstve, chorobe a smrti. V týchto piesňach bol text dôležitejší než melódia, ktorej štýl a prednes iba emotívne zdôrazňovali obsahový význam piesne (napr. keď rómske deti pochovali maminu popol v záhrade, po troch dňoch vyrástol z neho krásny farebný kvet, ktorý o polnoci spieval:

„Muž môj milý, aký žiaľ, / prečo si ma ohňu dal“. Róm Šanibáči vedel zahrať smutnú pieseň: „Keď pôjdeš do hrobu, do hrobu tmavého, tam budeš spočívať, až do dňa súdneho...“).

Ďalším žánrom sú **epické žalostné piesne** (baladické rozprávanie o nejakej skutočnej udalosti), ktoré mali prevažne informatívnu funkciu a Rómovia ich využívali, keď cítili potrebu vyspovedať sa z toho, čo ich ťažilo (napr. z tajnej lásky, biedy, smútku, nevery). Keďže piesne slúžili ako osobná výpoveď, každý spievajúci mohol pripojiť do nej vlastné slová, verše a slohy (napr. posledná pieseň slávnej tanečnice Khel: *„Každý deň od dediny k dedine chodievam, / svojej matky hrob nenachádzam, / povedzte mi, kde moja matka spí, / môj žiaľ sa k nej posadí, / slzami čiernu zem skropí“*).

K žánrom rómskej ľudovej poézie patria aj **phurikane gila – čardasha** (tanečné piesne), ktoré sa spievali

Mária Topol'ská: Modré nebo – letný deň, 1970

pri rovnakých príležitostiach ako halgato (určené na počúvanie). Melódia tanečných piesní bola dôležitejšia ako ich text, ktorý bol väčšinou humorný. Napríklad Róm Šanibáči zahral smrťke čardáše: „*Najprv som začal halgato, potom B-major čardáš, potom pijácke a potom som prešiel na čardáše. Hráť, hráť a ako sa tak na ňu dívam, zdalo sa mi, akoby sa jej žilky rozíhrali.*”

Do skupiny formalizovaných žánrov Milena Hübschmannová (1988) zaradila aj **rómske ľudové prozaické útvary**, ktoré Rómovia označujú jedným názvom **paramisa** (rozprávky). Autorka ich považuje za prozaické útvary tradičnej slovesnej tvorby Rómov, pričom rozlišuje **bare paramisa** (dlhé rómske rozprávky), tiež nazývané **vitejzika paramisa** (hrdinské príbehy), v ktorých vystupuje hrdina (*vitejzis*; takmer vždy rómsky chlapec – *romano čhavo*) bojujúci so zlom v rôznych podobách (draky, čarodejnice, zlí králi), nad ktorým vždy zvíťazí (oslobodí princeznú, ľudstvo, Rómov od zla a pod.). Rómovia rozprávkou objasňovali a zdôrazňovali hodnoty, ktoré boli pre nich významné.

Inou skupinou boli **bare paramisa**, ktoré slúžili na naplnenie voľného času pri spoločných posedeniach Rómov a ktoré zvyčajne pútavo rozprával nadaný rozprávač, často ich svojsky vylepšoval a vytváral tzv. *niekol'kogeneračný epos*. Rozprávanie príbehov určovali pevné pravidlá – mohol ich rozprávať jeden bara paramisaris (veľký rozprávač); publikum tvorili dospelí, deti mali vstup zakázaný. Poslucháči museli byť úplne ticho, dovolené boli iba výkriky nadšenia, hrôzy alebo plač, smiech. Až keď rozprávač skončil, mohla sa začať

Libuša Friedlová: Kufrík, 1968

debata. Nakoniec publikum odmenilo rozprávača darmi (napr. „*Bolo to ešte nedávno, čo žil na svete jeden Cigán, volali ho Tchúlo Kan (Hrubé ucho). Vedel mnoho rozprávok, ktoré rozprával pri ohni a potom ich vietor odnášal ako popadané lístie stromov*”).

Prozaickým útvarom rómskeho folklóru sú aj **charne paramisa** (krátke rómske rozprávky), tiež nazývané **humoresky, humorné príbehy, vtipné novely**. Patrili k nim aj vtipné rozprávania o múdrom Rómovi (**pal o godarev**), ktorý vedel riešiť problémy priam šalamúnsky (napr. rómsky mládenec Železná ruka (Sastruno vast) ako spravodlivý sudca rozhodol, že „*obaja králi, víťaz i porazený, musia odpri-sahať svoj sľub na veľký oheň...*”). Iný charakter mali **džungale paramisa** (rozprávky nevhodné pre deti), výskyt motívov, ktorých sme v rómskych rozprávkach (paramisa) nezaznamenali.

Ku krátkym prozaickým útvarom rómskeho folklóru patria aj **anekdotické príbehy o dilino Rom** (o hlúpom Rómovi) (napr. príbeh o Rómovi Midu,

ktorý prichádza do kostola k veľkej soche Krista požiadať o prácu, ale nachádza len jeho malú podobu, preto zakričí: „Hej! A kde je ti otec?“ Kostolník mu spoza oltára odpovie: „Išiel Cigánom robotu hľadať!“ A Midu na to zareaguje: „Ten má ale šťastie, aspoň že ju hľadá, keď ju ešte doteraz nenašiel. Ináč by už dávno nebol medzi živými!“).

Osobitným žánrom rómskeho folklóru sú **vtipné krátke príbehy**, ktoré vyplývajú z rómskych sociálnych situácií a vymysleli ich Rómovia. Róm Thulo sa napríklad vyhrážal svojej žene, že ak mu teraz neprivedie na svet dievča, zahluší ju kladivom. Keď mu po narodení syna žena ukázala cudzie dievčatko, s hrdosťou povedal: „Vidíš žena moja, keby som ti bol skôr pohrozil, už dávno sme mohli mať dievča!“

K najkratším prozaickým útvarom rómskeho folklóru patria **hádanky, jazykové hry** a **rýmovačky**. V rómskych

rozprávkach (paramisa) sme zaznamenali len **rýmovačky** (napr. rómskemu mládenkovi Kerekórovi sa takto prihovárал neznámy ženský hlas: „*Neber dary, poklady, / kazia život primladý. / Chci len skúsiť vlastné sily / požiadať ich, / aby ťa kupčeniu naučili*“).

Životnú múdrosť a skúsenosť Rómov vyjadrujú tzv. **múdre slová** (*godarev lava*) v prísloviach a porekadlách, ktoré boli vyvolané neočakávanou, jedinečnou a neopakovateľnou situáciou. Rómsky kováč Thulo napriek svojej pracovitosti prežíval len chudobu a nedostatok, a tak si vzdychol: „*Čím je človek statočnejší, tým má ťažší život!*“

Súčasťou krátkych prozaických útvarov rómskeho folklóru sú aj **magické formulky a kliatby** (napr. „*Zlá moc v polnočnom kráľovstve, premeň Bara na psa, ja zjem tvoje srdce a vypijem tvoju krv!*“), **vyhrážky** (napr. „*Ale keď tú robotu pre nás nenájdeš, tak ti*

Klára Jarunková: *O jazýčku, ktorý nechcel hovoriť*, 1964

bakulou kosti spočítam!")), nadávky (napr. „Ja vašu mater! Ja vášho čierneho Delora!").

Ku krátkym prozaickým žánrom patria aj **blahorečenia** a **ozdobné zdvořilostné výrazy**, ktoré mali špecifickú funkciu v živote i tradičnej slovesnej tvorbe Rómov. Róm Šanibáči napríklad takto oslovoval kráľa: „*Vaša vyjasnenosť, vaše veľa človečenstvo a urodzenie! Vaša kráľovská jasnosť, vaša blahorodosť, vaše mocenstvo, vaše vševedenstvo!*“

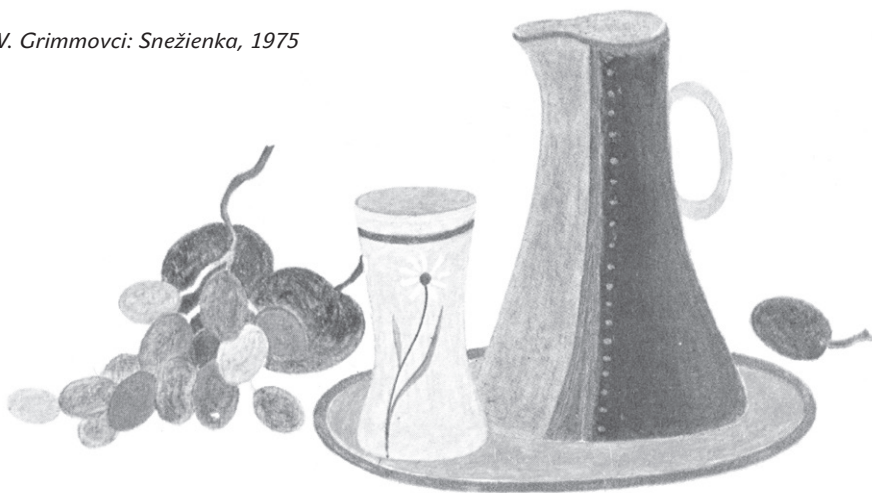
2. Neformalizované rozprávania rómskeho folklóru v rómskych rozprávkach (paramisa)

V tradičnej rómskej komunite sa žilo kolektívne, preto pri zábavách nechýbali spevy, tance, žarty či voľné rozprávania. Rómovia takto spoločne hodnotili každodenné udalosti, správanie členov osady, odovzdávali si rôzne zážitky a informácie. Všetky uvedené jazykové prejavy tvoria podľa Mileny Hübschmannovej (1988) tzv. nefor-

malizované rozprávania, ktoré nemajú štandardnú formu ani obsah, ale spája ich obľúbená tematika a opakované motívy vo vnútornej štruktúre.

K najčastejším neformalizovaným rozprávaniam patria **historky** (*pal o mule*) o príznakoch, dušiach mŕtvych, ktorých sa Rómovia báli). Vieru v *mule* Rómovia prežívali veľmi intenzívne (napr. historka Róma Šanibáčiho o tom, ak sa s ním prišiel rozlúčiť jeho zosnulý priateľ Húro: „*Už sa spánok prikrádal, keď sa z ničoho nič zablyslo. A potom nič. Tichota. Čo sa mi marí, hútal som. Ej, nie. Nemarí sa mi. To sa iste môj kamarát, Húro, prišiel so mnou rozlúčiť. Najjasnejší lúč jeho duše osvietil môj príbytok. Poďakoval som sa mu. Sviečku som chcel za pokoj jeho duše zapáliť. Chcem vstať z postele, ale ktosi-čosi ma zas naspäť sotí. Znova chcem vstať a ktosi-čosi ma zas naspäť šmarí. Kto si? Čo si? Ak sa nebojíš, tak sa ukáž! Rázne som prikázal. ... Len tu mi zrazu zasa v uchu švolí. To sa mi opäť môj najlepší kamarát z onoho sveta takto prihovára: Najprv zahraj pobožné piesne. Potom*

J. a W. Grimmovci: *Sneženka*, 1975

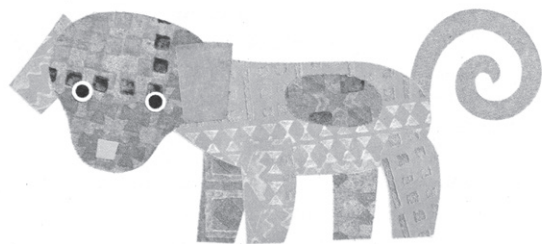

krajanské a ešte jej aj zaspievaj! Ale nie pochabú. Ja už musím ísť... a hlások v uchu stíchoť").

Z ďalších žánrov tzv. neformalizovaného rozprávania Rómov sú zaujímavé **rozprávania o čarodejkách** (pal o bosorki) (napr. rozprávanie o čarodejnici Phuri daj, ktorá bola známa tým, že „veštila dôverčivým gazdinám, z bylín varila všelijaké odvary a liečila nimi nemocných“) a **memoráty** (sar čirla dživenas o Roma – rozprávania o tom, ako kedysi Rómovia žili) (napr. rozprávanie o krajine, v ktorej sa Rómom kedysi dobre žilo: „Bola to krajina, ktorú päť potokov ako päť nožov pretínalo. Rozprestierala sa veľmi ďaleko. Náš pradado išiel odtiaľ sem päť rokov na voze. Za ten čas vymenil päť párov koní. Jablká, citróny a pomaranče tam dozrievali po celý rok. Rómovia – Cigáni tejto krajine hovorili Kchameskeri pchúv – Krajina slnka. Volali ju tak preto, že slnko tam každý deň svietilo, len cez obed pršalo, aby zem nevyschla. Po celej krajine sa rozprestierali ovocné sady, háje, lesy, vyzeralo to tak, ako keď stôl prikryješ zeleným obrusom“).

Interpretáciou výskytu pestrých žánrov rómskeho folklóru v rómskych rozprávkach (paramisa) sme poukázali na pre Rómov charakteristické špecifické archetypálne žánre rómskeho folklóru, ktoré dodnes uchovávajú svoj príležitostný ústny charakter v rámci rómskej komunity aj v rómskych rozprávkach (paramisa), a to vo formalizovaných žánroch rómskeho folklóru, niekde len v ich fragmentoch.

Štúdia je súčasťou riešenia projektu APVV-15-0071 Človek s hendikepom v literatúre pre deti a mládež. ■

Nataša Tanská: *Ňuňa je sama doma*, 1969

LITERATÚRA

- BAČINSKÝ, L., BELIŠOVÁ, J., PASTOROVÁ, A., 1998. *Súčasná podoba rómskeho folklóru*. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- BANGA, D., 1969. *Čierny vlas. Cigánske rozprávky*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- BERKY-LUBORECKÝ, J., 1994. *Sny o šťastí*. Bratislava: Štúdio -dd-.
- DAVIDOVÁ, E., 1992. K rómskemu folklóru. In: PLUTKO, P., VARGOVÁ, B., ZEMAN, V.: *Rómska tematika v literárnej a umeleckej reflexii*. Bratislava: Vydavateľstvo Mikromex.
- HLEBOVÁ, B., 2010. *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., 1988. Slovesná tvorba slovenských Romů. Přehled jednotlivých žánrů. In: *Slovenský národopis*. 36 (1), s. 80 – 91.
- LACKOVÁ, E., 1992a. Rómčina je jazyk, ktorým sa dá všetko vyjadriť. In: PLUTKO, P., VARGOVÁ, B., ZEMAN, V.: *Rómska tematika v literárnej a umeleckej reflexii*. Bratislava: Vydavateľstvo Mikromex.
- LACKOVÁ, E., 1992b. *Rómske rozprávky/Romane paramisa*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- VÁGNEROVÁ, M., 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál.

Odkedy sú cigánski Dómovia u nás doma

Poveš z knihy

Najkrajšie slovenské povesti (2021)

ONDREJ SLIACKY

Nevedno, nevie to ani povest, prečo časť indických Cigánov, nazývaných Dómovia, opustila svoju pravlasť, a vybrala sa hľadať nový domov. Isté je len, že na svojich vurdanoch, chatrných vozoch, ťahaných zúboženými koníkmi, prešli Cigáni v búrkach, horúčavách, v záľahách snehu tisícky míľ, prebrodili nespočetné množstvo riek, vyšťverali sa na stovky vrchov, kým sa objavili medzi Dunajom a Tatrami. Darma sa však tešili, že konečne prišli do kraja, kde sa už budú môcť usadiť. Len čo si v jednej dedine začali rozkladať potrhané šiatre, už boli pri nich miestni:

„Čo ste zač?!“ osopili sa na Cigánov.

„Nevidíte?“ čudujú sa Cigáni. „Ludia.“

„A prečo ste takí...“

„Akí takí?“

„Očadení.“

„Sme, akí sme,“ odvetili Cigáni. „Devla nás takých stvoril.“

„A čo chcete?“ pýtali sa dedinčania už pokojnejšie.

„Chceli by sme tu žiť.“

„S nami?“

„Hej... s vami.“

„A orať viete?“ pýtali sa dedinčania.

„Orať, siať, kosiť...“

Cigáni pokrútili hlavami.

„A fárať... baníčiť?“

Cigáni zbledli.

„Ako by sme mohli,“ zajachtali. „Pod zemou žijú mŕtvi ľudia.“

„A čo potom viete?“

„Vieme kuť reťaze, klince, podkovať kone, veštiť a hrať na husliach, na base, na cymbale... ó, ako my vieme hrať,“ chválili sa Cigáni. „A tancovať... to keby ste videli.“

Dedinčania sa uškrnuli, nahuckali na Cigánov psy a vyhnali ich.

Dómovia šli ďalej. Ako však pochodili v prvej dedine, pochodili aj v ďalších. Tak prišli až k Spišskému hradu. Neďaleko brány si rozložili šiatre, zapálili vatru a začali sa hostiť tým, čo im cestou prišlo pod ruku.

Niektorí z nich vybrali z vozíkov otlčené husle.

To, čo potom hrali, bolo clivé, chytalo za srdce. Bodaj aj nie. Ten večer už Cigáni vedeli, že z kraja pripomínajúceho ich Dživiben, nebeský raj, budú musieť odísť. Odísť do cudzoty, do neznáma.

Onedlho však ich husle prestali nariekať. Začali výskať.

Cigáni povyskakovali zo zeme a začali skákať, krútiť sa, tancovať. Strhujúci to bol tanec. Muži na kolenách, pred nimi zvodne sa prehýbajúce ženy. Akoby pod Spišským hradom ani ne-

tancovali ľudia, ale frkali iskry z obrov-
skej vatre. A tá, ktorá iskrila najviac,
bola vajdova dcéra. Ľudia, čo zbehli
z hradu, nevedeli sa na ňu vynadávať.
A oči z nej nespúšťal ani kupec, ktorý
sa cestou do Krakova aj so svojím ne-
veľkým sprievodom zastavil na pár dní
na Spišskom hrade. Pri prvých tónoch
cigánskych huslí vykukol zo svojej izby
a hup do podhradia. Len čo ho Cigáni
zbadali, priskočila k nemu jedna mladá
Cigánka a začala sa okolo neho krútiť,
vykrúcať. Vyťahovala si pritom kvetova-
nú sukňu raz nad členky, raz nad kole-
ná. Netrvalo dlho a kupec sa začal po-
hupovať, jedna noha sem, druhá tam,
jedna ruka vbok, druhá nad hlavou.
Kto by sa ho bol v tej chvíli spýtal, ako
sa volá, nevedel by. A Cigánočka sa len
vrtí, prehýba, natriasa svojimi mladuč-
kými púčikmi... Akoby zabudla, že pred
chvíľou hradný kastelán oznámil otco-
vi, že sa zajtra musia pratať preč. Ak

nie, doláme im všetky kosti.

Keď muzikanti dohrali, zadychčaný
kupec vraví Cigánočke:

„Ej, či to bol za tanec! Žiadaj si zaň,
čo len chceš. Všetko ti splním.“

„Naozaj?“ zamyslelo sa dievča.

„Naozaj,“ prikývol kupec, „vrav!“

A kývol na jedného zo svojich ľudí.
Kým mu niečo hovoril, zbehli sa okolo
dievčiny vlastní a poď do nej:

„Pýtaj chlieb... slaninu!“

„A pálenku,“ pripomínajú druhí.

Tak sa dohadovali, škriepili, až napo-
kon kupec vraví dievčaťu:

„A ty? Čo chceš ty?“

„Ja...“ zajachtala dievčina. „Ja by
som chcela... chcela by som tu zostať...
a nech nás nevyháňajú, nehuckajú na
nás psy, nezapaľujú nám vozy!“

„A ešte čo?!“ zreval kastelán Spišské-
ho hradu. „Čo by si ešte chcela?“

Potom sa uškeril na kupca:

„Ešte že jej, prašivej cigánke, nemô-

Mária Ďuríčková: *Sestričky z Topánika*, 1969

žeš splniť, čo si jej nasľuboval!" poklepal si výhražne krátkym korbáčom po čižmách.

Vtedy z hradu zbehol dengľavý chlapík a zastal si pred kupcom. Bol to potulný pisár. Na krku mal drevenú debničku s fľaštičkou rozpustených sadzí a rolkou pergamentu, v ruke držal niekoľko husích bŕk.

„Píš!" prikázal mu kupec.

Chlapík sa hlboko uklonil.

„*Touto listinou,*" začal kupec, „*nariadujeme a prikazujeme Vašim Vernostiam, že kedykoľvek príde k Vám vajda...*"

„Hej, dievčička moja," obrátil sa kupec na mladú Cigánku, „ako sa volá tvoj otec?"

„Laci, prosím pekne," odvetilo dievča. „Ladislav."

„*Keď teda príde k vám, na naše panstvá, do našich miest a mestečiek vajda Ladislav, on a jeho ľud, prijmite ho a ochráňte pred akoukoľvek nenáležitosťou, napadnutiami a útokmi. Nech sa u nás cíti ako doma.*"

Kupec sa na chvíľočku odmlčal. Ľudia z hradu i Cigáni sa s otvorenými ústami dívajú jeden na druhého. Prvý sa spamätal hradný kastelán.

„Ako sa opovažuješ," vyrútil sa na kupca, „nariadovať niečo takéto?! Kto vlastne si?"

Kupec akoby kastelána nepočul-nevidel. Vraví pisárovi:

„A na záver napíš: *Tento glejt vydávam na Spišskom hrade roku Pána 18.*

apríla 1423 ja, Žigmund Luxemburský, kráľ uhorský a český, cisár Svätej ríše rímskej národu nemeckého."

V tej chvíli sa kastelánovi Spišského hradu zatmilo pred očami, podlomili sa mu kolená a aký dlhý, taký široký ležal pred uhorským kráľom.

A ako sa to skončilo s listinou, ktorú kráľ Žigmund vystavil Cigánom na Spišskom hrade? Platila celé stáročia. Spočiatku si ju ctili jedni i druhí. Cigáni dokonca natoľko, že jedno z ich početných detí sa vždy volalo Žigo. No že pamätnú listinu napokon Cigáni i gadžovia porušovali, za to už Jeho Výsosť, kráľ Žigmund Luxemburský, nemôže. ■

Libuša Friedová:
Kufřík, 1968

Klára Jarunková: O jazyčku, ktorý nechcel hovoriť, 1964

Dorástol na detský rozum

Za Jozefom Pavlovičom
(13. júl 1934 – 15. október 2020)

ĽUBICA KEPŠTOVÁ

Prozaik a básnik Jozef Pavlovič je vo svete literatúry pre deti zvučnou legendou. Nie je veľa autorov, ktorí s takou zanietenosťou, originalitou a žánrovou variabilitou dokážu intenzívne žiť s duchom dieťaťa po celý život. „*Nie je možné písať pre deti, ak autor nedorastie na detský rozum*,” povedal Jozef Pavlovič v rozhovore s Jánom Poliakom. „*Ja mám taký životný paradox – učím veľké deti a píšem pre malé.*”

V tom čase mal krátko po štyridsiatke a pôsobil ako stredoškolský profesor v Trenčíne. Prvú básnickú zbierku pre deti napísal už ako 21-ročný. Volala sa *Pri potoku, pri vode* (1957) a mala priaznivý ohlas. Za ňou nasledovali ďalšie – *Na jarnom Slniečku* (1961), *Košiček plný básničiek* (1962) či *Veselá abeceda* (1963). Už vtedy mu vyhovoal „žáner riekaniek s využitím princípu rébusu. V básňach stvárňoval prírodné motívy aj moderné civilizačné javy a mnohoroako pri tom využíval tvorivú prácu s jazykom.” (Zuzana Stanislavová v *Slovníku slovenských spisovateľov pre deti a mládež*). Svoj zmysel pre jazykové hry, hádankárstvo, prekrúcanky, prešmyčky, kalambúry a paliandromy tvorivo uplatnil aj v pro-

zaickej tvorbe. Už v *Roztopašných rozprávkach* (1963) sa doslova „vyšantil” v pestrej zmesi hier, hádaniek a paródii, kombinujúcich slovný vtíp s výtvornou predstavivosťou. Mimoriadnej popularite sa tešila jeho humoristická knižka *Baran Bé* (1970), v ktorej spolu s Miroslavom Cipárom vytvorili jedinečnú autorskú dvojicu. Nešlo pritom o prvoplánovú grotesku pre deti. „*Príbehmi Barana Bé som chcel povedať, že na svete nie je jedna nemeniteľná večná pravda a že nemožno vidieť v živote len seba, ale treba rešpektovať aj druhých.*” (Jozef Pavlovič). Podobný úspech mali aj jeho ďalšie prozaické knižky: *Bračekovia mravčekovia* (1972), *Lienka Anulienka* (1982), *Števkó Drievko a Alenka z polienka* (1988), *Deduško Večerníček* (1993) či *Prózy kozy Rózy aj riadky zo záhradky* (2006). V roku 2013 ocenilo vydavateľstvo Ikar najúspešnejších autorov za rok 2012. Dvomi Platinovými knihami sa stali Pavlovičove *Parádnice zajačice* a *Rozprávky ostrihané na ježka*. Aj jeho neskoršie knižné tituly získali významné vydavateľské ceny.

Od detstva ho priťahovali hádanky. Spočiatku ich len sporadicky zaraďo-

val do svojich prozaických či básnických knižiek, neskôr však vyšli v sérii hádaniek pre deti *Hádali sa hádan-ky* (1997), *Hlavalamy, čo zvládneme hravo sami* (1998), *Zábavné oriešky pre bystré hlavičky* (2002) či *Plece, na ňom hádaniek vrece* (2006).

Mnohé z autorových rozprávok dostali podobu bábkových hier, animovaných televíznych rozprávok či večerníkov. Ich autor bol rodinným striebrom detských časopisov, z ktorých najmä *Slniečko* mu od detstva prirástlo k srdcu. Niekoľko rokov sa na jeho stránkach stal „hovorcom“ Jožka Mrkvička a spolu s ilustrátorom Svetozárom Mydlom vytvorili originálny autorský tandem. Ich seriálová spolupráca vyústila do humoristickej knihy *Jožko Mrkvička – Moja supernalebšia knižka* (2009).

Do jeho tvorivého repertoáru patria aj antológie slovenských ľudových piesní, za všetky spomeniem aspoň knižku zábavných príbehov známych ľudových pesničiek *Rozprávkam je do spevu* (2006) a jedinečnú antológiu *Tisíc slovenských ľudových piesní* (2004).

Za svoju literárnu tvorbu pre deti dostal v roku 1997 najvyššie ocenenie – Cenu Trojruža.

Jozef Pavlovič mal veľké a otvorené srdce. Stále v sebe nosil nesmelého, no horlivého chlapca, takého, aký prišiel krátko po vojne študovať k Saleziánom do Trnavy. Mal sotva jedenásť. Z jeho rozprávania v časopise *Slniečko* mi utkvela spomienka:

„Asi po mesiaci ma v saleziánskom internáte navštívil otec. Doniesol mi balík a čierne špicaté topánky. Vraví, že sú po maliarovi Cypriánovi Majerníkovi, že ich dostal od jeho rodičov. Majerníkovcov som si pamätal. Bývali vo

Veľkých Kostolňanoch oproti nám na druhej strane potoka. Mlčky sedávali pred domom. Možno mysleli na svojho syna Cypriána, ktorý v tom čase žil a maľoval v Prahe. Nikdy som ho nevidel. Bol odo mňa starší o dvadsaťšesť rokov. Otec mi doniesol jeho topán-

„Slniečko“ s Jozefom Pavlovičom

ky, ktoré už Cyprián nepotreboval, ani jeho rodičia, ktorým by len pripomínali synovu tragickú smrť. A tak stojím pred otcom vo veľkých topánkach po dospelom človeku a lútostivé slzy za všetkým, čo som doma zanechal, sa mi kľžu po lícach. Otcovi je ma tiež ľúto, no aj tak sa opýtal:

„Aké sú ti?“

„Dobré,“ odpovedal som. Takto som sa zoznámil so svojim slávnym rodákom. Podal som mu obidve nohy.“

Chlapec Jozef Pavlovič dorástol do topánok Cypriána Majerníka, aby dospel, a ako dospelý človek dorástol na detský rozum, aby dokázal vytvoriť pre deti rozprávkové nebo. Také veselé, plné fantázie, zázrakov a dobromyseľného smiechu. ■

Ohlédnutí za společnou historií literární výchovy

MILENA ŠUBRTOVÁ

Když se loňského jara nečekaně na několik týdnů a posléze měsíců uzavřely školy a osobní kontakty mezi žáky a učiteli byly nahrazeny výukou online, palčivým problémem se staly hlavně prostředky vzdělávání. Poté, co jsme se za chodu naučili a postupně přivykli práci v novém prostředí, nastal čas přemýšlet nejen o efektivitě metod distančního vzdělávání, ale především o jeho cílech. Obsáhlá publikace Jitky Zítkové *Teorie výuky literatury v historické perspektivě* (2020), vydaná Pedagogickou fakultou MU v Brně, se zabývá proměnami cílů literární výchovy ve druhé polovině 20. století a může být inspirativním východiskem pro úvahy o postavení a roli estetické výchovy na počátku 21. století.

Jitka Zítková se problematice literatury pro mládež a didaktiky literární výchovy věnuje již od roku 1997, kdy začala působit na brněnské pedagogické fakultě. Po řadě odborných studií a metodických materiálů o interpretaci a recepci literatury pro děti a mládež se nyní ve zmiňované monografii ohlédla za proměnami v pojetí cílů, obsahu a metod literární výchovy. Publikaci rozčlenila do čtyř oddílů, v nichž na principu soustředných kružnic vychází vždy od jádra představovaného

odbornou literaturou a sleduje pak pomyslné „kruhy na vodě“, jež tyto teoretické výstupy vyvolaly. Rekonstruuje hlavní tendence v koncepci cílů literární výchovy s přesahy k šířeji chápané estetické výchově, měnící se pojetí klíčového obsahu literární výchovy, metodologickou reakci na cíle a obsah literárního vyučování a v závěrečné kapitole si všímá didaktické interpretace uměleckého textu, jíž se v literárněvýchovné teorii dostalo větší pozornosti až od 60. let 20. století.

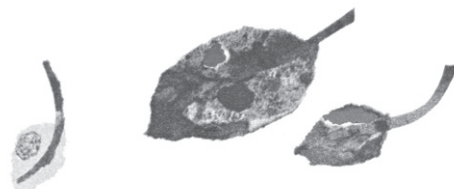
Tato exkurze do minulosti není jen historiografickým příspěvkem. Motivací pro její napsání bylo Jitce Zítkové „pokusit se najít přínos i nedostatky tohoto vývoje jako možné podněty pro teorii současnou“. Do autorčina hledáčku se dostávají české, slovenské a taktéž překladové publikace (jejichž proud sílí až po roce 1989) z 20. století věnované didaktice literární výchovy, a to i v širším přesahu ke komplexní estetické výchově – vždyť vazby mezi slovem, obrazem i hudbou bývají v knížkách pro nedospělé čtenáře velmi těsné.

Jitka Zítková avizuje hned úvodem, že se bude zabývat rekapitulací „české (československé) teorie výuky literatury“, závorka však není namístě, neboť slovenským literárním teoretikům a di-

daktikům je věnována stejná pozornost jako těm českým. Nejde přitom o zdvořilostní gesto: unifikace školství po roce 1948 a dlouhodobý synchronní vývoj české a slovenské literatury pro děti a mládež, které byly dané sdíleným společensko-historickým kontextem, se promítaly do obdobně motivovaných úvah a vzájemně obohacujícího předávání zkušeností mezi českými a slovenskými výzkumníky. Mnohdy přitom hlasy českých badatelů zaznívaly dříve na Slovensku a naopak, což svědčí o tom, že odborná veřejnost vnímala výzkumný prostor jako společný, bez jakýchkoliv bariér. Například František Holešovský svoji syntetizující práci *Ciele estetické výchovy a ich konkretizácia* (1967), v níž chápání estetické výchovy novátorsky rozšířil i na mimoumělecké estetické jevy, publikoval nejdříve na Slovensku; zatímco jeho méně ucelená skripta *Kapitoly z estetické pedagogiky* vyšla česky až o rok později.

Autorka věnuje pozornost dílu Rudolfa Lesňáka se zaměřením na výzkum literární recepce a jeho sociologický aspekt; publikacím Juraje Koutuna, Viliama Oberta, Jána Kopála, Želmíry Tarcalové, Jána Jurča zasvěceným didaktickému uvažování o literatuře. Připomíná význam tzv. nitranské školy a literárních vědců Františka Mika, Antona Popoviče, Petera Liby, Petera Zajace, Tibora Žilky a dalších, kteří rozvíjením teorie literární komunikace a metakomunikace vnesli důležité impulzy i do literárně-výchovné praxe. Zajímavé je zjištění, které z četby monografie mimoděk vyplývá, o tom, jak se v průběhu 90. let 20. století začíná ona propustnost badatelských hranic vytrácet. Publikace Marty Geruškové *Literárny text v di-*

daktickej komunikácii (1995) a Brigity Šimonové *Moderný človek, literatúra a škola* (2000), které nejsou k dispozici v pražské Národní knihovně, měly na rozdíl od v Česku dostupných prací Viliama Oberta mnohem menší vliv na české didaktické myšlení. Letmo se dotýká i publikací s širším pedagogickým záběrem, které souvisejí s pedagogickými aspekty recepce textu; v této souvislosti zmiňuje například Petera Gavoru a jeho knihu *Žiak a text* (1992).

Mária Topolská: Modré nebo – letný deň, 1970

Ačkoliv se autorka nevyhýbá ani stinným etapám, kdy literární výchova podléhala dobovému ideologickému tlaku, snaží se při zachování historické objektivitě čtenářovu pozornost připoutat k nadčasovým myšlenkám. Stručný závěr věčně pojmenovává vlekoucí se neduhy současné (české i slovenské) didaktiky literární výchovy. Největším z nich se jeví nestabilita didaktické terminologie, metodologická rozpačitost spočívající v nedořešeném vztahu metod a obsahu literární výchovy. Zítková provedla na třech stovkách stran pečlivou a přesnou diagnostiku, její práce si však nestanovila jako cíl předložit konkrétní řešení. Ta mohou přicházet postupně, v návaznosti na slibnou tradici českého a slovenského uvažování o literatuře a její pozici ve školním i mimoškolním vzdělávání. Ukazuje se, že spojit síly se vyplatí, a dokládají to i stránky časopisů jako *Bibiana*, *O dieťaťi*, *jazyku a literatúre*, kde české příspěvky dostávají značný prostor. ■

DANIEL HEVIER

Chymeros 2. Tajná škola, kde deti učia dospelých

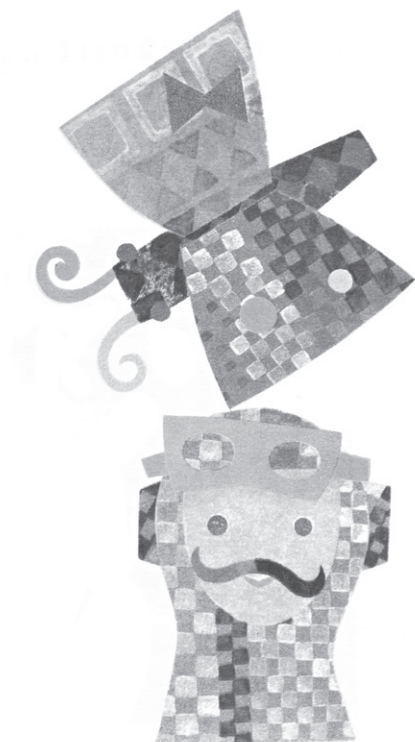
Bratislava, TRIO Publishing, 2019, il. Daniel Hevier, 208 s.

Predpokladám, že projekt Chymeros z dielne Fictusa Fabulosa alias Daniela Heviera neušiel pozornosti milovníkov slovenskej fantasy literatúry pre deti a zrejme ani mnohým čítajúcim učiteľom slovenčiny, nehovoriac o verných priaznivcoch známeho zanieteného autora kníh pre deti a mládež. Napriek tomu si ho pripomeňme.

Začal sa v roku 2017, keď 11. 11. o 11. hodine vyšiel prvý diel očakávanej fantasy série s názvom *Chymeros 1. Stopy vedú do temnoty*. Hoci knižka (z hľadiska projektu) výnimočne nebola celkom prvá. Predchádzalo jej spustenie webovej stránky chymeros.sk a facebookovej alternatívy začiatkom roka. Daniel Hevier s kreatívnym tímom ukázal, že akvizícia čitateľov vo virtuálnom až interaktívnom priestore má svoju budúcnosť. Podme však poporiadku. Myšlienka zapojiť deti z celého Slovenska do tvorenia príbehu pod taktovkou barda detskej literatúry je podľa všetkého priekopnícka. Aspoň mne v tejto chvíli nenapadá žiadny príklad z literárnej minulosti, kedy by sa o to niekto (úspešne) pokúsil. O čo tu ide. Deti sa prostredníctvom sociálnych sietí napojených na projekt podieľajú na deji, príbehových rekvizitách, plnia výzvy, a vďaka registrácii na webovej stránke sa cez vybranú prezývku ocitajú priamo v knižke. Už len nápad sám o sebe je skvelý. A tak prišla

k čitateľovi (aj jeho) knižka o týnedžerovi z nášho sveta, ktorý sa vyrieknutím čarovnej formulky nechtiac ocitol v úžasno-nebezpečnej Pravdozemi – „*takej bohatej na fantáziu, že by ju mohli vyvážať do celého sveta*“ (s. 65). Chlapčenský protagonista, niekto medzi Harry Potterom a Bastiánom Baltazárom Buxom, sem prichádza bez mena, pretože v Pravdozemi si meno treba zaslúžiť. Zažíva preto mnoho nebezpečenstiev, spoznáva mnohých priateľov aj nepriateľov a postupne získava slávu a s ňou aj časti (písmená) svojho mena. Z „bezmenného čudesníka z Čudnosveta“ sa stane „skutočník“ Chymeros – hrdina Pravdozeme, ktorý zdolal 7 prekážok a získal 7 písmen svojho mena. Dej 1. časti (ako naznačuje názov) sa končí v temnote.

Dva roky po vyjdení pilotného románu (ako inak 11. 11. 2019 o 11. hodine) prišiel Chymeros 2. s veľavravným podtitulom *Tajná škola, kde deti učia dospelých*. Názov bol súčasne témou výzvy, ktorú pred napísaním knihy autor adresoval deťom prostredníctvom webových stránok, rovnakým spôsobom ako pri prvej časti. Deti sa mohli podieľať na podobe jedinečnej školy, v ktorej učia deti, na názvoch predmetov, ich učiteľov („výučbárov“), na tvorbe nových svetov – častí Pravdozeme, či rôznych rekvizitách, aj prostredníctvom zasielaných mapiek, kresieb a pod. V príbehu sa tak objavili mená ďalších postáv – stopárov, ako Hevier nazýva všetkých registrovaných účastníkov projektu (Mrázputin, Adisport, Amarantka, Farbúšik, Tolkiena, Luna Draconis, Wifigirl a pod.). Pestré mená bez jednotnej kostry dodali

Mária Topoľská: *Modré nebo – letný deň*, 1970

fantasy textu potrebnú jazykovú exotiku. Dej spočíva v hrdinovom dobrodružnom hľadaní. Čoho, to sám vo väčšej časti nevie a usiluje sa na to prísť. Vie však, že sa túži opäť stretnúť s Dymou – spriaznenou dušou, o ktorú prišiel v záverečnej temnote predošlého dielu. A tak aj úvod druhej časti začína v temnote. Pokračuje sériou napínavých situácií, v ktorých Chymeros bojuje o život – v úvode najmä o svoj, no časom aj o životy staronových priateľov. Počas nebezpečnej cesty nemôže nikomu veriť, chyba v úsudku je rýchlo potrestaná.

Dej druhej časti série sa javí ešte hutnejší. Má adekvátnu gradáciu a skvele načasované zápletky a rozuzlenia. Oceniť treba originálne fantazijné obrazy ako vytekajúce tmy cez otvor po vytiahnutí zátky, či čítanie myšlienok (ktoré Chymerosa v smere z jeho mysle k dis-

kutujúcim sprevádza celým dejom). Povinnou jazdou nemohla byť iná ako hevieroovská postmoderná hra – intratextualita, v menšom aj intertextualita, avšak najmä číselno-abecedné či slovné rébusy, ktoré sú súčasťou projektovej interaktivity s detským čitateľom/stopárom. Napríklad iniciálky kapitol v oboch románoch postupne rozpleťajú (zatiaľ nedokončený) odkaz knihy – „*Deti sú hlasom (1.) večnej nádeje (2.)...*“. Explicitné zistenie vygraduje aj v záverečnom súboji detí z Tajnej školy proti tiktorm, najzákernejším nepriateľom. Deti môžu odolávať sile zbraní, pretože „*podstata je jednoduchá. Podstatná je láska. Priateľstvo. Vzájomná pomoc. Súdržnosť.*“ (s. 151). A tie smerujú do sebaobety a nezištnosti. Preto ani mimoriadne schopnosti hrdinu Chymerosa nemôžu stačiť na zdolávanie sústavných prekážok v roadtripovom putovaní Pravdozemou. Pri kontrastovaní neodmysliteľného súboja dobra so zlom si autor funkčne vypo-mohol starodávnym protikladom svetla a tmy (temnoty). Neprekáža ani inšpirácia endeovským hľadaním mena ako lieku na záchranu ríše, či konfrontácia ľudského a fantastického sveta cez intratextového Fictusa Fabulusa, ktorý príbeh Chymerosa zapisuje. Príjemne ma prekvapil známy, no možno už zabudnutý motív záchrany vyvolenej, ktorú musel hrdina spoznať a vybrať spomedzi niekoľkých naklonovaných duplikátov (z ľudovej rozprávky O veternom kráľovi). Inklinovanie k práci so slovom potvrdzuje sám rozprávač v jednom z nenápadných komentárov (niekedy vysvetliviek) deja, ktorých sa tu vyskytuje hojne. Súčasťou takýchto vstupov je istý typ intelektuálneho humoru rozprávača stojaceho nad vecou.

Mária Topol'ská: *Modré nebo - letný deň*, 1970

Napr. ironické poznámky na adresu slovenčinárky Zachariášovej a jej metód výučby.

Na záver rekapitulujme. Univerzálny tvorca Daniel Hevier priniesol okrem začatej deväťdielnej knižnej série, ktorú si mimochodom aj sám vkusne zilustroval, najmä nový model tvorenia a prístupu k textu. Prizvanie potenciálneho čitateľa (vo veku asi 9 – 15 rokov) do procesu tvorby, ktorú si bezpochyby bude chcieť dieťa prečítať, predstavuje celkom odlišný autorský koncept. Reprezentuje návod na motiváciu detí k čítaniu, kreatívnemu písaniu, ku kolektívnej tvorivej činnosti či lúštením rébusov dokonca k logickému mysleniu. A o precvičovaní čitateľskej gramotnosti (s porozumením!!!) ani nehovorím. Bolo by hriechom opomenúť účelovosť výberu azda najpopulárnejšieho žánru pre mládež 21. storočia v spojení s tvorivou činnosťou detí. Veď čo môže byť viac fantasy ako fantázia motivovaných detí-čitateľov? A čo môže byť pre deti väčšou odmenou ako mať svoj literárny kúsok v sku-

točnej hmatateľnej knižke, navyše pod pečiatkou Daniela Heviera? Koľkí z nás by v našom knihomoľskom detstve bez váhania siahli po tejto možnosti, ak by sa nám vtedy ponúkla?

Pán Hevier, klobúk dole! Ak toto má byť model modernej cesty dieťaťa ku (slovenskej!) knihe hodný 21. storočia, nevidím jediný dôvod, prečo ho nepodporiť.

PETER NAŠČÁK

JACKIE MORRIS

Tichá hudba jemne padajúceho snehu

Bratislava, Verbarium, 2019, il. Jackie Morris, 95 s.

Tichá hudba jemne padajúceho snehu anglickej spisovateľky a ilustrátorky zároveň, Jackie Morris, pozýva dušu a predstavivosť mladých, ale aj dospelých čitateľov na dobrodružstvo

do fantastickej krajiny, v ktorej ožívajú ľudové rozprávky. Legendy, o ktorých mnohí nepočuli, pretože vychádzajú z autorkinho podvedomia a fantázie. Kniha totiž vznikla „odzadu“, ako tvrdí autorka v úvode knihy. Najprv vznikli ilustrácie ako vianočné pohľadnice na podporu charitatívneho fondu *Pomôžte hudbe* a až neskôr k nim vytvorila samostatné príbehy. Autorka mala pocit, že z jej „ilustrácií presakovali príbehy častejšie a obrazy sa stali oknami do zvláštneho sveta“ (s. 5); preto ich následne prerozprávala do slov. Knihe vydanej vo vydavateľstve Verbarium bolo v roku 2019 udelené ocenenie Bibiany Najlepšia detská kniha jesene.

Veľkoformátová kniha pozostáva z dvanástich fantazijných mikropříbehov a už samotný názov načrtáva tematiku, ktorá sa nimi nesie. Hudba a zasnežená severská krajina vytvárajú poetiku príbehov spojených motívmi hudby, slobody, priateľstva a lásky k prírode a zvieratám. V rámci čítania môžu tieto mikropříbehy figurovať ako samostatné významové celky, avšak ich motivickosť vytvára na určitých miestach dojem uceleného príbehu, v ktorom možno hľadať vzájomné súvislosti. Fiktívny svet totiž kreujú dve kategórie: 1. postavy, ktoré sa v príbehoch ocitajú na viacerých miestach, buď priamo (hudobníci putujúci krajinou) alebo náznakovo (napr. postava kráľa Jána, ktorý je v predchádzajúcom príbehu označený za mládenca, spoznávajúceho jednu z dvoch sester, a až na konci nasledujúceho príbehu sa čitateľ dozvedá, že ide o postavu zakliateho kráľa Jána, alebo postavy súrodencov, odcudzených ľadových medvedov, ktorí si k sebe nachádzajú cestu až na úplnom konci knihy); 2. ča-

sopriestor, t. j. miesta, na ktorých sa príbehy odohrávajú (napr. Veža piesní, Mesto hudby), a čas, v ktorom prebiehajú (napr. čas Veľkého Mesiaca). Splieta sa tak sieť možného, jednotného príbehu, ku ktorému sa čitateľ dostane až vtedy, keď si knihu prečíta viackrát, alebo si v nej opätovne prelistuje niektoré udalosti. Kniha tak má ambíciu osloviť mladého čitateľa záhadným a tajomným prostredím, či neočakávanými, navzájom poprepájanými dejovými zvratmi.

Hlavnými postavami príbehov sú dievčatá, hrdinky, sestry, ktoré sa nechávajú zachraňovať, ale svoje osudy a budúcnosť si určujú samy, a mládenci, ktorí podobne ako dievčatá, nevystupujú pod konkrétnymi menami (okrem Jána a Alžbety). Ako to býva v skutočnom živote, vo viacerých

J. a W. Grimmovci: *Snežienka*, 1975

prípadoch čelia neľahkým situáciám, v ktorých si musia vybrať niekedy aj pre nich nie príliš prívetivú cestu. Ako príklad môžeme uviesť už vyššie spomínané postavy Jána a Alžbety. Ján bol mládencom žijúcim v krajine, kde sa kráľom mohol stať človek, ktorý nebol ani najbohatší, ani nemal najväčšiu

armádu alebo trón podedený po otcovi. Musel to byť človek-hudobník, ktorý má s hodnotou kráľa spoločný cit pre rytmus života, výdrž a trpezlivosť. Ján miloval hudbu a jeho najväčším cieľom bolo pestovanie tohto vznešeného umenia. Jeho rodina však na to mala iný názor, podobne ako Alžbeta, cieľavedomé dievča, ktoré túžilo len po vlastnom, sebeckom šťastí, a to vládnuť po Jánovom boku. Keď sa stal kráľom, mal všetko, na čo si len mohol spomenúť, no nebol spokojný, pretože už nerobil to, čo najviac miloval. Preto opustil kráľovstvo a Alžbetu, utiahol sa do malej chalúčky, kde musel ostať navždy, pretože ho Alžbeta prekliala. Prekliatie sa však stalo preňho zároveň požehnaním, pretože sa nechal viesť melódiou svojho srdca.

Okrem spoločného osudu spája postavy aj láska k prírode, najmä ku zvieratám, ktoré sú v príbehoch otrokmi svojich vládcov. Hlavné postavy učia kráľov tomu, že nemožno vlastniť živé stvorenia, pretože tie nepatria ľuďom, nie sú ich majetkom, ale ich spolovníkmi, s ktorými si v harmónii spolunažívajú a dokonca zdieľajú spoločné sny. Spojivom medzi postavami je v neposlednom rade i láska k hudbe, ktorá v príbehoch metaforicky „rozjasňuje hviezdy“ a vďaka ktorej je „svet schopný točiť sa ďalej“ (s.33). Hudba figuruje ako spojovací článok fantastického sveta, ktorý môže fungovať len vtedy, ak v ňom zvíťazí krása a pravda nad krutovládou. Čitateľa mladšieho veku upútajú aj fantastické postavy, ktoré majú svojich reprezentantov v slovej alebo vizuálnej podobe, ako králik s modrými motýľmi krídlami, starobyľí lesní bôžikovia, vládca vesmíru Slnko a jeho dcéra a iné.

Čaro knihy spočíva v synkretikom prepojení obrazu, slova a hudby. Z každej strany, slova či obrazu je počuť hudbu a s ňou spojené ticho. Autorka na to umne využíva priame výzvy určené čitateľovi: „*Sneh potichu padá. Načúvaj. Je skoro ráno, vzduch je ešte ostrý a nehybný, vôkol vládne ticho*“ (s.11), či pôsobivé akvarelové ilustrácie, v ktorých možno cítiť nádych inšpirácie japonskou grafikou a orientálnou kultúrou. Každému príbehu je venovaná dvojstránková ilustrácia, ktorú si čitateľ môže prezrieť pred samotným čítaním, alebo sa k nej vrátiť po prečítaní príbehu, a tak vytvárať vlastné interpretácie príbehov. Autorkino pohrávanie sa s myšlienkou rozprávajúcich obrazov, ktoré nedávajú odpovede, ale (ako sama priznáva) kladú otázky, na ktoré nájdú odpovede len samotní čitatelia, po celý čas čítania rozvíja imagináciu a fantáziu či už detskej alebo dospeljej osobnosti.

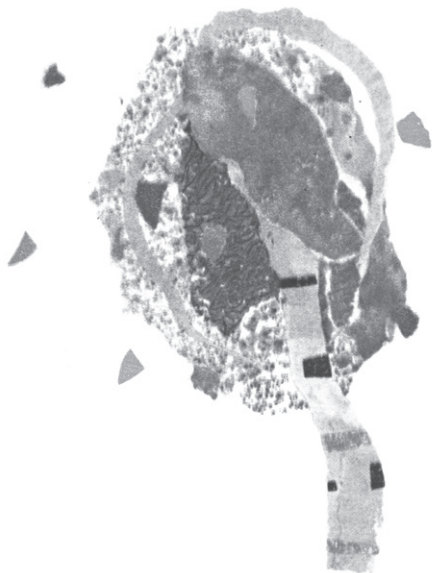
VERONIKA ČIGARSKÁ

ALEXANDRA SALMELA

**Strom alebo košatý príbeh
o strašne zlom Blöeglöekovi
a o Princeznej, ktorá
mala všetko**

Bratislava, Literárne informačné centrum, 2020, il.
Martina Matlovičová, 141 s.

Jedným z hlavných problémov, s ktorým sa ľudstvo musí vysporiadať v aktuálnom tisícročí, je stále zhoršujúci sa ekostav našej Zeme. Z dôvodu tejto alarmujúcej situácie pribúda aj na knižnom trhu počet titulov snažiacich sa o výchovu detského čitateľa k hodnotám prírody. Obsah textov je však neraz

Mária Topol'ská: *Modré nebo – letný deň*, 1970

triviálny a namiesto formovania vzťahu k prírode skôr cez prostý príbeh dieťa inštruujú k elementárnym, už známym činnostiam. Posunúť ekologickú tému správnym smerom, a to do čarovného rozprávkového sveta, ktorý má skutočný potenciál pôsobiť na detský úsudok, sa skvelo podarilo Alexandre Salmele v košatom príbehu s nádhernými snovo rozprávkovými ilustráciami Martiny Matlovičovej.

Kniha *Strom alebo košatý príbeh o strašne zlom Blöeglöekovi a o Princovej, ktorá mala všetko* je alegorickým príbehom záchrany sveta prostredníctvom ochrany jediného stromu na svete, symbolicky znázorňujúceho celú prírodu. Neľahká úloha ochrániť ho patrí zvláštnej bytosti Blöeglöekovi, ktorý je strážcom stromu usilujúcim sa zistiť, ako by mu mohol pomôcť rásť; týmto spôsobom totiž môže zachrániť celú pomaly vymierajúcu krajinu. Okrem toho však musí čeliť aj ďalším neľahkým situáciám a bojovať s bytosťami, ktoré si nárokuje vlastníť

strom, chcú ho zničiť alebo využiť vo svoj prospech. Týmto bytosťami (a rovnako aj čitateľom) sa v príbehu nastáva zrkadlo ich pseudohodnôt a tematizované ekologické posolstvo sa mieša s etickým a filozofickým posolstvom o skutočne dôležitých hodnotách nášho života.

Dominantnou témou knihy, tiahnuťou sa celým dielom, je teda ekologická problematika zhmotnená do motívu stromu ako posledného „živého“ (organického, prírodného, rastlinného) elementu na Zemi. Autorka však okrem dôsledkov ekologickej katastrofy rozvíja aj príčiny tematizovanej situácie, akými sú ľudská chamtivosť, materializmus, konzumná spoločnosť a egoizmus. Tento neobyčajný príbeh plný symboliky, metaforiky a filozofických zamyslení o skutočnej váhe materiálnych a prírodných hodnôt je rozvíjaný prostredníctvom tridsaťjeden farbisto pomenovaných kapitol, čo pôsobí čitateľsky motivujúco – napríklad „16. kapitola je kratučká a končí sa pod zemou“ (s. 75). Kapitoly tvoria akési „filmové prestrihy“ medzi jednotlivými epizódami a postavami príbehu, čo znamená, že pokiaľ sa postavy súčasne neobjavujú na tom istom mieste, pozornosť je vždy sústredená len na jednu postavu a jej momentálnu situáciu; to čitateľovi umožňuje lepšie sa orientovať v príbehu.

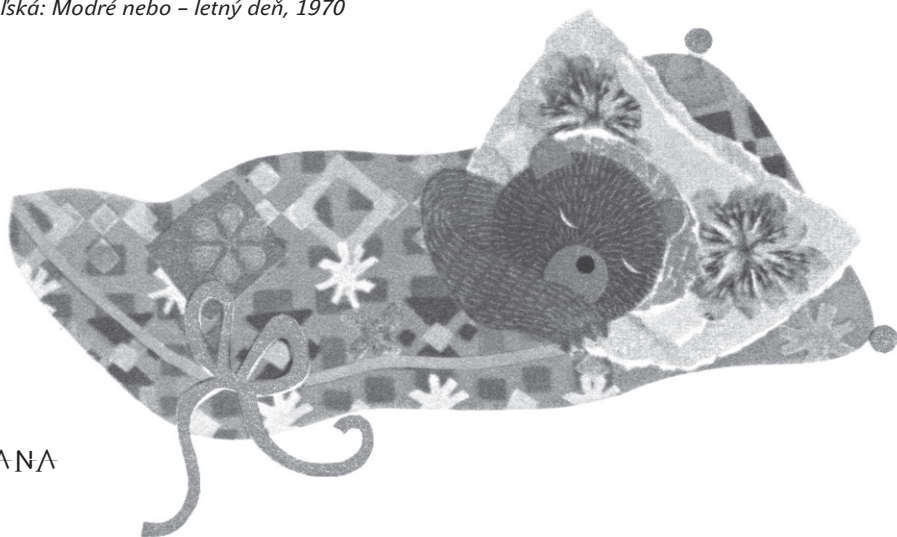
Okrem pútavosti a premyslenosti sujetu, kniha vyniká aj netradičným poňatím kategórie postáv. Ako to už v rozprávkovom svete býva, prirodzený konflikt sa rozvinie medzi kategóriou dobra a zla. Autorka však s týmito kategóriami nepracovala prvoplánovo a jednotlivé vymedzenia dobrého a zlého nie sú pre čitateľa ľahko

interpretovateľné, čo možno badať aj pri protagonistovi príbehu. Do tejto úlohy Salmela situovala zvláštnu, celkom atypicky a nehrdinsky pôsobiacu bytosť – Blöeglöeka. Nevyhranenost' dobrého a zlého možno vidieť hneď na začiatku príbehu pri predstavovaní postavy: *„Blöeglöek bol... tvor. Zlý tvor. [...] aj meno mal zlé – plné zlých pismen a ešte zlejších zvukov“* (s. 7). Takýmto spôsobom mystifikuje negatívnosť postavy, čo sa v priebehu recepcie príbehu postupne mení, keďže Blöeglöek je v skutočnosti pozitívna postava, strážca a ochranca stromu, aj keď je mierne zatrpknutou bytosťou. Rovnako nie sú kreovaní jednoznačne ani pomyselní protivrážci Blöeglöeka. Pri tvorbe pomenovaní týchto postáv autorka využila deskripciu: napríklad obraz konzumu zosobnila do postavy princeznej, ktorú nazvala „Princeznou, ktorá mala všetko“; ľudí označila výrazom „dvojnožci“, pričom čitateľovi spočiatku neprezrádza, že „dvojnožci“ sú ľudia a necháva to na dôvtipe recipienta; zvieratá (sliedky) pomenovala „kotkodavcami“; bytosti, žijúce v ľadovej jaskyni, ktoré dokážu „vykorčuľovať“ zo všetkého, čo spôsobili, nazvala „korčuľarmi“. S postupným riešením

ekologickej katastrofy sa aj postavy vyvíjajú a menia k lepšiemu, mení sa ich charakter a odstraňujú ich nedostatky: *„Princezná naučila Blöeglöeka hovoriť ÁNO a Blöeglöek naučil princeznú prijať NIE“* (s. 136).

Previazanosť fikčného rozprávkového sveta s reálnym docielila autorka modelovaním chronotopu pripomínajúceho akýsi post-apokalyptický svet – tzv. pustatinu, kde nemožno nájsť nič živého (okrem stromu). Vstup reálneho sveta do rozprávkovej fikcie je dosiahnutý tak, že v príbehu sa často objavujú akési „barličky“ z reality v podobe predmetov, javov, technológií z „nášho sveta“. Práve tento aspekt diela môže prebúdzajú čitateľovo premýšľanie o tom, že náš svet a svet rozprávkového príbehu nemusia byť tak veľmi vzdialené a že aj takýto, zrejme fantastický, sa môže stať skutočnosťou, ak bude ľudstvo aj naďalej fungovať v ekologickom dlhu voči Zemi. Post-apokalyptickú atmosféru dotvára aj časová dimenzia príbehu, ktorú je vo vzťahu k sujetu náročné jednoznačne vymedziť. Čitateľa v procese recepcie plynutia príbehu mátie aj samotný rozprávač: *„Ubehlo milión času“* (s. 100).

Mária Topol'ská: *Modré nebo – letný deň, 1970*

Premyslené je tiež autorkino vertikálne štruktúrovanie priestoru na priestor oblohy, pôsobiaci ako akýsi želaný ideál (vyjadruje sa nádej, že z oblohy zaprší, aby mohol strom rásť); pustatina fungujúca ako priestor, ktorý sa snaží o zmenu (symbolom nádeje/zmeny je strom); priestor „pod zemou“, v ktorom nachádzame alternatívne „deficitné“ svety ako obraz najvýraznejších ekologických problémov – svet ľadovej jaskyne, ktorému chýba slnko; svet, v ktorom zúri oheň; svet zasypaný odpadkami.

Salmelina pisateľská zručnosť v tvorbe pútavej a originálnej narácie sa odzrkadlila aj v bohatom jazykovom kolorite diela. Možno ho vidieť najmä pri variantnosti jazyka postáv, ktorou autorka dokresľuje charakter postavy. Tento očividný zámer badať napríklad pri postavách dvojnožcov, ktorí svojím jazykom pripomínajú akýchsi „ludopopov“, čím naznačila obraz ľudí občas pôsobiacich ako zaostané zvery, ktoré sa orientujú len na uspokojenie vlastných primárnych potrieb bez ohľadu na dôsledky: *„Ohňa je veľa horúcich plameňov. Vyrobí teplosť, ktorá vylepšuje chuť ftákov“* (s. 19). Ako ďalší príklad využitia jazyka postavy na jej charakteristiku možno uviesť kolektívnu postavu tzv. „korčuliarov“, ktorí sú symbolom ľudského egoizmu a matérie: *„[...] všetci boli najvyššími, najvyškonnejšími, najšpeciálnejšími najšéfmi najvšetkého“* (s. 85). Korčuliari sa vyjadrujú len vo veršoch, čím autorka navodzuje predstavu ich strojeného až afektovaného správania: *„Spupná je sťa paša. Bistú, tá je naša. Je naša. Naša je.“* (s. 26).

V závere príbehu dokázala Salmela nájsť harmóniu medzi šťastným – roz-

právkovým a varovným – reálnym. Formulácia záveru príbehu teda pôsobí nateraz optimisticky, zdvihnutý varovný prst voči ekologickej situácii však ukazuje na aktuálnosť plánu B: *„Princenzná síce verila, že všetko bude navždy úžasné, ale aby mal Blöeglöek pokojnú myseľ, spoločne vyvinuli PLÁN BÉ. Dohodli sa, že ak veci opäť začnú sklzávať do starých kolají, vyrazia do vesmíru a nájdu si planétu, na ktorú nepustia žiadnych sebcov a ničiteľov“* (s. 136).

Rozprávkový svet posunula z jazykového do vizuálneho priestoru ilustrátorka Martina Matlovičová. V tejto spolupráci je cítiť súlad, keďže špecifické jazykové aspekty diela možno nachádzať priliehavo prítomné aj vo vizuálnej zložke. Rovnako ako Salmela s jazykom, pohrala sa Matlovičová s priestorom a farbami; v ilustráciách dominujú odtiene hnedej a žltej ako obraz pustatiny, k tomu je kontrastne zvolená modrá farba symbolizujúca nádej, a síce vodu pre strom. V príbehu sa striedajú magnifcentné farebné ilustrácie zaberajúce celú stranu s minimalistickejšie pôsobiacimi čiernobielymi ilustráciami fungujúce ako doplnok epizódy príbehu. Pozoruhodná je aj výtvarná reakcia ilustrátorky na líniu narácie súvisiacu s vývinom charakteru protagonistu Blöeglöeka. Zmenu jeho ilustračného zobrazenia možno vidieť od počiatočného strašidelne vyznievajúceho stvárnenia ako akéhosi „netvora“ až po jeho milo pôsobiacu rozprávkovú bytosť v závere príbehu (porovnaj ilustrácie s. 28 a s. 137). Aj vďaka tejto textovej a obrazovej súhre ponúka kniha Strom detskému čitateľovi košatosť zamyslenia, významov a odkazov.

PATRÍCIA KARNIŠOVÁ ■

Riekla rieka riekanková

GABRIELA MIKULČÍKOVÁ

*Online konferencia Centra detskej
literatúry, čítania a SK IBBY*

Pri príležitosti Medzinárodného dňa materinského jazyka Centrum každoročne vo februári organizuje konferenciu s názvom Jazyk ako priestor domova. Je vhodnou príležitosťou hovoriť o. i. aj o dôležitosti a význame materinského jazyka z hľadiska psychosociálnych potrieb dieťaťa, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri vytváraní jeho vzťahu k rodnej reči. Zároveň na konferencii vzniká ojedinelý priestor pre stretnutie 14-tich etníc žijúcich na Slovensku, s ktorými nás spája záujem o zachovanie, pestovanie a kultivovanie materinského jazyka.

Podujatie sa postupne stáva kultúrno-spoločenskou udalosťou, počas ktorej sa medzi účastníkmi rôznych národností vytvárajú priateľské vzťahy, vedie diskusia a prehĺbuje sa vzájomné porozumenie, čoho sme boli svedkami počas konferencie vlani. Žiaľ, tento ročník sme museli z pandemických dôvodov konať v online priestore, čo obmedzilo možnosti interaktívnej práce s účastníkmi, ktorá býva obohacujúca a na našich akciách veľmi obľúbená. Napriek tomu sme do programu aj tentokrát zaradili workshopy a špeciálny hudobný program,

v ktorom zazneli ľudové piesne všetkých národnostných menšín zo Slovenska, v interpretácii flautistky Jany Mikulčíkovej.

Názov 2. ročníka konferencie – Riekla rieka riekanková naznačuje, čomu sme sa tento rok venovali. S potešením sme do programu zaradili zvukové nahrávky najtypickejších detských riekaniiek, ktoré sa nám podarilo získať od všetkých 14-tich národnostných menšín v SR. Za pomoc a ochotu ďakujeme viacerým inštitúciám, občianskym združeniam a jednotlivcom, ktorí nám riekanky pripravili, nahovorili aj preložili. Následne ich Timotea Vráblová, ktorá konferenciu aj koncepcne pripravila, prebásnila do slovenčiny. Na konferencii s nimi ďalej pracovala a demonštrovala, čo je pozoruhodné, spoločné pre riekanky všetkých etníc.

Pieseň u nás doma

Prvý priestor na konferencii patril Jane Mikulčíkovej, ktorá pôsobí ako pedagogička hudby v dvoch bratislavských ZUŠ a vyše 10 rokov pracuje s deťmi v rôznom veku aj dospelými. V príspevku Pieseň u nás doma

Mária Topolská: *Modré nebo – letný deň*, 1970

čerpala zo svojich pracovných skúseností pri výučbe hry na hudobný nástroj. Na hodinách často používa pri deťoch jednoduché básničky a riekanky, pomocou ktorých poukazuje na prepojenosť a spätosť jazyka s hudbou: pieseň má noty, takty, frázy, intonáciu, podobne ako reč má slová, vety, rytmus a melódiu. Hudba má tiež svoj začiatok a koniec, svoje forte aj piano, pomlčky ako tichý priestor, čas na upokojenie, rozjímanie...

To všetko vieme rozpoznať aj v riekankách a potrebujeme si to uvedomovať a uplatňovať aj v živote. Jana Mikulčíková hovorila tiež o problémoch, ktoré si u detí v ZUŠ čoraz viac všimá, najmä v súvislosti s rozptýlenosťou, neschopnosťou sústrediť sa, upokojiť a spočinúť. Mnohé deti sú príliš zaťažené a prestimulované aktivitami, v priebehu dňa sa im striedajú krúžky jeden za druhým bez možnosti odpočinku medzi jednotlivými činnosťami a je pre ne náročné sústrediť sa, vytrvať pri aktivite a napríklad aj zahrať v hudbe pomlčku. Majú problémy s rytmom, správnym dýchaním aj motorikou – a to sa prejavuje nielen pri hre na hudobnom nástroji, ale aj pri bežnom

kontakte s dieťaťom, v komunikácii, pri čítaní a porozumení slovu, textu.

V rámci online workshopu Mikulčíková predviedla niekoľko praktických cvičení, ako pomocou riekaniek a veršikov stimuluje deti žiadaným smerom – ako odstraňovať a zmierňovať objavujúce sa problémy. (Nácvik správneho dýchania, rytmické cvičenia, hry na rozvoj motoriky, uvoľňovanie napätia v končatinách a pod.)

Domov v básni

Spisovateľka Gabriela Dittelová v ďalšom príspevku predniesla na konferencii svoje postrehy a skúsenosti s najmenšími deťmi, pre ktoré píše. Básne riekankového charakteru sú väčšinou prvé, ktorými sa deťom prihovárane už od najútlejšieho veku. Sú vďačným nástrojom na prácu

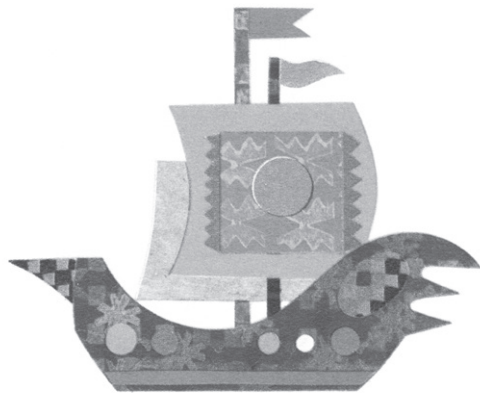
Riekla rieka riekanková

s jazykom, zvukom, melódiou. Dieťa v nich spoznáva predmety, farby, učí sa bľabotať, vydávať prvé zvuky, rozoznávať slová. Riekanky sú veľmi vhodné aj na tréning pamäti, pretože jednoduché verše a slovíčka malé deti rady pri opakovanom čítaní dopĺňajú a väčšie deti sa ich ľahko naučia celé naspamäť.

Gabriela Dittelová v prednáške hovorila aj o dôležitosti špecifickej slovnnej zásoby v materinskom jazyku, ktorá je nezameniteľná a nepreložitelná do cudzej reči a ktorá je významná z hľadiska emocionálneho vývoja dieťaťa. V slovenčine sú to napríklad zdobneniny. Nimi sa dieťaťu prihovráame s istou emóciou, vyjadrujeme vzťah, pocity, ktoré v žiadnej inej reči

ha materinského jazyka je nezanedbateľná a mimoriadne dôležitá, rovnako ako je pre dieťa dôležité (pomocou jazyka) spoznávanie okolitého sveta a rozvoj reči.

Nataša Tanská: *Ňuňa je sama doma*, 1969

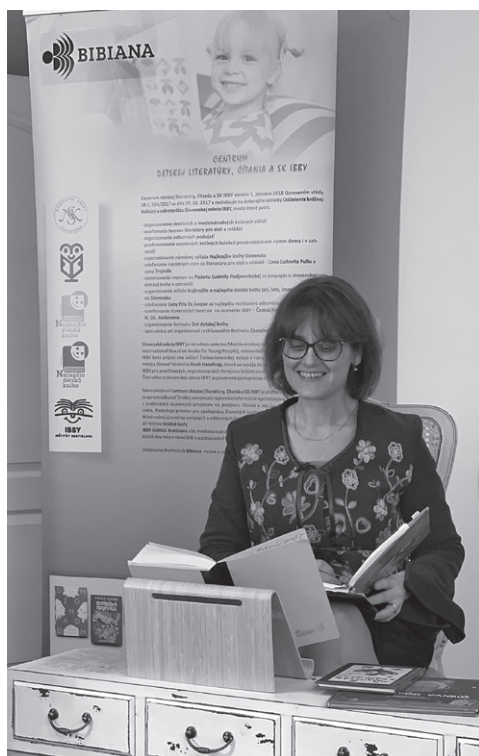
Gabriela Dittelová

nevieme autenticky vyjadriť. Komunikácia v materinskom jazyku preto prináša deťom potrebný pocit domova, lásky, bezpečia a istoty. Materinský jazyk môžeme preto smelo označiť za jazyk srdca, ktorý vytvára puto medzi dieťaťom a tým, kto mu číta. Táto úlo-

Hádankáreň

Ďalším bodom programu konferencie boli hudobno-poetické hádanky s názvom Riekla rieka riekanková, v rámci ktorých sme sa – pomocou básničiek a zvukov – snažili ukázať, ako možno dieťaťu vytvoriť scenériu, v ktorej si rozvíja predstavivosť, vnímanie a pracuje s jazykom. Použili sme básne Gabriely Dittelovej z knihy *Kuk do knižky* a jednoduché hudobné nástroje ako triangel, bubienok, roľničky, flautu, resp. hru na telo. Vo viacerých hádankách sme predviedli niekoľko rozličných spôsobov vytvorenia priestoru básne, kde si dieťa predstavilo krajinu básničky alebo jej príbeh, básničkou putovalo, rozmyšľalo o príbehu, skrátka, malo z básne zážitok.

Takáto tvorivá práca s textom je príslubom, že sa už malému dieťaťu bude rozvíjať fantázia a kreativita, schopnosť vyjadrovať sa, prezentovať

Timotea Vráblová

a využívať aj svoj hlasový fond. Je to dôležité aj pre raný školský vek, aby mali školáci vedeli vojsť do hlbšieho porozumenia textu, čo sa nedosiahne inak len tým, že to v nich budeme rozvíjať od útleho veku.

Jazyk ako priestor domova

Meditatívnym príspevkom Zoltána Mátyusa Jazyk ako priestor domova sa psychoterapeut a výtvarník v jednej osobe snažil sprostredkovať zážitok z materinského jazyka. Hlas a jazyk matky je jediným prepojujúcim elementom, ktorý je prítomný už v maternici a stáva sa súčasťou identity človeka už v matkinom lone. Sprevádza ho po narodení – vie upokojiť, pohladíť, povzbudiť, poskytuje stabi-

litu, je nemenný v premenlivom svete. Je majákom, orientačným bodom v priestore, bezpečnou kotvou, s ktorou dieťa cíti, že „je doma“. Je zvukom, ktorého obsah a slová malý človečik ešte nemusí nutne rozumieť, ale už vníma jeho melódiu, ktorá je preň melódiou láskyplnej starostlivosti. V ňom dieťa vníma, že je vítané a milované. Materinský jazyk je pre dieťa prvým zvukom, ktorý vníma a zároveň tvorí jeho externé JA – súvisí to s vnútorným prepojením, ktoré dieťa s mamou už v maternici prežívalo. Po narodení vznikajú v mozgu dieťaťa neuronálne prepojenia až do veku troch rokov.

Po tomto období začínajú zanikať podľa zásady, že čo nie je stimulova-

Mária Topolská: Modré nebo – letný deň, 1970

né – zaniká. Preto je veľmi dôležité, aby sa dieťa cez materinskú reč, riekanky, spev, veršičky a ich časté opakovanie vedelo ukotviť a rozvíjať, aby sa cítilo samo v sebe spokojne, sebaisto, aby vnímalo svet ako bezpečný a dobré miesto pre život.

Zoltán Mátyus

Slovo zo srdca ako ho (ne)poznáme

Timotea Vráblová previedla poslucháčov a divákov na záver konferencie riekankami všetkých 14-tich národnostných menšín. Riekanky, ako najmenší a najjednoduchší útvar, s ktorým sa malé deti stretávajú poskytujú oveľa viac, než iba samotný obsah, veršičky, ktoré sa deti zväčša rýchlo naučia naspamäť.

Riekanky otvárajú tajomnú riekú života, ktorá plynie nielen dopredu, k dieťaťu, ale spája jeho život aj s tým, čo zažila jeho maminka, ktorá mu riekanky svojho detstva rozpráva. Riekanky spájajú dieťa so zvukmi domova, ktorý pre neho pripravovali generácie pred ním. Preto keď hovoríme o materinskom jazyku, hovoríme aj o pokladoch, ktoré sme napríklad cez riekanky dostali od našich rodičov, prarodičov a odovzdávame ich ďalej, našim deťom. Zážitky a hry, ktoré sa k nim viažu, sú cenné a neprenosné. Nemôže nám ich do života dať žiaden iný jazyk iba

materinský a preto je veľmi vzácné, keď si ich môžeme pripomínať bez ohľadu na etnikum, z ktorého pochádzame.

Riekanky nevznikli iba preto, aby sa deti zabávali, ale kultúry si ich vyvinuli práve preto, aby s jazykom pracovali a dieťa nastavovali: na vnímavosť, na to, aby bol jeho mozog pozorný na signálne prvky v jazyku, na aktivizáciu, na upokojenie, na emocionálny kód jeho vlastného etnika, vlastnej rodiny, ktorý si ponesie po celý svoj život. Riekankami posilňujeme vnútornú väzbu s dieťaťom, ktorá ho robí jedinečným, sebavedomým a zdravým. Riekanka poskytuje dieťaťu zážitok, ktorý mu nemožno sprostredkovať inak, (ani o ňom rozprávať), len tak, že si ho posadíme na kolená, a že mu dáme toho koníka, ktorý ide do Prešova po pšeničku, na svojich kolenách prežiť.

To bude ten koník, ktorý ho vezme do dialok, ktoré sú pre dieťa pripravené. V tom je sila riekanky a tak sa materinský jazyk stáva priestorom domova. ■

Libuša Friedlová: Kufrík, 1968

Fenomén **Kniha – čítanie**, ako jeden z mála druhov dostupného umenia v neľahkých časoch pandémie, **aktívne** prežil (napokon neraz to už potvrdila samotná história). Ak hovoríme o knihe vo verejnej knižnici, aj ona občas pobudla v karanténe. Ale prežila. Ba stúpala na cene a sama pomáhala prežiť, zahnať samotu, neistotu, ťažké chvíle, pomáhala (a stále pomáha) udržiavať tak veľmi ochudobnené sociálne kontakty. Pomáhala nachádzať sever. Áno, dobrá kniha je a bude dobrým kompasom. Tá pre deti nevynímajúc.

A teší nás fakt, že aj v dobe koronavírusu kniha bola a zostala tou hodnotou, ktorej sa naši čitatelia dožadovali, a ktorá im nebola odopretá (až na krátke obdobie) z hľadiska našej knižničnej služby.

Aj revue Bibiana je pre nás, ktorí detské knihy milujeme a sú neoddeliteľnou súčasťou našej profesie, kompasom. Je kompasom pre tých, ktorí dobrú knihu pre deti hľadajú a nachádzajú. Zorienteje nás v záplave kníh, z ktorých mnohé skôr deformujú, ako formujú čitateľský vkus.

Ďakujeme, Bibiana!

Ďakujeme všetkým Tvojim tvorcom, všetkým, čo svojím slovom celé roky prispievajú k tomu, aby sme aj my – ktorí nesieme hrebendovskú štafetu, nevybočili, nestratili sa a podieľali sa na znovuobjavovaní pravých hodnôt. Pomáhali deťom prostredníctvom kníh hľadať a formovať ich identitu, učiť empatii a tolerancii zároveň, ba omnoho viac.

Je pôžitkom čítať o knihe, ktorá pobudla do nášho fondu, že jej umelecká

Ondrej Sliacky:
*Kubo dostal
nápad, 1973*

hodnota je ocenená odborníkmi a my sme ju už dávnejšie vybrali a ponúkli našim čitateľom. Je pochvalou a zadostučinením zároveň, že tie knihy, ktoré obstáli v rebríčku ako najkrajšie či najlepšie, už požíciavame.

Je zážitkom čítať rozhovor s ľuďmi, ktorých (ne)poznáme osobne, ale prostredníctvom kníh či ilustrácií sú nám dôverne známi. Vďaka patrí všetkým, ktorí približujú deťom a nám – dospelým, umenie pre deti a o deťoch.

Ďakujeme, Bibiana, za to, že si!

Ďakujeme za to, že nám – knihovníkom, pomáhaš, aby sme sa vďaka Tvojmu kompasu v rámci literárneho sveta vedeli vydať správnym smerom.

S úctou

RENÁTA KORBOVÁ

Úsek literatúry pre deti a mládež
Spišské kultúrne centrum a knižnica ■

B A K O B I B I A N A

Výstava k okrúhlym 30. narodeninám BIBIANY hravou formou predstavuje jednotlivé tvorivé oddelenia, ktoré celé roky približujú umenie deťom. Aj tentoraz sme vytvorili veselú, ale najmä inšpiratívnu atmosféru, typickú pre „bibianovské“ projekty. Deti tu nájdu napr. veľký obraz BIBIANY s okienkami, za ktorými sa skrývajú rôzne prekvapenia, zahrajú sa s filmovou technikou v priestore venovanom Bienále animácie Bratislava (BAB), zabavia sa s ilustráciami z Bienále ilustrácií Bratislava (BIB), spoznajú knižné zázraky a zasadnú za veľký narodeninový stôl s „tvorivými dobrotami“. A napokon nazrú do ďalekej budúcnosti BIBIANY. Jednoducho, nájdu tu veľkú herňu s fantazijnou atmosférou.

Námet a scenár – A. Broadhurst-Petrovická; výtvarné riešenie – M. Dubravay; dramaturgia – V. Marákyová

Termín: 18. 11. 2020 – 30. 6. 2021

POSVIEŤME SI NA DIVADLO

Interaktívna výstava k 100. výročiu vzniku SND. Deti sa postupne dozvedia, čo všetko sa musí stať, aby sa z textu mohla vytvoriť divadelná inscenácia. Zistia, čo robí režisér, scénograf či rekvizitár. Objavia čaro a jedinečnosť divadelného zákuľisia, spoznajú krásu a zložitosť práce ľudí, ktorí spoločne vytvárajú zázraky divadelného sveta. Napokon sa už deti stávajú divadelnými tvorcami.

Skeny a fotografie scénografík sú z Múzea Divadelného ústavu. Inscenačné fotografie sú z Dokumentačných zbierok Divadelného ústavu.

Námet a scenár – D. Zaťková, výtvarno-priestorové riešenie – B. Peuch, ilustrácie L. Kotvanová, dramaturgia – A. Broadhurst-Petrovická

Termín: 20. 3. – 30. 6. 2021

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ ILUSTRÁCIA

Nominačná výstava slovenských ilustrátorov na BIB 2021 sa bude konať v Galérii Dušana Rolla v BIBIANE. Prihlásilo sa 34 ilustrátorov. Odborná porota z nich vyberie 15 ilustrátorov, ktorí budú reprezentovať Slovensko na najbližšom ročníku Bienále ilustrácií Bratislava 2021 na Bratislavskom hrade. (15. 10. 2021 – 9. 1. 2022)

Kurátorka výstavy – V. Anoškinová

Termín: 10. 6. – 11. 7. 2021

Renowned illustrator Irena Tarasová is celebrating her 90th birthday these days. She was born on June 29, 1931 in Písek, the Czech Republic. She has lived in Slovakia since her youth age and established herself as an indispensable part of the Slovak creative community. Ms Tarasová has dedicated her whole life to illustrating books for youngest readers. The images that she attired children's books in were tailor-made for children. They are sensitive to the children's emotional and aesthetic needs and keen to caress and cheer up their soul and senses. To honor the unique artist, this whole issue of *Bibiana*, a review of art for children and young people, contains samples from her creative production. In addition to Irena Tarasová, *Bibiana* also commemorates an anniversary of literary scientist Prof. PhDr. Zuzana Stanislavová, CSc. Since the honoree's research focuses on analyzing literature for children and young people, *Profesorka literárnej pediatrie* („Professor of literary pediatrics”) is the title that *Bibiana's* editor in chief entitled gave his article evaluating her life-long work. The work that Prof. Stanislavová has created during several decades is remarkable due to her deep knowledge of Slovak literature for children and young people and its modern history (*Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*, „A history of Slovak literature for children and young people after 1960”) and, recently, also due to her analysis of current issues and challenges of contemporary society and its relationship to the child. In this regard, it is significant that the honoree has excelled not only thanks to her extensive publications, including academic articles, papers, and books, but also because she established a center for research in literature for children and young people at the Faculty of Education of the University of Prešov where she is based at. This centre is well-known not only among Slovak specialists at the faculties of education in Nitra, Banská Bystrica, Bratislava, and Trnava but also at universities in the Czech Republic and Poland. This is clear from participation at the international conferences that the Faculty of Education in Prešov regularly organizes under the initiative of Prof. Stanislavová.

In this respect, Zuzana Stanislavová is not just a professor of „literary pediatrics” but, to further carry on with medical terminology, she is the „head of the clinic” at this institution. The readers of *Bibiana* are going to learn more about her personal life, native town of Hačava, childhood, family, high school and university studies at her „alma mater” in Prešov in the interview entitled *Pani učiteľke z lásky* („To Madam, with love”) and written by her former

student and current colleague and talented literary critic Dávid Dziak. To Prof. Stanislavová is also dedicated the article *Moja spriaznená duša* („My second self”) written by Czech professor Svatava Urbanová of the University of Ostrava. In this article, Prof. Urbanová also mentions her most recent book *Konfigurácie* (2020, „Configurations”) that she dedicated to the honoree. The section dedicated to Prof. Stanislavová is concluded by the fifth episode of the survey *Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1989* („Canons and canons of Slovak literature for children and young people after 1989”). Here, members of the emerging generation of critics Simona Michalik, Táňa Hrušová, and Patrícia Karnišová, students of Prof. Zuzana Stanislavová, share their views on the most valuable children's books.

The following article, *Veľký malý muž* („Great little man”), commemorates the legacy of Prof. PhDr. Peter Liba, the first rector of the Constantine the Philosopher University Nitra who passed away several months before his 90th birthday. A renowned literary historian and theorist, Prof. Liba was a member of the excellent Nitra School, famous for its work on contemporary communication models. Above all, however, he was a decent person who honoured the national and Christian values of his ancestors even in the „normalization” period in the first half of the 1970s in spite of the contemporary practices of the totalitarian regime. It was also for this reason that he was enabled to personally meet Pope John Paul II on the occasion of the latter's historic visit to Slovakia, as the respective photograph in *Bibiana* attests. Doc. PhDr. Bibiána Hlebová, CSc. of the University of Prešov has for several years specialized in authentic Roma literature with a special focus on literature for children and adolescents. In her article, she explores the genres of Roma fairy tales. Her text includes a legend by Ondrej Sliacky that was inspired by a historically documented meeting of the early Slovak Roma with Holy Roman Emperor Sigismund of Luxembourg.

The issue concludes with an article by Gabriela Mikulčíková, a specialist at the Centre for Children's Literature, Reading and SK IBBY in BIBIANA – International House of Art for Children, reporting on the second year of the conference *Jazyk ako priestor* („Language as space for home”). Due to the coronavirus pandemic designed as an online event, the conference was organized by Mgr. Timotea Vráblová, PhD., international coordinator of the Centre.

Translated by Anna Kasperová

